

Sciences of Europe

No 84 (2021)

Vol. 2

Sciences of Europe

(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364

The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French, Ukrainian.

Articles are accepted each month.

Frequency: 24 issues per year.

Format - A4

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

Edition of journal does not carry responsibility for the materials published in a journal.
Sending the article to the editorial the author confirms it's uniqueness and takes full responsibility for possible consequences for breaking copyright laws.

Chief editor: Petr Bohacek

Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fährnich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -

Editorial office: Křižíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org

Web: www.european-science.org

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

*Arsenyev Yu., Minaev V.,
Davydova T., Morenova K.*

FEATURES OF THE TYPES OF GAMES IN INTERACTION
BUSINESS CORPORATIONS, THEIR EMPLOYEES AND
SOCIETY 3

Nagumanova R., Kozlova D.

ALGORITHM FOR DETECTING DOUBTED DEBTS AND
FORMING A RESERVE FOR DOUBTED DEBTS IN A
COMMERCIAL ORGANIZATION..... 6

Stoika V.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE DEVELOPED
COUNTRIES OF THE WORLD 9

JURIDICAL SCIENCES

Nasybullin L., Pirogov P.

PROBLEMS OF DEFINITION OF THE CONCEPT AND
SIGNS OF THEFT OF OTHER PEOPLE'S PROPERTY IN
THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE RUSSIAN
FEDERATION..... 15

PEDAGOGICAL SCIENCES

Pavula O.

THE SUMMARY OF DIRECT EDUCATIONAL ACTIVITIES
ON LEARNING LITERACY IN THE PRE-SCHOOL GROUP
FOR CHILDREN WITH GENERAL SPEECH
UNDERDEVELOPMENT IN ACCORDANCE WITH FSES
PSE (FEDERAL STATE EDUCATIONAL STANDART –
PRESCHOOL EDUCATION) 22

Havrishchak I., Protsiv O.

BACKGROUND KNOWLEDGE AS AN IMPORTANT
SHAPING FACTOR OF FOREIGN LANGUAGE
COMMUNICATIVE COMPETENCIES: EVOLUTION OF
DEFINITIONS AND CLASSIFICATION SPECIFICS 26

PHILOLOGICAL SCIENCES

Zhornokui U., Ryhovanova V.

THE IMAGE CREATION PECULIARITIES OF THE
CHARACTERS IN «LUST, CAUTION» BY EILEEN CHANG
..... 33

Vasylchenko V.

FOLK SOURCES OF THE CHRONOTOPE OF ZAPORIZHIA
IN THE N.V. GOGOL'S NOVELLA "TARAS BULBA" 37

Nagula I.

NEOLOGISMS OF THE SPHERE "CULTURE" IN THE
LEXICAL SYSTEM OF THE RUSSIAN LANGUAGE BASED
(ON THE EXAMPLE OF MUSICAL LEXICON)..... 40

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Kalashnikova V., Gusejnova L., Karnauh N.

SPECIAL FEATURES OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF
HIV-INFECTED AT THE HOSPITAL STAGE 44

Ilmuzina A.

SELF-CONCEPT RESEARCH OF PATIENTS WITH ATOPIC
DERMATITIS..... 48

ECONOMIC SCIENCES

FEATURES OF THE TYPES OF GAMES IN INTERACTION BUSINESS CORPORATIONS, THEIR EMPLOYEES AND SOCIETY

Arsenyev Yu.,

Doctor of Technical Sciences, professor,

Minaev V.,

PhD in Engineering, associate professor

Tula Branch of the RANEPA

Davydova T.,

PhD in Pedagogic Sciences, associate Professor,

Morenova K.

graduate student

Tula state university L.N. Tolstoy's

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-3-5](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-3-5)

ABSTRACT

The types of organizational, political and social games in the interaction of business corporations, their human resources and the whole society are investigated. The methods of designing and forms of organizational architecture of business corporations are considered, taking into account the competitive advantages of their human assets.

Keywords: management, organization, methods, subjects of activity, communication, competition.

Each person reveals his condition and shares information only to the extent corresponding to his own material incentives, taken into account by the of business-corporations (BC). He also makes decisions based on his interests, which is not always adequate to the Nash balance conditions [1]. However, in solving the problems of organizational relevance, the main thing is the design of organizational architecture (OA) models at the social, inter- and intra-corporate levels.

At the social level, the strategies of individual corporate executives are focused on the formation of a process of collaborative development, in which individual cognitive needs and a broad social *frame* act as parties to the OA. The general rules of the *organizational game* can be considered as "*agreements*" between agents (holders of material and cognitive assets), forming *organizational fields* in which corporations with similar

forms form clusters. Competing with each other, they help to understand the *self-regulation* of BC activities. Individuals using these rules form their cognitive frames of organizational games in which they become participants. Within the corporation, these individual frames interact with their differences, giving rise to a common frame of team play. These differences require motivational adequacy, which is why a specific organizational and contractual internal structure arises at the corporate level. The choice of forms of OA depends on the availability of adequate cognitive assets that have unique advantages in individual markets and in appropriate technologies. Different connections between CG and OA are also able to produce different combinations of their competitive advantages (Table 2).

Table 2.

Comparative advantages of corporations of different forms

Corporations	Semantics of the advantages of the application
H-forms	It has an advantage in the markets of standard goods manufactured on the basis of simple or complex PHA, when creating new markets based on fast and flexible management. The H-form of unilateral materiality of the MCA can be associated with M. Porter's industry approach, based on the expert knowledge of management, a deep understanding of market opportunities on the part of the top management of the corporation
S- forms	It has an advantage in markets with different specifications and continuous fine-tuned coordination at working levels. The S-form can be considered in relation to the resource theory of the firm, according to which competitive advantages are based on long-term organizational capabilities of workers, etc.
G- forms	It has an advantage and a high reputation among suppliers of high-quality products (the main factors of the G-form are the national and internal system of vocational training, as well as a typical specialized work ethic)
SV- forms	It has an advantage in the rapid creation of innovative commodity systems based on decentralized competitive modular designs. The SV-form can be associated with economic sociology, when the competitive advantage is based on the position of venture capitalists in social networks, allowing them to play the role of an intermediary in the creation of various types of entrepreneurial activity, modular architecture of developments characterized by high uncertainty
RE- forms	Has a relatively effective corporate response in global competition with an imperative combining business strategy, well-trained staff with extensive knowledge

Table 2 shows significant differences in the forms of OA and their results. The question is: how to implement a diversified portfolio of forms of OA that allows to serve different types of markets at a higher level?

The answer requires recognizing that organizational-relevant ways can evolve together with human cognitive assets of different types, and vice versa. The following features are revealed in [1]:

1. The joint evolution of OA H- and S-forms allows accumulating the types of individualized and context-oriented human assets (HA) corresponding to them. Collective cognition is different in them:

a) hierarchical specialization and encapsulation in OA H-forms (its members perform individually significant roles in specific segments of collective cognition, are perceived as contributing more to the achievement of organizational goals, having greater honor and respect among their peers, which causes envy, fear, negative feelings in other people);

b) generalization of knowledge vertically and horizontally into OA S-form (it values more members who turn information of individuals into a common property, cooperation with other participants in joint actions who are not inclined to exalt their Self, etc.). These two types of behavior distinguish the parameters of useful cognitive assets, priorities over others in the traditions and rules of behavior of both management and workers;

c) the dominance of an individualistic H-form in OA will demonstrate to a new generation of managers and workers a tendency to invest in individualized HA, more adequate to the H-form, which will simplify the task of hiring the required type of HA and their training. As a result, the H-form may become generally accepted for branches of the national economies of some countries, although the OA of the S-form is more suitable for other economies. The same can apply to S-forms or context-oriented HA. In general, OA of H- and S-forms can evolve within a single cluster or turn into a hybrid of H- and S-forms, for example, RE-forms, and all aspects of cognitive processes in an organizational context can become context-oriented.

2. In general, the existence of differences specific to OA and priority ways of cognition, expression of emotions and behavior of HA reveals a lot of cultural differences, cognitive and mental orientations, behavior specifics, widely reflected in new sciences - sociological and cultural psychology, neurobiology, etc. Real practice is characterized by different types of games, for each of which different frames or subjective perceptions of games are applicable. Organizational games usually use team-oriented frames.

In social exchanges, political transactions, markets, communities, and society, agents can use frames of different types, adequate to the customs, traditions, and rules of behavior prevailing in OA, similar, though individualized in detail cognitive frames, and the relationship of decisions made. Their joint evolution with the rules of corporate behavior is the result of individual strategies, not culturally rooted permanent preferences. Guidelines in the family, school, education, society, and market relations strongly influence the formation of individual strategies for investing in cognitive skills, so cognitive orientations in society

change slowly. Hence, the architectural form that is a priority in the BC cluster can be traditional, but without a quick flexible adaptation to emerging technological, information and market requirements. Experiments, strategies, deviations that meet normal (or better optimal) conditions of BC activity can constitute new sets of cognitive assets in a typical architectural structure.

3. BC clusters with a similar architectural structure make up *the organizational field*. There the main outcomes of "negotiations" between holders of cognitive, material or financial assets should be highlighted.

Suppose, BC have accumulated cognitive assets. In combination with the supply of adequate cognitive tools, it is possible to organize a suitable corporate OA without guaranteeing the correct organization of collective cognition. It is required that each member shares a common understanding and confidence in adequate fundamental rules regarding: a) placement, integration or withdrawal of assets at the corporate level; b) control over the use of cognitive tools; c) responsibility for possible organizational failure; d) remuneration for each participant, etc.

These general rules of the organizational game ensure the *self-government* of the BC without centralized control of their joint mutual competition. They form the basis of the corporate governance structure (CG), even if these rules are formulated as formal norms and imposed by a third party. Self-management of business corporations makes it possible to turn them into an active element of the institutional mechanisms of the economy. Formal management rules underlying all organizational games can be considered a *general "agreement"* in the field of organization of owners of cognitive and tangible assets. It is this negotiating balance that can be achieved on the basis of collective bargaining of real holders of assets of different types and levels or created by institutional designers. It should include a set of requirements that are implicit: a) a deep sense of *justice* (Nash's axiom of symmetry); b) *stability* that can withstand the pressure of competitors in the organizational field (Nash's axiom of "effective" Pareto balance); c) *cognitive economics* (Nash's axiom of "independent or irrelevant alternatives").

In general, Nash's decision in negotiations provides a maximum of a weighted amount of winnings for holders of MCA, WCA and PHA assets. It may require maximizing the collective knowledge of a common corporate goal. It is quite difficult for the management of a business corporation to clearly define the tasks of maximizing value for many interested groups.

4. At *the level of individual business units*, specific forms of OA–CG communication are defined, the rules associated with them in addition to general agreements at the level of the organizational field that allow creating a specific template. Other factors of influence are: a) the history of the corporation; b) the balance of power in the negotiations of asset holders; c) relevant technology; d) various norms, etc.

This makes it possible to define the rules more precisely before starting an intra-corporate game with a combination of all participants in collective cognition, their actions and individual interests. Corporates may have their own cognitive frames of the organizational

game, in some ways even conflicting, but mutually adequate due to precisely defined rules of the corporate game. This variant of joint actions in a common game, considering the organizational rules following from the general agreement, applies to the entire organizational field. R. Sugden [2] identified three possible mechanisms for fulfilling this condition: a) rationality; b) agreement; c) diverse experience. At the same time, each member imagined the organizational game as a game in a team, and himself as one of its players.

However, within the framework of such a structure, there are risks of violating the rules, illegal actions, lack of room for maneuver due to shirking, negligence, misunderstanding, lack of motivation among a number of members of the business corporation team, the danger of small groups and coalitions resisting or hindering the maximization of its main goal. These risks can be eliminated by contract design, by turning organizational rules into the central core of the team game. This is the most important task of all corporate management and senior management, managers of a business corporation, as well as the entire society and government bodies. Considering the presence of the corporation's management in the conditions of H-form or other forms of communication in the structure of OA-CG, the designs of its contracts may significantly differ.

The analysis of the system of collaborative cognition and management of BC staff showed that its relations manifest themselves in five main forms. Pure and mixed forms of OA can function in the economy, forming the basic framework of the internal activities of corporations based on compliance with the rules of self-government, as well as the ability of business corporations to generate and maintain the rules of their own architecture and management. At the same time, corporations are included in different domains of social exchanges, far surpassing organizational fields and economic markets. There are a lot of elements in these domains: formal and informal rules, corporate charters, social norms, political leadership, moral and other values that even the most powerful BC want to demonstrate.

A number of scientists (A. Shleifer, his supporters) have shown that stock markets contribute to the high results of BC activities, the dissemination of information about them. In this situation, adequate corporate law is required to protect the interests of shareholders - systems of general (not civil) law that restrict any control by corporations for the development of stock markets. Another part (M. Rowe, R. Rajan, L. Zingales) believes that institutions are more important than corporate law. These institutions should include: a) protection of property rights; b) state policy.

The status right expressed in legislative acts is provided by the policy of the state. Business corporations are important political actors involved in lobbying, sometimes in bribery, support of political companies, and political decision-making. Therefore, answers to the following questions are important: how justified is the approach to analyzing the relations of politics (status law) with corporations and stock markets; is it real that there are no significant relationships between institutional forms of corporate governance at the highest level and political leadership?

BC, active participants in the company's activities, strive to improve their own reputation and image in society through the protection of ecology, the environment, business and natural environment, the creation of adequate legal conditions and regulatory instruments. If earlier M. Friedman believed that BC should not engage in social charity, because their main goal is to create and provide wealth to shareholders, then later other scientists gave a positive assessment of corporate donations for the benefit of society. Today BC are not only economic, but also political and social entities. Political and social factors play an important role in shaping the structure and behavior of the BC, having a strong impact on the structure of society and state policy. D. North wrote [3]: "The environment that surrounds a person - the choice of rules, norms, conventions and ways of behavior created by man and determining the structure of relations between people - is divided by specialists in social science into various segments studied by such sciences as economics, political science, sociology. But the constructions of human consciousness that we need in order to comprehend the environment do not coincide with these artificial categories. Our analytical framework must integrate the results of these artificially separated disciplines if we want to understand the process of change. Moreover, we must understand what deep force controls the constructions that consciousness generates. Why are there rules, norms, conventions and ways of behavior? What makes consciousness structure human relationships in this way?".

The neoclassical economic approach is based on methodological individualism, while the main attention of political scientists is focused on power, and sociologists - on primary categories (norms, values, meanings, meanings). M. Aoki in [4], an integrated structure of the study of organizational, economic, social and political institutions is given, the leading role of BC in relationships with the external environment. The solution to this problem is based on game theory and its language. BC members can consider the evolution of organizational frames and the rules of the game. The interaction of CG and corporations with each other and with external parties in the field of politics and social life provides them with mutually beneficial positions, and the roles they play determine emotions, intangible factors, positions, sympathies in society, taking them into account in the games of agents and in the interactions of BC.

References

1. Aumann R.J. and Branderburger A. Epistemic conditions for Nash equilibrium // *Econometrica*, 1995, # 63. P. 1161-1180.
2. Sugden R. The logic of team reasoning // *Philosophical Exploration*. 2003 < # 6. P.165-181.
3. North D.C. Understanding the Process of Economic Change. Princeton, NY: Princeton University Press, 2005.
4. Aoki M. Corporations in conditions of growing diversity: cognition, leadership and institutions. M.: Publishing House of the Gaidar Institute. 2015. 368 p.
5. Arsenyev Yu.N., Davydova T.Yu. Culture, religion, business, politics, law, management: models of description, means of implementation Moscow-Tula: TulSU Publishing House, 2021. 364 p.

АЛГОРИТМ ВЫЯВЛЕНИЯ СОМНИТЕЛЬНОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ И ФОРМИРОВАНИЯ РЕЗЕРВА ПО СОМНИТЕЛЬНЫМ ДОЛГАМ В КОММЕРЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Нагуманова Р.В.,

Казанский (Приволжский) федеральный университет в г. Казань, Российская Федерация, к.э.н., доцент кафедры учета, анализа и аудита

Козлова Д.А.

Казанский (Приволжский) федеральный университет в г. Казань, Российская Федерация, студентка магистратуры Института управления, экономики и финансов

ALGORITHM FOR DETECTING DOUBTED DEBTS AND FORMING A RESERVE FOR DOUBTED DEBTS IN A COMMERCIAL ORGANIZATION

Nagumanova R.,

Kazan Federal University in Kazan, Russian Federation, Candidate of Economics, Associate Professor of Accounting, Analysis and Audit

Kozlova D.

Kazan Federal University in Kazan, Russian Federation, a graduate student of the Institute of Management, Economics and Finance

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-6-9](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-6-9)

АННОТАЦИЯ

При формировании резерва по сомнительным долгам каждая коммерческая организация использует определенный алгоритм действий, который позволяет на каждом этапе определить является ли данная дебиторская задолженность сомнительной. При составлении бухгалтерской отчетности организация должна отражать достоверную финансовую информацию, которая впоследствии послужит для составления резерва по сомнительным долгам.

ABSTRACT

When forming a reserve for doubtful debts, each commercial organization uses a certain algorithm of actions, which allows at each stage to determine whether this receivable is doubtful. When preparing financial statements, the organization must reflect reliable financial information, which will subsequently serve to draw up a provision for doubtful debts.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, резервы по сомнительным долгам, сомнительный долг, алгоритм выявления сомнительной задолженности.

Keywords: accounts receivable, reserves for doubtful debts, doubtful debt, an algorithm for identifying doubtful debts.

Постановка проблемы. При проведении расчетов с контрагентами, в том числе с покупателями (заказчиками), а также с государственными органами у организации постоянно возникает дебиторская задолженность. Отгружая продукцию или оказывая услуги организация не всегда получает денежные средства моментально, в связи с этим и образуется дебиторская задолженность. В связи с тем, что у организации формируется дебиторская задолженность, организация несвоевременно получает, причитающиеся ей денежные средства. Эти факторы могут повлиять на платежеспособность организации. Поэтому следует разработать эффективный алгоритм своевременного выявления дебиторской задолженности.

Анализ последних исследований и публикаций. Формирование резерва по сомнительным долгам было рассмотрено многими авторами. Например, в своей работе «Учет резервов по сомнительным долгам» Никифорова О.В. рассматривает как создается резерв по сомнительным долгам и предлагает порядок проведения инвентаризации данных резервов в бухгалтерском и налоговом учете. Резерв по сомнительным долгам должны формировать все организации, независимо от того относятся

ли они к субъектам малого бизнеса. Данный показатель создается в связи с тем, что организации обязаны его отражать в бухгалтерской отчетности, если наступит момент признания дебиторскую задолженность сомнительной.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Несмотря на то, что на сегодняшний день имеется множество методик минимизации уровня дебиторской задолженности, на практике данные методики применяются редко.

Цель. Рассмотреть алгоритм выявления сомнительной задолженности и формирования резерва по сомнительным долгам.

Изложение основного материала. Под дебиторской задолженностью подразумевается сумма задолженности одной организации или людей и органов власти перед другой [1 с.30]. Дебиторская задолженность бывает текущей (срок получения денежных средств прописан в договоре), сомнительной (покупатель нарушил срок возврата денежных средств, но организация – получатель уверена, что получит денежные средства) и безнадежной (долги не будут возвращены, то есть организация – получатель не получит денежные средства) [5 с.77].

В связи с формированием сомнительной дебиторской задолженности организация создает резерв по сомнительным долгам.

Под сомнительным долгом понимается дебиторская задолженность организации, которая, в рамках установленных договором, не была погашена в сроки и нет соответствующих гарантий, что она будет погашена в будущем. Величина сомнительного долга определяется определенной величиной резерва, которая зависит от финансового положения должника и вероятности погашения долга [3 с.75].

Рассмотрим алгоритм выявления сомнительной задолженности и формирования резерва по сомнительным долгам с покупателями на примере деятельности коммерческой организации.

При взаимодействии с покупателями основным этапом выявления сомнительной задолженности является наличие проверки образования дебиторской задолженности, был ли срок оплаты по договору которой нарушен. Далее при определении дебиторской задолженности организация – получатель проводит переговоры с покупателем о погашении задолженности. Результатом данных переговоров могут являться следующие действия:

1. Написание гарантийного письма покупателем – должником поставщику;
2. Выставление поставщиком претензии покупателю с подсчитанной суммой пеней.

Гарантийное письмо пишет должник поставщику с указанием конкретных сроков, в которые он обязуется погасить свой долг.

В случае если должник не написал гарантийное письмо, или в сроки указанные в гарантийном письме задолженность не погашена, то поставщик выставляет претензию с подсчитанной суммой пеней за неуплаченный долг.

Данный шаг помогает урегулировать проблему в досудебном порядке. Перед отправкой претензии организация – получатель пытается устно урегулировать проблему, и если это не принесло успеха, то пострадавшая сторона отправляет письмо должнику, которое обладает доказательной юридической силой, что позволяет решить проблему быстрее.

Данный документ необходим в том случае, если права по сделке были нарушены покупателем (заказчиком). Суть данного документа заключается в том, что организация – получатель прописывает требование ликвидировать проблему и устранить ее последствия, к примеру, погасить образовавшуюся задолженность, или же в противном случае поставщик указывает, что вынужден будет обратиться в суд. В претензионном письме пострадавшая сторона описывает услуги, которые были оказаны покупателю (заказчику) и указывает сумму задолженности, которую необходимо погасить, а также сумму начисленных пеней за определенный период. Если при дальнейшем обращении в суд не будет данного документа, то иски требования могут не удовлетворить.

Если после предоставления претензии задолженность перед поставщиком не погашается, то он

имеет право обратиться в суд для защиты своих прав. Для этого и нужна претензия как подтверждение того, что пытались решить проблему в досудебном порядке, но просьба была не удовлетворена. И помимо возврата задолженности, пострадавшая сторона потребует взыскания судебных расходов, расходов на оплату государственной пошлины. Для подачи заявления в суд пострадавшей стороной готовится иск в письменной форме, либо он составляется и направляется в суд в виде электронного документа, подписанного электронной подписью заявителя. В данном заявлении указывается наименование суда, сведения о заявителе, сведения об ответчике, суть нарушения прав, цена иска, информацию о досудебных мероприятиях по урегулированию спора и т. д. И если все требования соблюдены, то суд удовлетворяет иск. После удовлетворения иска взыскатель получает от суда исполнительный лист, после того как судебное постановление вступило в законную силу.

Следующим этапом является отправка исполнительного листа судебным приставам. После получения исполнительного листа взыскателю нужно подать его на исполнение судебным приставам, если должник не собирается погасить свою задолженность, а исполнение через банк не принесло результатов.

Все исполнительные действия совершаются по месту нахождения должника. Если исполнительный лист направлен на определенные действия, то он исполняется по месту совершения этих действий. Данное постановление судебными приставами отправляется должнику, в котором указывается срок добровольного погашения задолженности и реквизиты счета.

Если в добровольном порядке задолженность не будет погашена, то судебные приставы списывают с должника денежные средства принудительно, т. е. списывают денежные средства с его расчетного счета. А если на расчетном счете должника денежных средств нет, то судебными приставами накладывается арест на его имущество.

Если судебный пристав не смог найти должника, или у должника не имеется имущества, и он признан банкротом, то судебные приставы не имеют право взыскивать задолженность.

При образовании непогашенной дебиторской задолженности организация – пострадавшая сторона (поставщик) списывает дебиторскую задолженность в убыток, после истечения срока исковой давности. Данная задолженность должна отражаться за бухгалтерским балансом в течение пяти лет с момента ее списания [4 с.688].

На этапе судебного разбирательства стороны могут прийти к мировому соглашению, к примеру, если должник согласится погасить долг без судебных разбирательств.

Исходя из всего вышеперечисленного представим схематично алгоритм формирования дебиторской задолженности по сомнительным долгам с покупателями на рисунке 1.

Рисунок 1. Алгоритм выявления сомнительной задолженности и формирования резерва по сомнительным долгам в коммерческой организации

Большинство коммерческих организации формирует резерв по сомнительным долгам на этапе 4 алгоритма выявления сомнительной задолженности и формирования резерва по сомнительным долгам. В данном случае отражают следующие бухгалтерские операции:

- дебет счета 91, субсчет «Прочие расходы» и кредит счета 63 «Резервы по сомнительным долгам»

На этапе 9 алгоритма приведенного выше организация списывает задолженность:

- дебет счета 63 «Резервы по сомнительным долгам» и кредит счетов 62 «Расчеты с покупателями и заказчиками», 76 «Расчеты с дебиторами и кредиторами» [2 с.148].

- Дебет счета 007 «Списанная в убыток задолженность неплатежеспособных дебиторов» в течение пяти лет для наблюдения изменения имущественного состояния должника.

Выводы и предложения. В целом, описанный нами алгоритм выявления сомнительной задолженности применяют большинство коммерческих организаций. Данный метод является наиболее оптимальным и наиболее широко используемым. Однако в применяемой практике все же есть минусы, так как задолженность, а именно резерв по сомнительным долгам формируется 1 раз в год. Для более

детального отражения в бухгалтерском учете всех хозяйственных операций, бухгалтерии следует формировать резерв по сомнительным долгам 1 раз в квартал, что будет способствовать более прозрачному ведению бухгалтерского учета.

К тому же, при формировании учета главному бухгалтеру приходится самостоятельно отражать данные операции вручную, поэтому следует автоматизировать работу данного участка.

На основе представленного алгоритма можно добавить промежуточный этап между этапами 3 и 4 в случае непогашения задолженности после представления претензии с выставленными пенями юрист организации должен оценить финансовое состояние должника. Есть ли у него судебные иски, судебные дела, непогашенная задолженность, т.е. он должен оценить в каком финансовом положении находится организация – должник, чтобы оценить нет ли по ней запросов на ликвидацию, на ее реорганизацию. Чтобы оценить является ли организация – должник платежеспособной, или она находится на стадии банкротства. И если после данного анализа выявляется, что организация – должник не является платежеспособной, и у нее огромное количество судебных процессов, непогашенной задолженности, и мы понимаем, что вероятность погашения задолженности в денежной форме очень минимальна, то

прежде чем обращаться в суд можно провести на этом этапе переговоры с контрагентом о замене одного долга другим.

Отметим, что перед этапом 1, образование дебиторской задолженности, можно работать по акцепту и добавить в договора условия об акцепте счета и также выставлять акцепт на сумму размещения на банковском счете, когда на нем еще есть деньги.

Таким образом, на основе выше изложенного, можно утверждать, что резерв по сомнительным долгам организация формирует для сохранения ее финансовой устойчивости, а также для предотвращения искажения информации о дебиторской задолженности в бухгалтерской отчетности. Кроме того, создание резерва по сомнительным долгам позволит получить отсрочку по уплате налога на прибыль.

Литература

1. Гринавцева Е.В., Федотова Л.В. Понятие и бухгалтерский учет расчетов с покупателями и заказчиками, 2020. – 30 с.
2. Нефёдова Т.И., Давыдова Н.Н. Оптимизация налога на прибыль организации за счёт создания резерва по сомнительным долгам, 2014. – 148 с.
3. Никифорова О.В. Учет резервов по сомнительным долгам // Актуальные вопросы современной науки, 2015. № 41, 75 с.
4. Савченко В.В. Методика создания резервов по сомнительным долгам: бухгалтерский и налоговый аспекты // Сборник: Научное обеспечение агропромышленного комплекса, 2012. – 688 с.
5. Юсубова Ф.Г.К., Сенков В.А. Предложения по созданию резерва по сомнительным долгам // сборник: реформы в России и проблемы управления, 2015. – 77 с.

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Стойка В.С.

*Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України
м. Ужгород, Україна*

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD

Stoika V.

*Transcarpathian Regional Center of Socio-Economic and Humanitarian Research
of National Academy of Sciences of Ukraine
Uzhgorod, Ukraine
DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-9-14](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-9-14)*

АНОТАЦІЯ

Для вирішення фінансових проблем створення і експлуатації стратегічно важливих об'єктів забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства в умовах дефіциту бюджетних коштів важливого значення набуває впровадження державно-приватного партнерства в Україні. Аналіз зарубіжного досвіду реалізації партнерських відносин держави та бізнесу дозволяє систематизувати основні принципи і організаційні умови запровадження інститутів ДПП для подальшого використання в Україні.

ABSTRACT

The implementation of the public-private partnership in Ukraine is becoming vital to the tackling financial challenges of the construction and operation of asserts of the strategic importance for providing socioeconomic development of the society in an environment of budget shortfalls. The analysis of a foreign experience in the realization of the partnership between public and private sectors allows us to organize guidance and conditions of the PPP implementation for further use in Ukraine.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, держава, бізнес, проекти.

Keywords: public-private partnership, government, business, projects.

Вступ. Соціально-економічний розвиток країни та її регіонів є головним завданням державних органів управління всіх рівнів. Обмеженість фінансування з державного бюджету та проблемність залучення ресурсів іноземних інвесторів спонукають до пошуку нової моделі державного управління. Керівники органів державної влади та місцевого самоврядування щораз частіше звертають увагу на застосування моделі державно-приватного партнерства як альтернативного шляху реалізації інвестиційних та інноваційних проектів. Його суть полягає в співробітництві органів місцевого управління та

бізнесу. Таке партнерство дозволяє розв'язати проблеми територіального рівня, стимулює розвиток підприємництва, сприяє інфраструктурним перетворенням в регіоні, покращує якість публічних послуг.

З огляду на те, що Україна має незначний досвід у реалізації проектів ДПП, актуальним видається дослідження особливостей та тенденцій розвитку партнерської форми господарювання у різних країнах світу. Брак досвіду у побудові організаційно-економічного механізму взаємодії

держави і бізнесу, врегулюванні фінансових і фінансових відносин гальмує успішний розвиток ДПП, що потребує більш широкого залучення зарубіжного досвіду і надбань тих країн, які є безперечними лідерами у цій сфері, передусім, Великої Британії, США, Франції, Нідерландів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній літературі останнім часом науковці звертають значну увагу на дослідження проблем становлення і розвитку державно-приватного партнерства. Серед вітчизняних учених, які досліджували світовий досвід державно-приватного партнерства, слід виділити публікації Кнір М.О.[1], Оленцевич Н.В. та Ковальової О.В.[2], Масик М.З.[3], Малишевої Н.Р. та Гурової А.М.[4], Покатаєва П.С. та Литвиновської П.С.[5], Білої І.С. та Іллічової Е.І.[6], Мостового В.О.[7], Польської І.Е.[8]. Окремі аспекти механізму державно-приватного партнерства та можливості його застосування в Україні розглядалися також автором [9 - 12].

Метою статті є вивчення світового досвіду щодо реалізації ДПП, визначення його переваг та проблем застосування в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Формування фундаментальних засад створення партнерських відносин між державою та бізнесом бере свій початок з давнього минулого. Співпраця між публічним та приватним секторами для створення, організаційного забезпечення і управління інфраструктурою, особливо транспортною, має глибокі традиції у багатьох країнах світу. Історія проектів державно-приватного партнерства в Бразилії, Іспанії, Італії, Мексиці, США, Франції, деяких інших країнах налічує декілька століть. На думку окремих авторів, навіть участь стародавніх держав у будівництві об'єктів сумісного користування на кшталт іригаційних систем у землеробстві теж слід розглядати як історичний досвід державно-приватного партнерства. І хоча економіко-правові норми та принципи, що регулюють партнерські відносини між публічним та приватним секторами, а також конкретні форми взаємодії держави і підприємців зазнали з того часу суттєвих трансформацій, проте загальне розуміння і визнання необхідності такої співпраці стало більш відповідальним і усвідомленим [2, с.137].

Проекти ДПП мають ряд переваг порівняно з проектами, що реалізуються державним і приватним партнером одноосібно, а саме [1, с. 11 – 12]:

1. Збільшення фінансового й іншого ресурсного забезпечення інфраструктурних проектів, що дозволяє реалізовувати більш масштабні інноваційні й ефективні проекти в істотно скорочені терміни. ДПП відкриває уряду доступ до альтернативних приватних джерел капіталу, дозволяючи реалізувати важливі і термінові проекти, які в іншому випадку навряд чи були б можливі.

2. Інтенсифікація реалізації інфраструктурних та інших проектів. Залучення до реалізації проектів державою зацікавлених приватних партнерів із їх фінансовими, організаційними, інтелектуальними ресурсами, які доповнюють можливості дер-

жави, мультиплікує результуючий ефект, дозволяючи істотно інтенсифікувати реалізацію інфраструктурних та інших проектів, істотно скоротити терміни забезпечення споживача тими чи іншими інфраструктурними можливостями.

3. Ефективний спосіб скоротити публічні видатки на реалізацію проекту і забезпечити найбільш ефективне й оптимальне співвідношення ціни і якості в публічному секторі. Механізми ДПП мають істотний потенціал створення і реалізації інфраструктурних проектів, які дозволяють більш ефективно застосовувати державними ресурси і можливості, частково вивільнити державні ресурси і можливості для інших проектів і пропонують умови для державних установ, що дозволяють досягти кращого співвідношення ціни і якості завдяки поліпшенню розподілу ризиків, інновацій, поліпшенню використання активів і методів управління.

4. Оптимальний розподіл ризиків. Оптимальність розподілу ризиків означає, що певні ризики, які більш економічно ефективно управляються суб'єктами державного сектора, беруться в управління державного партнера, а інші – більш ефективно керовані суб'єктами приватного сектора, беруться останніми у своє управління.

5. Забезпечення управлінської інноваційності. Цілий ряд видів діяльності суб'єктів державного сектора може бути реалізований з істотно більшою ефективністю під час використання управлінських технологій приватного сектора. Злиття мотивації і навичок державного і приватного секторів, а також укладання контрактів на конкурсній основі розширюють можливості для використання новаторських підходів до здійснення державних інфраструктурних проектів на основі ДПП.

6. Зняття з держави істотної частки організаційного та часового навантаження. Передача відповідальності за надання деяких державних послуг створює можливість органам державної влади зосередити свою увагу на здійсненні планування і контролю. Це дозволяє виключити з числа функцій державних органів ряд надлишкових питань, а значить підвищити ефективність державного управління.

7. Підвищення якості послуг, їх інфраструктурних та інших можливостей. Зарубіжний досвід реалізації проектів ДПП свідчить про те, що якість послуг у межах ДПП вище, ніж під час реалізації установленої моделі державних закупівель. Такий результат може бути досягнутий за допомогою інтегрованості виробників послуг, за допомогою економії внаслідок масштабності проекту, а також за допомогою впровадження інновацій.

Серед дослідників існують різні підходи щодо класифікації країн за рівнем розвитку ДПП. Зокрема, Ренда А. і Шрефлер Р. [13] пропонують класифікацію, у якій умовно розділяють усі країни в міру впровадження механізмів ДПП у національні економічні процеси на три групи. Перша група – “економічно розвинуті”, такі як Великобританія і певною мірою Франція, Німеччина, Італія, Ірландія, а також сюди віднесено неєвропейські держави такі, як США, Канада, Японія, Сінгапур; друга

група – “проміжні”, такі як Іспанія або Португалія, де були досягнуті значні результати, але не у всіх галузях; третя – “група тих, що запізнилися”, країни, в яких ДПП перебуває на дуже ранній стадії впровадження (Люксембург, Швеція, Норвегія та інші).

Кнір М.О. [1, с.12] з метою узагальнення досвіду реалізації ДПП у різних країнах світу виділяє три узагальнені стадії розвитку ДПП, які об’єднують відповідні характеристики цих стадій і групи країн. До першої стадії розвитку (вищої), де державою створені умови і передумови для ефективної реалізації ДПП, слід віднести Великобританію й Австралію. На середній стадії знаходиться більшість розвинутих країн, зокрема США, Японія, Франція, Канада і Німеччина. Застосування інституту ДПП у зазначених країнах наближене за різноманітністю застосовуваних моделей до першої групи, проте за масштабом охоплення галузей і територіальних рівнів спостерігається деяке відста-

вання. Країни третьої групи, що знаходяться на початковій стадії розвитку, в числі яких знаходиться і Україна, тільки приступають до формування законодавчої бази й інституційного середовища ДПП. У цій групі країн на початковій стадії знаходяться також Китай, Індія, Словаччина, Латвія, Чехія, Польща, Угорщина, Бельгія, Фінляндія, Мексика, Бразилія, Росія.

Загалом, ринок проектів державно-приватного партнерства в ЄС концентрується, окрім Великобританії, також у Франції, Туреччині, Німеччині та Нідерландах, що становить близько 90% усіх реалізованих в ЄС таких проектів за період 2014-2018 рр. (рис.1). Менше 10 таких проектів за цей же період реалізовано в Сербії, Словаччині, Фінляндії, Польщі, Австрії, Латвії та низці інших країн. З-поміж європейських країн у 2018 р. саме Туреччина реалізувала найбільше проектів державно-приватного партнерства у вартісному виразі, у той час як найбільше таких проектів в кількісному вимірі реалізовано у Франції.

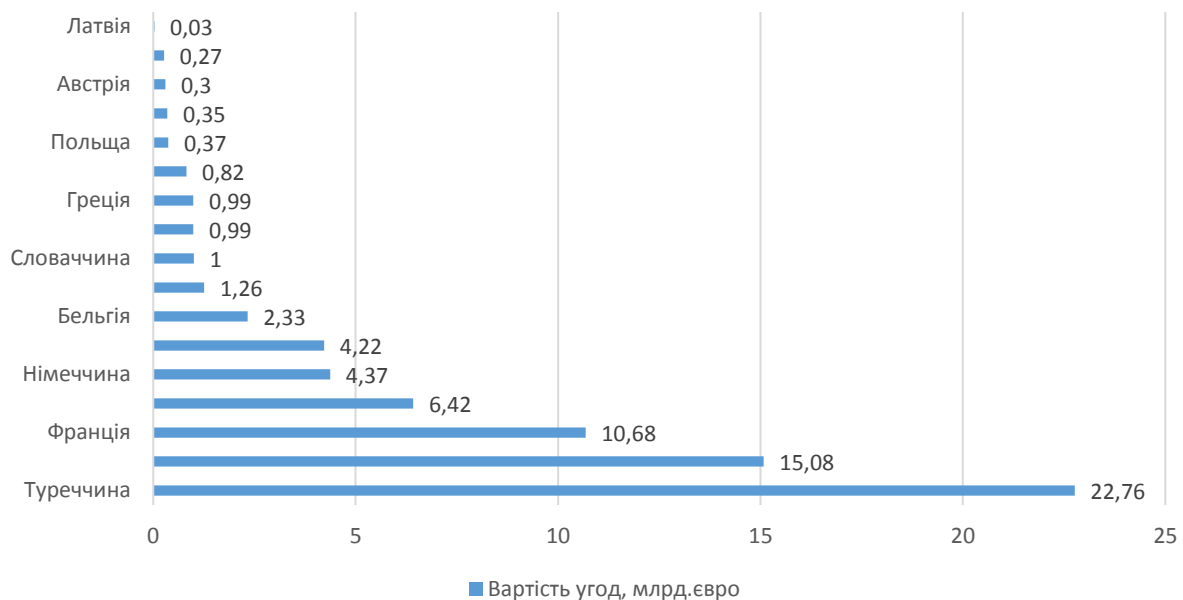

Рис. 1. Розподіл ринку проектів державно-приватного партнерства в європейських країнах за їхньою вартістю у 2014-2018 рр. [14, с. 181]

Цікавим є те, що проекти державно-приватного партнерства загальною вартістю більше 500 млн. євро у 2018 р. становили 98,25% усіх реалізованих проектів у Туреччині, близько 90% – у Нідерландах, близько 100% – у Німеччині та лише близько 30% – у Франції [14, с.181 – 182].

Країною-законодавцем щодо використання партнерської форми господарювання є Велика Британія. Основи розвитку сучасної моделі співпраці між державним та публічним секторами у Великій Британії було закладено у 1992 році створенням Ініціативи Приватного Фінансування (ІПФ) (*Private Finance Initiative*), яка стала першою систематизованою програмою, спрямованою на заохочення ДПП, зокрема у сфері надання позик приватному сектору з боку урядових структур. За період існування Ініціативи Приватного Фінансування (далі –

ІПФ) було реалізовано близько 700 проектів, загальний обсяг капіталовкладень яких перевищив 50 млрд фунтів стерлінгів.

В основу розвитку ІПФ були покладені принципи ефективного розподілу ризиків і віддачі від вкладення коштів, ефективного співвідношення ціни/якості, а також основні форми реалізації ІПФ проектів – договори життєвого циклу, тобто довгострокові договори фінансування експлуатації інфраструктурних об’єктів в обмін на періодичні платежі з державного бюджету. Таким чином, держава покривала витрати на обслуговування та ремонт активів протягом життєвого циклу реалізації проекту. Капітальні ж витрати на будівництво здійснювалися за рахунок приватного сектора, які потім амортизувалися протягом терміну реалізації проекту. У такий спосіб держава створювала можливості для

активного залучення приватних інвестицій для будівництва об'єктів інфраструктури і організації їх наступної експлуатації без створення відповідних державних підприємств і активів [2, с. 138].

Щодо Великобританії, то на сьогодні її програму можна вважати зрілою: підписано понад 900 проектів, багато з яких реалізуються у сфері соціальної інфраструктури. Це відображає пріоритети уряду, який намагається розв'язати дуже серйозну проблему завантаження банків, зокрема, в галузі медицини та освіти, а також у транспортному секторі, в установах виконання покарань, у сфері обробки відходів, у військовому секторі та в секторі житлово-соціального найму. Більшість цих проектів здійснюється з органами місцевої влади. У результаті із 100 проектів, що функціонує, у 80 – 90% випадків рівень їх виконання є задовільним. Аналіз показав, що державно-приватне партнерство є результативним у середовищі зі стабільною політикою. Дуже важливо, щоб державний сектор був незмінним і чітко визначив, чого він хоче. У цілому державно-приватне партнерство має величезне значення для підвищення стандартів надання послуг державним сектором Великої Британії [3, с. 120 – 121].

Наразі у Великобританії відбувається значне реформування інституту ДПП, оскільки національний аудит визначив модель приватних фінансових інвестицій як таку, що не відображає паритету ціни та якості. Це надало активного розвитку іншим формам ДПП, таким як: 1) концесія – приватному суб'єктові надається виняткове право на створення, обслуговування й експлуатацію активів протягом тривалого часу, а робота підрядника оплачується за рахунок доходів від експлуатації об'єкта; 2) стратегічне партнерство у сфері інфраструктури, зміст якого зводиться до спільної діяльності чи створення спільного підприємства, що необхідно для поетапної реалізації проекту; 3) ліцензійний договір на комерційну діяльність, відповідно до якого ліцензіат повертатиме дохід від витрат на розробку та експлуатацію активів; 4) передача в управління приватному суб'єктові державного підприємства; 5) гібридні проекти – об'єднують вищезазначені договори [4, с. 161].

Що стосується досвіду державно-приватного партнерства у Франції, то французькі компанії входять до числа лідерів серед іноземних фірм, які успішно використовують у своїй діяльності механізми державно-приватного партнерства. Тут розвивається «французька модель», що має комплексний характер концесії, коли концесіонеру одночасно доручається і розробка концесії, і реалізація заходів, необхідних для створення або модернізації інфраструктурних об'єктів і їхньої експлуатації.

У Франції в цьому контексті проводиться три окремих тендери – на проектування, на будівництво, на утримання об'єкта (або управління), особливістю французької моделі є те, що проводиться один тендер на увесь цикл робіт або послуг, що значно спрощує процедури державного адміністрування і контролю та дозволяє реалізовувати масштабні проекти. Однак, у Франції не існує єдиного

закону, який би регулював усі форми державно-приватного партнерства [5, с. 84 – 85].

Прикладом реалізації довгострокового державно-приватного партнерства є досвід Нідерландів. У цій країні запроваджена програма партнерства у сфері транспорту та інфраструктури, яка мала на меті залучення приватного сектора до суспільних проектів. Особливістю такого співробітництва є наявність гарантії як для держави, так і приватного сектора. Включення проектів до цієї програми в Нідерландах є досить деталізованим процесом, який має назву «процес MIRT». Основними його етапами є: 1) аналіз ринку (кон'юнктури, тенденцій, учасників тощо); 2) аналіз витрат та вигід проекту; 3) застосування компаратору державно-приватного партнерства, тобто його аналіз порівняно з аналогічними; 4) оцінка можливості включення проекту до Інтегрованої бюджетної моделі та до Багаторічної програми у сфері транспорту та інфраструктури (MIRT); 5) застосування компаратору державного сектора; 6) прийняття рішення щодо включення проекту до Багаторічної програми у сфері транспорту та інфраструктури [6, с. 129].

Яскравим прикладом використання державно-приватного партнерства в інвестиційно-інноваційній сфері є США. Слід зазначити, що, починаючи з 1970-х рр., завдяки проведенню цільових урядових програм, зокрема програми створення промислово-університетських кооперативних дослідницьких центрів (Industry university cooperative research centers) та програми створення Центрів інженерних досліджень (Engineering research centers), активно підтриманих університетами і промисловими підприємствами, в США розгорнувся процес об'єднання зусиль академічного, приватно-промислового і державного сектору в прагненні прискорити хід науково-технічного прогресу, передачу досягнень науки в промисловість і тим самим підвищити конкурентоспроможність національної індустрії на світовому ринку.

У 1985 р. у США була створена Національна Рада з ДПП (National Council for PPP) — некомерційна організація для обміну інноваційними ідеями у сфері партнерств. Членами Ради є державні і приватні організації. Членство, запропоноване Асоціацією, може мати різний характер: індивідуальне, основне, спонсорське тощо. Місія Ради полягає в підтримці і спрощенні формування державно-приватних партнерств на федеральному, локальному рівнях, а також на рівні штату. Діяльність Ради спрямована на надання повної, актуальної інформації по ДПП, спрощення комунікацій між державним і приватним сектором з питань реалізації ДПП, проведення освітніх заходів і тренінгів по ДПП, усунення перешкод для реалізації ДПП, здійснення міжнародного діалогу з питань ДПП. Іншими організаціями США, стимулюючими розвиток ДПП, являються Федеральна адміністрація магістралей (Federal Highway Administration (FHWA)) і Офіс Генерального секретаря США по глобальних партнерствах (Secretary's Office of Global Partnerships) [15, с. 52].

В Японії успішно здійснюється реалізація муніципальних проєктів зі створення парків відпочинку на основі концесійних договорів. Питаннями укладення концесійних угод з благоустрою у м. Токіо займається Бюро міського розвитку. Для зацікавленості інвесторам за договором дозволено на території паркової зони створювати комерційні розважальні об'єкти. Також одним із прикладів концесії є будівництво приватними інвесторами об'єктів соціальної інфраструктури поряд з комерційною нерухомістю в окремих районах міста, які спрямовані на потреби, перш за все, молоді та сімей з дітьми. Забезпеченість таких районів дитячими майданчиками, садками, школами та іншими соціальними об'єктами у майбутньому призведе до зростання вартості придбання нерухомості, що згодом стане вигідним для приватного партнера. Органи місцевого самоврядування зацікавлені у такій співпраці, тому існує практика часткового фінансування проєктів, підписання довгострокових договорів оренди та надання податкових пільг [16].

Висновки. Досвід зарубіжних країн підтверджує, що ДПП є ефективним інструментом для підвищення ефективності залучення державних інвестицій за рахунок залучення капіталу і управлінського досвіду приватного сектору. Практика залучення державою приватного сектору для реалізації суспільно значущих проєктів є одним із найкращих засобів забезпечення суспільства належними об'єктами інфраструктури та надання якісних послуг. Головними перевагами ДПП є збільшення фінансового й іншого ресурсного забезпечення інфраструктурних проєктів, скорочення публічних видатків на реалізацію проєкту, інтенсифікація реалізації інфраструктурних та інших проєктів, оптимальний розподіл ризиків, забезпечення управлінської інноваційності, зняття з держави істотної частки організаційного та часового навантаження.

Міжнародний досвід переконує, що рушійною силою розвитку ДПП в країні є держава. Без політичної волі та підтримки уряду розвиток ДПП неможливий. Для ефективного застосування партнерства держави та бізнесу в Україні необхідно доопрацювати всю нормативно-правову базу, яка стосується ДПП у відповідності до міжнародних вимог, створити спеціалізований підрозділ ДПП, метою діяльності якого було б керівництво політикою ДПП та регламентування обов'язків всіх учасників даного процесу (зокрема, органів управління як на державному рівні, так і на місцевому, а також бізнесу), визначити перелік пріоритетних галузей економіки для їх розвитку на засадах ДПП, забезпечити механізм пропозиції проєктів потенційним інвесторам та можливість відбору кандидатів, а також організацію контролю над реалізацією проєкту.

Література

1. Кнір М.О. Державно-приватне підприємство: світовий досвід і досвід України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка», № 10(38), 2018 р. С. 10 – 14.

2. Оленцевич Н.В., Ковальова О.В. Державно-приватне партнерство у розвинених країнах світу: досвід для України. Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. –Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 1. – С. 134-143.

3. Масик М.З. Зарубіжний досвід реалізації ДПП-проєктів. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2018. №1 (61). С. 119 – 123.

4. Малишева Н.Р., Гурова А.М. Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства та можливості його впровадження в космічній галузі України. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2019. Вип. 1 (85). С. 155 – 164.

5. Покатаєв П.С., Литвиновська П.С. Перспективи впровадження зарубіжного досвіду регулювання державно-приватного партнерства в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2020. №5. Том 31 (70). С. 82 – 87.

6. Біла І.С., Іллічова Е.І. Світовий досвід державно-приватного партнерства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Випуск 21. С. 126 – 129.

7. Мостовий В.О. Світовий досвід публічно-приватного партнерства. Право та державне управління. 2021. № 1. С. 237 – 242. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.35>

8. Польська І.Е. Особливості впровадження механізмів державно-приватного партнерства в зарубіжних країнах. Публічне адміністрування: теорія і практика. 2012. Вип. 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_25

9. Стойка В.С. Міжнародний досвід залучення інвестицій в туристичний сектор. Sciences of Europe. № 81. Том 2. 2021. С. 19 – 22. DOI: 10.24412/3162-2364-2021-81-2-19-22

10. Стойка В.С. Інвестиційна діяльність в туристичній сфері. Danish Scientific Journal. №52. Том 2. 2021. С. 7 – 11.

11. Стойка В.С. Державно-приватне партнерство в сфері туризму як інструмент розвитку економіки регіонів. Sciences of Europe. № 83. Том 3. 2021. С. 17 – 21. DOI: 10.24412/3162-2364-2021-83-3-17-21

12. Стойка В.С. Міжнародний досвід державного регулювання туризму: уроки для України. Theoretical and Methodological Approaches to the Formation of a Modern System of National and International Enterprises, Organizations and Institutions Development (Edition 2). Collective Scientific Monograph. Primedia eLaunch LLC, Dallas, USA, 2020. DOI: <https://doi.org/10.36074/tmafmsoid.ed-2.04>

13. Renda A., Schrefler L. Public Private Partnership: National Experiences in the European Union. Briefing note № IP/A/IMCO/SC/2005-160 governed by the provisions of Framework Service Contract IP/IMCO/FWC/2005-33. Access mode: euro2005.inform/news/11/p7273

14. Комарницька Г.О. Активізування державно-приватного партнерства в умовах розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. Дисертація на здобуття наук.ступ. доктора економічних наук: 08.00.03 - Економіка та управління національним господарством. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. 469 с.

15. Слободянюк Н.О. Зарубіжний досвід стратегічного партнерства в інвестиційній сфері. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 13. С. 49 – 54.

16. Приліпко С.М. Міжнародний досвід публічного управління інфраструктурними проектами на державному і місцевому рівнях на основі укладення концесійних договорів. Державне управління: удосконалення і розвиток. 2019. №12. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.12.2

JURIDICAL SCIENCES

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ И ПРИЗНАКОВ ХИЩЕНИЯ ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Насыбуллин Л.И.

*Северо-Западный институт Российской академии
народного хозяйства и государственной службы
при Президенте Российской Федерации,
магистрант*

Санкт-Петербург

Пирогов П.П.

*Северо-Западный институт (филиал) АНО ВО
Московский гуманитарно-экономический университет,
Помощник директора по учебной и научной работе,
кандидат юридических наук
Мурманск*

PROBLEMS OF DEFINITION OF THE CONCEPT AND SIGNS OF THEFT OF OTHER PEOPLE'S PROPERTY IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Nasybullin L.,

*North-Western Institute of the Russian Academy of
National Economy and Public Administration
Under the President of the Russian Federation,
undergraduate*

Saint-Petersburg

Pirogov P.

*North-Western Institute (branch)
of the Autonomous Non-profit Organization of Higher Education
of the Moscow University of Humanities and Economics),
Assistant Director for Academic and Scientific Work
Candidate of Legal Sciences
Murmansk*

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-15-21](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-15-21)

АННОТАЦИЯ

Уголовная ответственность за хищение чужого имущества не дифференцируется в зависимости от формы собственности, в которой находилось похищенное имущество. Хищение выражается в разных формах. Общие признаки хищения, закрепленные в легальном его определении, интерпретируются неоднозначно, но они таковы: преступность и противоправность завладения имуществом; умышленность и безвозмездность присвоения предмета преступления себе или в пользу третьих лиц; незаконность изъятия предмета преступления у законного владельца, собственника.

В первую очередь хищение означает изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц. Предметом хищения является имущество, характеризующееся следующими признаками: предметный признак (имущество выступает как материальный объект); экономический (он воплощает в себе овеществленный человеческий труд); юридический – имущество чужое и у лица на него нет прав. Обязательным признаком хищения является также корыстная цель, означающая стремление виновного извлечь материальную выгоду для себя или других лиц.

ABSTRACT

Criminal liability for theft of someone else's property is not differentiated depending on the form of ownership in which the stolen property was located. Theft is expressed in various forms. The general signs of embezzlement, enshrined in its legal definition, are interpreted ambiguously, but they are as follows: criminality and illegality of taking possession of property; willfulness and gratuitousness of appropriating the object of the crime to oneself or in favor of third parties; illegality of taking the object of the crime from the rightful owner, the owner.

First of all, embezzlement means the seizure and (or) conversion of someone else's property in favor of the culprit or other persons. The object of theft is property characterized by the following characteristics: a subject feature (property acts as a material object); economic (it embodies materialized human labor); legal - someone else's property and a person has no rights to it. A mandatory sign of embezzlement is also a selfish goal, meaning the desire of the perpetrator to extract material benefits for himself or others.

Ключевые слова: хищение чужого имущества, изъятие, предмет хищения, собственность, материальный ущерб, корыстная цель, формы хищения.

Keywords: theft of someone else's property, seizure, object of theft, property, material damage, selfish purpose, forms of theft.

Действующее легальное понятие хищения, исторически развиваясь и претерпевая определенные изменения, законодательно обозначилось сначала в 1994 г. в обновленной редакции Уголовного кодекса Российской Советской Федеративной Социалистической Республики (УК РСФСР), а затем в примечании к ст. 158 Уголовного кодекса Российской Федерации 1996 г. (далее – УК РФ): «Под хищением в статьях настоящего Кодекса понимаются совершенные с корыстной целью противоправные безвозмездное изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц, причинившие ущерб собственнику или иному владельцу этого имущества» [1].

Как и в законодательстве прежних исторических периодов в УК РФ наряду с термином «хищение» использует и термин «похищение» (в ст. 126 говорится о похищении человека; в ст. 325 о похищении документов, штампов, и т.п., в статье содержится полный перечень предметов похищения) [13, с. 229].

Уголовная ответственность за хищение дифференцируется в зависимости от различных объективных и субъективных признаков (способа изъятия или завладения имуществом, размера похищенного, характера насилия, признаков субъекта и т.д.), что позволяет законодателю выделять разные (простые, квалифицированные и особо квалифицированные) составы. Правильное применение уголовно-правовых норм, предусматривающих ответственность за совершение анализируемых преступлений, предполагает точное уяснение признаков составов этих преступлений. В связи с этим следует остановиться на рассмотрении общего понятия хищения и так называемого родового состава хищения.

На наш взгляд, эти два понятия имеют самостоятельное уголовно-правовое значение, как и понятия преступления и состава преступления. Общее понятие хищения, содержащееся в примечании к ст. 158 УК РФ, позволяет четко представлять себе признаки деяния, которые отличают его от многих преступных деяний в объективном мире и позволяют в огромной массе правонарушений выделять те, которые посягают на одно из важнейших прав – право собственности.

Состав преступления, именуемого хищением, т.е. так называемая «юридическая модель», дает возможность выявить в совершенном деянии все необходимые объективные и субъективные признаки состава хищения и решить вопрос о наличии либо отсутствии основания уголовной ответственности, а затем дифференцировать ответственность в законодательно определенных рамках и индивидуализировать наказание. Это необходимо и для выделения в последующем квалифицированных видов хищений, не увлекаясь множеством признаков, а выделяя лишь значимые, влияющие на дифференциацию ответственности и индивидуализацию наказания [15, с. 425].

Одни авторы полагают, что хищение означает изъятие или обращение имущества в свою пользу или в пользу других лиц. Другие указывают только на изъятие имущества. На наш взгляд, более верная точка зрения высказана теми авторами, которые полагают, что хищение в обязательном порядке предполагает наличие двух элементов – и изъятия, и обращения имущества. Изъятие и обращение означают не два самостоятельных действия, а две стороны одного процесса. Они могут сливаться во времени и иметь разную продолжительность: от одномоментного захвата имущества до продолжаемого хищения, складывающегося из нескольких эпизодов.

Эти действия, по мнению законодателя, совершаются в пользу виновного или других лиц. Это весьма справедливое дополнение означает, что само хищение не может прекратить законное право собственности. Виновный, хотя и обладает возможностью владеть, пользоваться и распоряжаться чужим имуществом, тем не менее не становится законным собственником. Не становится собственником и другое лицо, в интересах которого виновный совершает хищение. Нормы гражданского права не предусматривают возникновение права собственности противоправным или преступным путем.

Но есть одно обстоятельство, на которое следует обратить внимание. Так, Т.О. Вилитенко считает: «хищение отнюдь не обязательно предполагает извлечение пользы именно самим виновным; при наличии всех других признаков хищения, оно и есть тогда, когда совершается в пользу других лиц. Перечень последних законодатель не ограничивает, указанные лица могут находиться в разных отношениях с похитителем имущества. Главное, чтобы виновный преследовал при хищении корыстную цель» [4, с. 35].

Но, как известно, законодатель в составе квалифицированного убийства разграничивает убийство из корыстных побуждений и убийство по найму. Возможно ли совершение хищения аналогичным образом, т.е. по найму, и какова будет квалификация в этом случае.

Например, если преступник, проникая в музей, совершает по заказу кражу старинной картины, а заодно и других ценных предметов, и затем передает картину заказчику и получает за это определенное (не сопоставимое со стоимостью картины) вознаграждение. Другие ценные вещи из музея он присваивает. Фактически он совершил хищение по найму в совокупности с собственно хищением из корыстных побуждений [8, с. 115]. По нашему мнению, в законе на такой случай имеется пробел, и вряд ли можно будет такого субъекта привлечь к ответственности за соучастие в хищении картины, ведь он не имел корыстной цели именно на такое хищение. Хотя здесь есть место для споров. Судебная практика исходит из необходимости установления именно корыстной цели при квалификации хищений.

Действия при хищении должны характеризоваться противоправностью и безвозмездностью. Противоправность означает отсутствие у виновного юридических и предполагаемых прав на изъятое имущество. Но, как правильно указывают многие специалисты, этот признак гораздо шире по своему содержанию и означает, что такое деяние запрещено законом, изъятие имущества проходит помимо или вопреки воле законного собственника или владельца. Если у лица имеются определенные права на имущество, в том числе и предполагаемые, то хищение отсутствует.

Например, муж и жена не расторгли брак, но решили жить отдельно и разъехались, не поделив юридически имущество. Муж предполагал, что оставил у жены часть своего имущества, пришел по месту ее нового жительства, взломал дверь и забрал имущество, которое якобы принадлежало ему. Аналогичные ситуации могут быть при самовольном изъятии имущества в счет выполненной работы или за оказанную и оговоренную услугу. Но такие действия могут рассматриваться как самоуправство.

Так, например, Тихоокеанский флотский военный суд прекратил дела за отсутствием состава преступления в отношении С., который, подделав диплом о среднем специальном образовании, был назначен на офицерскую должность, но службу исполнял исключительно добросовестно и именно за выполняемый труд получал вознаграждение. Был сделан правильный вывод о том, что не является хищением получение денежного довольствия незаконно назначенным на должность военнослужащим, который добросовестно исполнял свои должностные обязанности [11, с. 181] [2, с. 43-45].

Безвозмездность, как признак хищения, характеризует его с экономической стороны. Виновный, изымая чужое имущество, не возмещает какой-либо стоимостный эквивалент взамен изъятого и даже не имеет таких намерений. Хотя в специальной литературе по этому поводу есть разные точки зрения.

Так, Л.Д. Гаухман полагает, что если виновный передает эквивалент изъятого имущества и он отвечает потребительским качествам изъятой вещи, то хищение отсутствует [5, с. 143]. По мнению Г.А. Есакова, деньги, и имущество, и стоимость работы или услуги должны быть именно эквивалентом стоимости изъятого имущества, т.е. их стоимость должна приблизительно равняться стоимости последнего. Если имеет место расхождение в стоимости оставленного эквивалента и изъятого имущества, размер хищения определяется разницей в их стоимости [6, с. 48-49].

Важно при этом помнить, что в случае так называемого временного «позаимствования» признак безвозмездности отсутствует, но содеянное можно квалифицировать как служебное злоупотребление. Следует согласиться и с мнением, что безвозмездность завладения преступником чужим имуществом и причиняемый им тем самым ущерб собственнику вовсе не предполагают в качестве антитезы возмездность приобретения этого имуще-

ства самим собственником. Оно может быть получено им по договору дарения, предусматривающему безвозмездное отчуждение имущества [16, с. 25-26]. Действительно, не имеет значения, каким образом имущество попало к собственнику или к его обладателю. Хищение, по нашему мнению, возможно даже у лица, которому имущество досталось неправомерно, хотя по этому поводу существуют разные точки зрения. Необходимо учесть еще один, временной фактор. Если эквивалент похищенного имущества возвращается после окончания хищения, то такой вариант не будет свидетельствовать о возмездности изъятия, а позволяет говорить о наличии обстоятельств, смягчающих ответственность.

Среди признаков хищения особое место занимает предмет хищения. Речь идет о том, что изыматься должно именно чужое имущество. Термин «чужое» означает, что на имущество у лица, совершающего хищение, никаких прав не имеется, и он не имеет к этому имуществу никакого отношения, о чем было выше подробно указано. На это указывались и высшими судебными инстанциями. Разъясняя это понятие, Пленум Верховного Суда РФ в п. 1 постановления «О некоторых вопросах применения судами законодательства об ответственности за преступления против собственности» от 25 апреля 1995 г. указал, что чужим является имущество, не находящееся в собственности или законном владении виновного». В теории выделяют несколько признаков, характеризующих предмет хищения. Так, говорится о четырех признаках: физический признак – это объекты материального мира; социальный признак – это объекты, в которые вложен труд человека; юридический признак – чужое имущество; экономический признак – оно имеет определенную хозяйственную ценность. Петров А.С. же выделяет три признака: физический или вещный признак имущества; комплекс экономических признаков и комплекс юридических признаков [12, с. 43-44].

На наш взгляд, правильнее выделять три признака предмета хищения: предметный признак (выступает как материальный объект); экономический (он воплощает в себе овеществленный человеческий труд); юридический – имущество чужое и у лица на него нет прав.

Предметом хищения может быть движимое и недвижимое имущество. Первое по делам о хищениях встречается значительно чаще. Речь идет об осязаемых вещах, имеющих количественно-качественные характеристики. Очень оригинально, но вместе с тем верно об этом отмечают некоторые специалисты: «Имущество – это вещи, имеющие определенное объемное выражение и воспринимаемые наглядно – зрительно или с помощью тактильной чувствительности» [12, с. 40].

В связи с этим следует поддержать тех авторов, которые не включают в предмет хищений интеллектуальную собственность и различные виды энергии, лишённые признаков вещи. Корыстное завладение ценностями, лишёнными этих признаков, например, электрической и тепловой энергией, ин-

теллектуальной собственностью, в том числе и носителями электронной информации, в силу отсутствия предмета не может образовать состав хищения чужого имущества. При определенных условиях незаконное корыстное пользование электрической или тепловой энергией может расцениваться как причинение имущественного ущерба собственнику путем обмана или злоупотребления доверием, а присвоение интеллектуальной собственности (плагиат) – как нарушение авторских и смежных прав. Незаконный доступ к компьютерной информации (кстати говоря, это тоже предмет преступного посягательства) образует самостоятельное преступление, предусмотренное ст. 272 УК РФ [10, с. 276].

Представляется, что предметом хищения могут быть не только наличные деньги. Безналичные, виртуальные деньги, хранящиеся на счетах в банках, можно похитить путем выполнения дополнительных действий по их обналичиванию или снятию со счетов и переводу на другие счета. Эти операции проводятся, как правило, с использованием высоких технологий либо с предварительным похищением средств или платежных документов для осуществления в последующем якобы законных операций [2, с. 45-46]. Как представляется, в большинстве подобных случаев речь идет о мошенничестве, но есть и определенные пробелы, которые необходимо восполнять. Речь должна идти либо о квалифицирующем признаке – хищение с использованием высоких технологий, либо о самостоятельном составе преступления (хищении безналичных денег и ценных бумаг). Этот аспект требует дополнительного изучения, но не в рамках настоящего исследования.

Необходимо особо выделить некоторые предметы, относящиеся к имуществу, но имеющие специфический статус. Речь идет о предметах преступлений, отнесенных законодателем к разделу 9 УК РФ (Преступления против общественной безопасности и общественного порядка), предусмотренных ст. 221 УК РФ (Хищение либо вымогательство ядерных материалов или радиоактивных веществ), ст. 226 УК РФ (Хищение либо вымогательство оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств), ст. 229 УК РФ (Хищение либо вымогательство наркотических средств или психотропных веществ).

Указанные предметы изъяты из свободного гражданского оборота, но их незаконное, противоправное, безвозмездное изъятие с корыстной целью, тем не менее, признается хищением. Таким образом, все признаки хищения относятся к этим деяниям в полной мере. Хотя, как следует из примечания к ст. 158 УК РФ, понятия значительного ущерба, крупного и особо крупного размера, помещения и хранилища относятся только к статьям главы 21 УК РФ. Это позволяет говорить о том, что за одно и то же, по сути, деяние (хищение) предусмотрена разная ответственность и в ряде случаев не действуют правила квалификации, рекомендованные Пленумом Верховного Суда РФ. Это

означает нарушение принципов законности, равенства всех перед законом и справедливости.

В связи с этим возникает много вопросов. Например, совершена кража из охотничьего магазина, где похищено оружие, одежда для охоты и другие вещи, которые не изъяты из оборота и продаются без специального разрешения. В этом случае квалификация требует тщательной оценки всех обстоятельств и возможна идеальная совокупность (ст. 158 и 226 УК РФ).

Аналогичная ситуация может быть с кражей наркотических средств или психотропных веществ и других вещей, совершенной с проникновением на фармацевтическое предприятие.

Но как быть с квалифицирующими признаками? В ст. 158 УК РФ выделены такие квалифицирующие признаки: группой лиц по предварительному сговору, с незаконным проникновением в помещение либо иное хранилище, с причинением значительного ущерба гражданину, из одежды, сумки или другой ручной клади, находившихся при потерпевшем (ч. 2); с незаконным проникновением в жилище либо в крупном размере (ч. 3); организованной группой либо в особо крупном размере (ч. 4). В ст. 226 УК РФ выделено гораздо меньше признаков, усиливающих ответственность: группой лиц по предварительному сговору, с использованием своего служебного положения и с применением насилия, не опасного для жизни или здоровья, либо с угрозой применения такого насилия (ч. 3); организованной группой или с насилием, опасным для жизни или здоровья либо с угрозой применения такого насилия [14, с. 18].

Из этого следует, что законодатель признает тайное хищение оружия из охотничьего магазина более опасным (санкция от 3 до 7 лет лишения свободы) чем кражу, совершенную с проникновением в этот магазин, охотничьей одежды и других вещей (санкция до 5 лет лишения свободы). Ни в одном из соответствующих постановлений Пленума Верховного Суда РФ нет конкретных разъяснений по правилам квалификации специальных хищений, совершенных с обстоятельствами, указанными в ст. 158 УК РФ. Полагаем, что необходимо специальное толкование высших судебных инстанций по правилам применения общих и специальных норм о хищении. Тем не менее, предлагается включить в число квалифицирующих признаков статей 221, 226, 229 УК РФ признак «с проникновением в помещение либо иное хранилище».

Есть проблемы и при признании предметом хищения недвижимого имущества. Следует сказать, что к недвижимым видам (недвижимое имущество, недвижимость) ст. 130 ГК РФ относит земельные участки, участки недр и все, что прочно связано с землей, то есть объекты, перемещение которых без соразмерного ущерба их назначению невозможно, в том числе насаждения, здания, сооружения. К недвижимому имуществу ГК РФ относит также воздушные и морские суда, суда внутреннего плавания и иное подобное имущество. К таковому надо отнести дачи, коттеджи, городские квартиры, фермерские хозяйственные постройки и т.д. Надо

признать, что в условиях рыночных отношений предметом хищения, например в форме мошенничества, в отдельных случаях могут быть и частные предприятия как имущественные комплексы, используемые для осуществления предпринимательской деятельности, поскольку они также являются объектами гражданских прав и относятся к недвижимости (ст. 132 ГК РФ).

Некоторые специалисты настаивают на том, что недвижимость не может признаваться предметом хищения чужого имущества. Другие авторы полагают, что понятие хищения применимо только к тем объектам недвижимости, которые в принципе могут находиться в частной собственности или в частном владении. По их мнению, иные объекты недвижимости (недра, полезные ископаемые и т.п.) являются объектами государственной собственности и не могут быть предметом купли, продажи, наследования, залога или отчуждаться в иной форме.

Самовольный захват недвижимости (без приобретения права на нее) не может рассматриваться в качестве хищения, так как носит временный характер. Полагаем, что в таких формах хищения, как кража, грабеж, разбой недвижимость вряд ли может быть предметом хищения.

Предметом хищения могут быть неделимые и сложные вещи, главная вещь и ее принадлежность, плоды, продукция, домашние животные, а также урожай (фрукты, посевы сельскохозяйственных культур), поскольку он аккумулировал определенные производственные и трудовые затраты, т.е. овеществленный или «живой» труд, и в силу этого обладает стоимостью [7, с. 171].

Предметом хищения, помимо материализованных ценностей и денег (ст. 140 ГК РФ) являются также ценные бумаги, под которыми понимаются документы, удостоверяющие с соблюдением установленной формы и обязательных реквизитов имущественные права, осуществление и передача которых возможно только при его предъявлении. К ценным бумагам относятся: государственная облигация, облигация, вексель, чек, депозитный и сберегательный сертификаты, банковская сберегательная книжка на предъявителя, коносамент, акция и другие (ст. 143 ГК РФ).

Не являются предметом хищения документы, которые не содержат в себе каких-либо имущественных прав или не являются суррогатами валюты и не могут в силу этого выступать в денежном обороте в качестве средства платежа, например, счета, подлежащего оплате товарного чека торговых предприятий, товарных накладных, квитанций и т.д. Если они похищались виновным с целью их последующей подделки и использования в дальнейшем в качестве средства обманного получения имущественных ценностей либо денежных средств, деяние должно расцениваться как приготовление к мошенничеству.

Аналогичным образом при доказанности умысла на последующее хищение верхней одежды гражданина из гардероба ресторана, кафе, театра должна квалифицироваться кража у потерпевшего номерка, жетона, которые сами по себе предметом

хищения не являются, но могут быть средством его совершения.

Одним из практически важных и зачастую неоднозначно решаемых в судебно-следственной практике является вопрос о разграничении хищений чужого имущества и экологических преступлений, связанных с корыстным незаконным и безвозмездным завладением природными богатствами (золотом, водными животными, дикими пушными зверьями, древесиной и т.д.), т.е. действий, которые предусмотрены ст. 256 УК РФ (незаконная добыча водных животных и растений), 258 (незаконная охота) и ст. 260 (незаконная рубка лесных насаждений).

Материальные объекты окружающей природной среды (природы) в естественном состоянии, не подвергавшиеся воздействию общественно необходимого труда и потому не обладающие экономическим свойством меновой стоимости и ее денежным выражением – ценой, товаром, имуществом не являются и в силу этого не могут быть предметом хищения.

Не менее важный признак хищения – совершенное изъятие и обращения чужого имущества с корыстной целью. Этот признак не вызывает больших дискуссий. Большинство специалистов поддерживают такую законодательную интерпретацию. Однако есть авторы, которые полагают, что происходит смешивание понятий мотива и цели преступления [9, с. 85]. По их мнению, корыстным может быть мотив, но его наличие в хищении вовсе не обязательно. Якобы возможны и «бескорыстные хищения», которые осуществляются по политическим и иным мотивам. Есть и еще более категоричные заявления. Корыстный мотив не всегда присутствует в хищении, т.к. вполне возможно причинение ущерба собственнику или иному владельцу из чувства мести, ревности или с целью обратить на себя внимание правоохранительных органов, потерпевшего, сообщников. Это мнение представляется нам неверным, поскольку корыстная направленность действий субъекта при изъятии чужого имущества и обращении его в свою собственность или собственности других лиц есть главное отличие хищения от иных преступлений против собственности.

Субъект действует не из простого интереса, а с целью незаконного обогащения за счет чужого имущества. В этом суть хищения. Корыстная цель остается и в том случае, если он действует в интересах третьих лиц и передает похищенное им. Единственная проблема – что движет субъектом хищения – корысть или иные цели. Если он передает похищенное сиротам, обездоленным, перечисляет на счета благотворительных организаций, то вряд ли можно говорить о корыстной цели. Но если хищение осуществлялось в целях мести, страха, по найму и впоследствии передавалось другим лицам для обогащения, то необходимо говорить о наличии корыстной цели, а деяние надлежит квалифицировать как хищение. Это касается и случаев хищения для передачи имущества в счет возмещения долга либо причиненного ранее ущерба. Если следова-

тель не может доказать то, что проникновение в жилище было совершено с целью хищения чужого имущества (корыстной целью), то речь не идет об отсутствии состава преступления вообще, речь идет об отсутствии хищения. Но действия виновных должны квалифицироваться по ст. 139 УК РФ, как нарушение неприкосновенности жилища. Практика идет по этому пути. Так, по приговору районного суда К.Д.С., Н.А.Г. и Ш.С.А. были осуждены по ст.139 УК РФ за незаконное проникновение в жилище П. Их действия были переквалифицированы со ст. 158 УК РФ (кража с проникновением в жилище) так как в судебном заседании цель проникновения не была точно определена и все подсудимые указали на то, что действовали без корыстной цели [17].

Если убрать из понятия хищения данный признак, то необходимо говорить о переходе к иной концепции преступлений против собственности. Тогда не следует выделять формы и виды хищений и находить признаки, отграничивающие их от иных преступлений против собственности.

Следует выделить такое понятие, как незаконное посягательство на чужое имущество и предусмотреть в законе различные формы этого деяния (тайное, открытое, с проникновением, в соучастии и т.д.). В таком случае не будет споров об угоне или хищении автотранспортных средств, не будут выделяться специальные виды хищений, не требуется доказывать наличие корыстной цели. Тогда будет воплощен в жизнь принцип «Собственность священна и неприкосновенна». Фактически это положение существует в УК Германии (раздел 19, § 242-248), Франции, уголовном законодательстве США и других стран. Конечно, для осуществления такого законодательного «переворота» необходимы крупные социологические исследования, но, в этом направлении следует двигаться. Сегодняшняя же обстановка требует исходить из понятия хищения, закрепленного в примечании к ст. 158 УК РФ [3, с. 72].

В результате хищения причиняется ущерб собственнику или иному владельцу имущества. Если ущерб не причинен, то, оно либо не представляет ценности для потерпевшего, либо действия виновного следует квалифицировать как неоконченное хищение. Это позволяет говорить о важности такого признака, который законодателем определен как «причинение ущерба». Последний, по общему мнению, представляет собой конкретный материальный, имущественный вред, ущерб, который определяется стоимостью похищенного имущества. Следует согласиться с мнением, что преступный результат при хищении состоит в причинении собственнику только реального (положительного) материального ущерба. Иные убытки, причиненные хищением собственнику, в виде недополучения должного (упущенной выгоды), если бы он хозяйски распорядился изъятым имуществом, в содержательную структуру реального материального ущерба не входят.

Имеет значение и определение стоимости похищенного имущества. В специальной литературе

были предложения размер похищенного исчислять по стоимости имущества на момент судебного разбирательства, но возникали трудности с длительностью следствия, болезнью обвиняемых и подсудимых. Стоимость, как категория экономическая, особенно в государстве с рыночной экономикой, постоянно меняется. Судебная практика подходит дифференцированно к понятию размера похищенного и к определению материального ущерба, наступившего от хищения. Как разъяснил Пленум Верховного Суда РФ, определяя размер похищенного имущества, следует исходить из его фактической стоимости на момент совершения преступления. При отсутствии сведений о цене стоимость похищенного имущества может быть установлена на основании заключения экспертов. Размер материального ущерба зависит не только от стоимости похищенного. Пленум Верховного Суда РФ по этому поводу разъяснил, что при определении размера необходимо учитывать стоимость имущества на день принятия решения о возмещении вреда с ее последующей индексацией на момент исполнения приговора.

Таким образом, если подводить итог, то в современной России в нормах главы 21 Уголовного кодекса РФ уголовная ответственность за хищения не дифференцируется в зависимости от формы собственности, в которой находилось похищенное имущество. Это свидетельствует о соответствии российского уголовного законодательства принципам демократического и правового государства. Согласно доктрине отечественного уголовного права, понятие хищения содержит в себе следующие признаки: преступность и противоправность завладения имуществом; умышленность и безвозмездность присвоения предмета преступления себе или в пользу третьих лиц; незаконность изъятия предмета преступления у законного владельца, собственника.

В первую очередь хищение означает изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц. Понятие хищения имеет уникальную уголовно-правовую характеристику, позволяющую выделять его среди массы преступных посягательств, причиняющих вред собственнику или иному владельцу имущества. Состав преступления представляет собой совокупность объективных и субъективных элементов, в каждом из которых имеются обязательные и факультативные признаки.

Установление в действиях виновного состава преступления (хищения) позволяет делать вывод о наличии основания уголовной ответственности за его совершение.

Литература

1. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ (ред. от 01.07.2021) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.12.2021) // Собрание законодательства РФ, 17.06.1996, № 25, ст. 2954.

2. Бородулин В.С., Евтушенко И.И. Особенности квалификации кражи чужого имущества с банковского счета или в отношении электронных

денежных средств // Современная наука: актуальные вопросы, достижения и инновации. сборник научных трудов по материалам XII Международной научно-практической конференции. 2019. С. 43-48.

3. Брашнина О.А. Спорные вопросы отграничения специальных видов хищения от смежных составов преступлений // Вестник Омской юридической академии. 2019. Том 16. № 1. С. 66-72.

4. Вилитенко Т.О. Дифференциация уголовной ответственности за хищение чужого имущества // Тенденции развития науки и образования. 2017. № 26-3. С. 33-35.

5. Гаухман, Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – М.: Центр «ЮрИнфоР», 2015. 248 с.

6. Есаков Г.А. Корыстная цель в хищении и новое Постановление Пленума о судебной практике по делам о мошенничестве // Уголовное право. 2018. № 1. С. 47-52.

7. Иванов М.Г., Мирзоян М.Э. Виртуальная валюта как предмет хищений // Проблемы экономики и юридической практики. 2021. № 17. С. 169-174.

8. Карягина А.В., Молчанова К.В. Некоторые проблемы квалификации кражи // Наука и современность: сборник трудов Всероссийской научно-практической конференции студентов и молодых ученых. М., 2020. С. 115-117.

9. Ковалев М.В. Проблемы «корыстной цели» при квалификации преступлений против собственности // Известия Тульского государственного ун-

та. Экономические и юридические науки. 2018. № 3-2. С. 85-90.

10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Г. А. Есакова. – 7-е изд., пер. и доп. – М.: Проспект, 2017. 520 с.

11. Магарамов К.И. Проблемы квалификации краж чужого имущества // Проблемы совершенствования законодательства: Сборник научных статей студентов юридического факультета. Махачкала, 2020. С. 180-182.

12. Петров С.А. Корыстная цель в хищениях // Законность. 2017. № 9. С. 39–42.

13. Пирогов П.П. Развитие норм об ответственности за преступления против собственности по уголовному законодательству дореволюционной России // Криминологические проблемы регионов Крайнего Севера России / Под ред. проф. А.И. Долговой. – М., Российская криминологическая ассоциация, 2015. – С. 228-239.

14. Хилюта В.В. Форма хищения в доктрине уголовного права. М., 2014. 156 с.

15. Шевелева С.В. Свобода воли и субъективные признаки состава преступления // Актуальные проблемы российского права. 2014. № 3. С. 423–433.

16. Яни П.С. Корысть как признак хищения // Законность. 2019. № 3. С. 23-27.

17. Апелляционное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации от 10 окт. 2019 г. № 55-АПУ19-9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: СПС «КонсультантПлюс».

PEDAGOGICAL SCIENCES

КОНСПЕКТ НЕПОСРЕДСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ОБУЧЕНИЮ ГРАМОТЕ В ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОНР В СООТВЕТСТВИИ С ФГОС ДО

Павула О.Т.

учитель – логопед

высшей квалификационной категории

МБДОУ «Д/С № 276 г. Челябинска»

THE SUMMARY OF DIRECT EDUCATIONAL ACTIVITIES ON LEARNING LITERACY IN THE PRE-SCHOOL GROUP FOR CHILDREN WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT IN ACCORDANCE WITH FSES PSE (FEDERAL STATE EDUCATIONAL STANDART –PRESCHOOL EDUCATION)

Pavula O.

teacher-logopedist,

highest – qualification grade

Municipal Budgetary Pre-school

Educational Institution «Kindeergarten №276»,

Chelyabinsk

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-22-25](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-22-25)

АННОТАЦИЯ

Конспект разработан с учетом всех видов непосредственной образовательной деятельности со звуком и буквой. В нем используются разнообразные приемы по формированию звуковой аналитико – синтетической активности как предпосылок обучения грамоте в соответствии с ФГОС ДО. Структурированный материал конспекта можно использовать для знакомства с гласными (кроме йотированных) и согласными звуками в подготовительной группе для детей с ОНР. При подготовке к занятию меняется демонстрационный материал (профиль и символ звука, картинный материал, речевой картинный тренажер) и буква, обозначающая этот звук.

ABSTRACT

The summary is formulated with consideration to all types of direct educational activities with a sound and a letter. There are various technics for the formation of sound analytical-synthetic activity as prerequisites for learning literacy in accordance with FSES PSE. The structured summary information can be used to get knowledge about vowels (except yotized vowels) and consonant sounds in the pre-school group for children with general speech underdevelopment. As a part of preparation for the lesson it is changed the demonstration material (the profile and the symbol of the sound, illustrative materials, phonic illustrative exerciser) and the letter for this sound.

Ключевые слова: ФГОС ДО, НОД (непосредственная образовательная деятельность), фонематическое восприятие, слуховое внимание, профиль звука, символ звука, коррекция, дисграфия.

Keywords: FSES PSE (Federal State Educational Standart –Preschool Education), DEA (direct educational activities), phonemic awareness, auditory vigilance, sound profile, sound symbol, correction, dysgraphia.

Тема: Звук и буква Ш.

Программное содержание:

- знакомить с новым звуком и новой буквой;
- уточнить правильное произношение звука [Ш] по таблице;
- формировать умение выполнять звуковой анализ и синтез;
- развивать фонематическое восприятие: для определения места звука в слове;
- совершенствовать слуховое внимание: для соотнесения звука и буквы;
- совершенствовать умение давать полную характеристику звука;
- развивать умение ориентироваться на плоскости: для нахождения места картинки на тренажере;

- использовать игровые приемы для профилактики и коррекции дисграфии при написании буквы Ш,

- развивать мелкую моторику для правильного захвата карандаша при письме в тетрадах;

- упражнять в подборе слов со звуком [Ш] в начале слова.

Демонстрационный материал:

- карточка - для правильного положения органов артикуляции звука [Ш], размер бумаги А4, слева змейка картинка – символ звука [Ш], по середине обозначение звука [Ш], справа артикуляционный профиль звука, внизу положение органов артикуляции в два ряда:

1 ряд: округленные губы, стрелка вверх, означает, что язык поднимаем вверх, и солнышко, означает, что струя воздуха теплая;

2 ряд: синий кружок, означает что звук согласный, орех, означает, что звук только твердый, наушники, означают, что звук глухой.

- картинки: шорты, пушка, малыш;

- речевой картинный тренажер, размер бумаги А4, картинки размещены в два ряда, вверху название «Место звука [Ш] в слове»:

* верхний ряд картинки: шапка, лягушка, карандаш, шар;

* нижний ряд картинки: душ, мышка, шоколад, крыша;

- большая карточка – домик с тремя окошками, для размещения на доске;

- 3 карточки – слова, разделенные на три части, размер 21см x 7см, в окошках символы (любые: снежинка, солнышко, звездочка):

* на первой карточке – слове, символ нарисован в первой части, т.е. в начале слова;

* на второй карточке – слове, символ нарисован во второй части, т.е. в середине слова;

* на третьей карточке – слове, символ нарисован в третьей части, т.е. в конце слова;

- синие магниты;

- карточка с буквой Ш, (печатный вариант);

- атрибуты для неречевых звуков: лист бумаги, карандаши, барабан, металлофон, колокольчик.

Раздаточный материал:

- маленькие карточки – домики с тремя окошками, для каждого ребенка;

- баночка с красными, синими, зелеными фишками:

- счетные палочки;

- тетради,

- карандаши.

Ход занятия

1. Орг. Момент:

• **Игровой прием «Поезд»:** Раздается звон колокольчика.

- Внимание, внимание! Поезд отправляется. Занимайте свои места, мальчики пропускают девочек. Подаем сигнал «УУУУ». Поехали, включаем мотор, губы вытягиваем в трубочку, боковые края языка прижимаем к верхним зубам и произносим «ЧУ-ЧУ-ЧУ! ЧУ-ЧУ-ЧУ! Я на поезде качу». Повторять несколько раз, пока ребята переходят из группы в кабинет.

- Стоп, приехали!

• **Посадка на места:**

- Слушайте, кто будет садиться:

Сядет девочка, чье имя начинается на звук [А],

Сядет девочка, чье имя начинается на звук [Д],

Сядет девочка, чье имя начинается на звук [Э],

Сядет мальчик, чье имя начинается на звук [А],

Сядет мальчик, чье имя начинается на звук [М],

Сядет мальчик, чье имя начинается на звук [С].

- Все сели правильно, ноги вместе, спина ровная и прямая, глаза на меня.

• **Мимическая гимнастика:** Д/игра «Мы умеем...». Дети проговаривают слова и делают движения по тексту:

- Мы умеем улыбаться,

Мы умеем удивляться,

Мы умеем сердиться,

Мы умеем хохотать! (хи-хи-хи!).

Молодцы!

• **Артикуляционные упражнения:**

- Выполняем упражнения: «Лопатка», откройте рот, положите язык на нижнюю губу, язык лежит спокойно, не дергается, а я буду считать (дети выполняют под счет до 4-5). Хорошо! «Болтушка», рот откройте, язык будет бегать, из угла в угол рта (дети выполняют под счет до 4-5). Молодцы! «Индюк», а сейчас язычок бьется о верхнюю губу или «болбочет», как индюк (дети выполняют под счет до 4-5). Хорошо!

• **Релаксация:**

- Отдыхаем, сели прямо, руки положили красиво, плечи опустили, глаза на меня. Спокойно дышим. Вдох через нос, выдох через рот (щеки не надувать), губы трубочкой (дети выполняют 2-3 раза). Молодцы!

2. Основная часть: Звук [Ш].

• **Загадка:**

- Сегодня мы познакомимся с новым звуком, а каким, вы сейчас угадаете. Слушайте загадку. Какой звук я назову больше всего раз? [Ш-А-Ш-Р-Ш-У-Ш-М-У-Ш] (ответы детей). Правильно, звук [Ш], посмотрите на змейку, она нам будет напоминать какой звук произносить (показать змейку на карточке звука [Ш]).

• **Артикуляционный профиль:**

- А теперь посмотрите, как правильно надо произносить звук [Ш] (разбор положения органов артикуляции по карточке). Губы округлены и вытянуты вперед, зубы сближены, между губами и зубами щель, язык в виде чашечки поднят вверх, боковые края языка прижаты к зубам, воздух выдыхаем посередине языка, идет теплая струйка воздуха. Вдыхаем, язык поднимаем вверх, выдыхаем на ладонь. (Дети выполняют 2-3 раза) Какая струя воздуха теплая или холодная? (ответы детей) Правильно теплая значит, вы правильно произносите наш звук.

- Слушайте, как я его произношу: [Ш], [Ш], [Ш]. Можно его петь? (ответы детей) Правильно, петь нельзя. Попробуйте спеть этот звук (дети выполняют). Получается? (ответы детей). Значит это какой звук? (ответы детей). Правильно, согласный. Каким цветом обозначаются согласные звуки? (ответы детей). Правильно, синим или зеленым. Наш звук [Ш] строгий, он не бывает мягким, он твердый, как орех.

- А сейчас проверим, работает горло или нет, при произношении звука [Ш]. Положите ладонь на горло и произнесите наш новый звук [Ш] (дети выполняют). Горло молчит или что-то нам говорит? (ответы детей). Правильно, горло «молчит», ничего не говорит, мы ничего не слышим, как в наушниках, значит звук глухой

Вывод: Звук [Ш] согласный, его нельзя петь, он глухой, твердый и обозначается синим цветом.

• **Назвать картинки и определить место звука [Ш]:** картинки: шорты, пушка, малыш.

- Что это? (дети называют, а логопед повторяет, выделяя звук интонацией) **Шорты**, есть в

названии картинка звук [Ш]? (ответы детей) Где он? В начале, в середине, в конце слова? (ответы детей) Правильно, в начале слова. Поместить картинку под карточкой с символом в первом окошке, т.е. в начале слова.

- Что это? (дети называют, а логопед повторяет, выделяя звук интонацией) Пушка, есть в названии картинка звук [Ш]? (ответы детей). Где он? В начале, в середине, в конце слова? (ответы детей). Правильно, в середине слова. Поместить картинку под карточкой с символом во втором окошке, т.е. в середине слова.

- Что это? (дети называют, а логопед повторяет, выделяя звук интонацией) Мальши, есть в названии картинка звук [Ш]? (ответы детей) Где он? В начале, в середине, в конце слова? (ответы детей) Правильно в конце слова. Поместить картинку под карточкой с символом в третьем окошке, т.е. в конце слова.

- Молодцы! Правильно определили место звука [Ш] во всех словах.

Вывод: Значит звук [Ш] может быть в начале, в середине или в конце слова.

• **Речевой картинный тренажер «Место звука [Ш] в слове»** (тренажер разместить на доске, у каждого ребенка тренажер в виде домика с тремя окошками и баночка с цветным фишками).

- Посмотрите внимательно, и скажите, название какой картинки вы не знаете? Уточните, где она расположена, в верхнем или в нижнем ряду, в первом, во втором, в третьем или в четвертом столбике? (дети называют расположение незнакомой картинки, а логопед называет её)

- Что это? (дети называют первую картинку, а логопед громко и выразительно повторяет, выделяя звук интонацией) Шапка, где звук [Ш] в начале, в середине или в конце слова? (ответы детей) Выкладывайте фишку. Дети выкладывают синюю фишку-кружок в первое окно домика, это начало слова. Логопед спрашивает 1 – 2 детей: «Где у тебя звук [Ш]?». Дети отвечают, и логопед хвалит за выполнение задания и правильные ответы.

- Кто это? (дети называют вторую картинку, а логопед громко и выразительно повторяет, выделяя звук интонацией) Лягушка, где звук [Ш]? в начале, в середине или в конце слова? (ответы детей) Выкладывайте фишку. Дети выкладывают синюю фишку-кружок во второе окно домика, это середина слова. Логопед спрашивает 1 – 2 детей: «Где у тебя звук [Ш]?». Дети отвечают, а логопед хвалит за правильное выполнение задания.

- Что это? (дети называют третью картинку, а логопед громко и выразительно повторяет, выделяя звук интонацией) Карандаш, где звук [Ш]? в начале, в середине или в конце слова? (ответы детей) Выкладывайте фишку. Дети выкладывают синюю фишку – кружок в третье окно домика, это конец слова. Логопед спрашивает 1 – 2 детей: «Где у тебя звук [Ш]?» (дети отвечают). Логопед отмечает, что все дети правильно нашли место звука в слове.

- Что это? (дети называют четвертую картинку, а логопед громко и выразительно повторяет, выделяя звук интонацией) Шар, где звук [Ш]? в начале,

в середине или в конце слова? (ответы детей) Выкладывайте фишку. Дети выкладывают синюю фишку – кружок в первое окно домика, это начало слова. Логопед спрашивает 1 – 2 детей: «Где у тебя звук [Ш]?» (дети отвечают, а логопед хвалит всех за правильное выполнение задания).

- Что это? (дети называют пятую картинку, а логопед громко и выразительно повторяет) Душ. Определяйте место звука [Ш] и выкладывайте фишку (дети выполняют, а логопед размещает синий магнит на карточке – домике с тремя окошками, в третье окно, т.е. в конце слова) Посмотрите на доску и проверьте, правильно ли вы нашли место звука? (дети сравнивают свои карточки с карточкой на доске, у кого неправильно – исправляют). Логопед хвалит всех детей за правильное выполнение задания.

- Кто это? (дети называют шестую картинку, а логопед громко и выразительно повторяет) Мышка. Определяйте место звука [Ш] и выкладывайте фишку. (дети выполняют, а логопед размещает синий магнит на карточке – домике с тремя окошками, во второе окно, т.е. в середине слова). Посмотрите на доску и проверьте, правильно ли вы нашли место звука? (дети сравнивают свои карточки с карточкой на доске, у кого неправильно – исправляют). Логопед хвалит детей: «Молодцы!»

- Что это? (дети называют седьмую картинку, а логопед громко и выразительно повторяет) Шоколад. Определяйте место звука [Ш] и выкладывайте фишку (дети выполняют, а логопед размещает синий магнит на карточке – домике с тремя окошками, в первое окно, т.е. в начале слова). Посмотрите на доску и проверьте, правильно ли вы нашли место звука? (дети сравнивают свои карточки с карточкой на доске, у кого неправильно – исправляют). Логопед отмечает, что у всех правильно.

- Что это? (дети называют, а логопед громко и выразительно повторяет), Крыша. Определяйте место звука [Ш] и выкладывайте фишку (дети выполняют, а логопед размещает синий магнит на карточке – домике с тремя окошками, во второе окно, т.е. в середине слова). Посмотрите на доску и проверьте, правильно ли вы нашли место звука? (дети сравнивают свои карточки с карточкой на доске, у кого неправильно – исправляют). Логопед хвалит, что все правильно нашли место звука в слове.

Вывод: Вы слушали внимательно, старались и научились находить место звука [Ш] в слове. Давайте похлопаем себе в ладоши (все хлопают).

3. **Физкультурная пауза:**

- А сейчас мы отдохнем, на поляну все пойдем (дети выходят из-за столов и идут на коврик, проговаривают слова и выполняют движения вместе с логопедом):

Занимались – отдохнем, (все встают полукругом)

Встанем, глубоко вдохнем. (спина прямая, вдох через нос)

Руки в стороны, вперед, (выдох через рот, руки в стороны и вперед)

Влево, вправо поворот. (повороты вправо, влево)

Три наклона, прямо встать, (три наклона и встать прямо)

Руки вниз и вверх поднять. (руки опустить вниз, затем поднять)

Руки плавно опустили (руки опустить)

Всем улыбку подарили. (все улыбаются друг другу)

Вдох и выдох! Тишина. (вдох через нос, выдох через рот)

За столы нам всем пора!» (все садятся на свои места)

4. Заключительная часть: Буква Ш

• Дыхательная гимнастика:

- Сели красиво, спина прямая, руки спокойно лежат, глаза на меня. Вдохнули носом и медленно выдохнули через рот, губы трубочкой, щеки не надувать (выполнить 3-4 раза), а теперь улыбнемся друг другу. Хорошо! Молодцы все!

• Знакомство с буквой Ш, ш:

- С каким звуком мы сегодня познакомились? (ответы детей) Правильно со звуком [Ш]. А у этого звука есть буква (показать синюю фишку и букву Ш. Ребята, звуки мы слышим и произносим, а буквы мы видим и пишем. Посмотрите, из каких элементов состоит буква Ш. Прямая палочка лежит, а на ней три палочки стоят» (показ на карточке с буквой Ш и письмо на доске).

• Профилактика дисграфии: логопед показывает все положения буквы Ш в пространстве:

- Это какая буква? (ответы детей) Правильно это буква Ш.

- Это какая буква? (ответы детей) Правильно буква Ш. Что с ней случилось? (ответы детей). Правильно, она упала на бочок.

- Какая это буква? (ответы детей). Правильно буква Ш. Что с ней случилось? (ответы детей) Правильно, она встала на головку.

- Какая это буква? (ответы детей) Правильно буква Ш. А что с ней случилось? (ответы детей) Правильно, она упала на другой бочок.

- Какая это буква? (ответы детей). Правильно буква Ш. А что с ней случилось? (ответы детей) Правильно, она повернулась спинкой.

Вывод: Давайте научим нашу букву, как стоять правильно: нельзя падать на бочок, нельзя вставить на головку, нельзя падать на другой бочок, нельзя поворачиваться спинкой, надо всегда стоять к нам лицом и на ножках (дети проговаривают правило вместе с логопедом и грозят указательным пальцем, а логопед показывает все положения буквы в пространстве).

• Работа со счетными палочками:

- А сейчас выложите большую и маленькую букву Ш из палочек» (все выполняют задание). Молодцы, все выложили буквы Ш и ш правильно. Убираем палочки в футлярчики.

5. Работа в тетради:

• Пальчиковая гимнастика:

- Откройте тетради, будем писать. А что бы пальчики правильно и красиво писали, сделаем зарядку (дети проговаривают слова вместе с логопедом и выполняют действия):

- Кулачки все крепко сжали.

А потом мы их разжали.

Сжали и разжали,

Сжали и разжали.

Ручки мы теперь встряхнем,

И писать уже начнем!

- Возьмите карандаши и покажите мне, как вы их держите» (проверить). Хорошо. Тетради положите с наклоном (проверить). Напишите три буквы Ш большие и три буквы ш маленькие (образец в тетради написан до занятия). Не забывайте пропускать клеточку после каждой буквы (дети пишут, логопед проверяет правильность выполнения задания).

- Убрали карандаши, закрыли тетради, закончите писать в группе.

6. Итог занятия:

• Закрепление материала:

- Сели красиво, спинка прямая, ручки спокойно лежат, глазки на меня. С каким звуком мы сегодня познакомились? (ответы детей) Правильно, со звуком [Ш]. Произнесите этот звук» (дети произносят). А с какой буквой мы сегодня познакомились?» (ответы детей). Правильно, с буквой Ш. Вы сегодня все делали правильно. Молодцы! Похлопайте себе в ладоши!» (дети выполняют)

• Релаксация:

- Закройте глаза и слушайте звуки. Что звучит? (шуршание бумаги, стук палочек, звук барабана, звук колокольчика, звук металлофона и звук поезда) (дети отгадывают, что это за звуки).

• Игровой прием «Поезд»:

- Звук: «УУУУУУУ!». Что это за звук? (ответы детей).

- Правильно, за нами приехал поезд. Тихо встали, задвинули стульчики, пропустили девочек, купили билеты. Ваш билет – это слово, со звуком [Ш] в начале слова, которое вы назовете при выходе из поезда. Садимся в вагончики, поехали! Включаем мотор, губы трубочкой, щеки не надувать, ЧУ-ЧУ-ЧУ! ЧУ-ЧУ-ЧУ! Я на поезде качу! (повторять несколько раз, пока ребята переходят из кабинета в группу).

- Стоп, приехали. Выходите, а на выходе, пожалуйста, предъявите билет. Назовите слово, чтобы звук [Ш] был первый. Дети называют слова и заходят в группу.

Литература

1. ОТ РОЖДЕНИЯ ДО ШКОЛЫ. Инновационная программа дошкольного образования. / Под ред. Н.Е. Вераксы, Т.С. Комаровой, Э. М. Дорофеевой. — Издание пятое (инновационное), испр. и доп.— М.: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2019. — с. 336.
2. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В., Туманова Т.В.: Коррекция нарушений речи. Программы для дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида. – М.: Просвещение, 2017. – 207 с.
3. Федеральный государственный образовательный стандарт дошкольного образования, с изм. N 31 от 21.01.2019. – М.: ТЦ «Сфера», 2017. – 80 с.

**ФОНОВІ ЗНАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ
КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ: ЕВОЛЮЦІЯ ДЕФІНІЦІЙ ТА СПЕЦИФІКА
КЛАСИФІКАЦІЙ**

Гавришчак І.І.

*доцент кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України
ORCID 0000-0002-0489-0966*

Проців О.Я.

*директор бібліотеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України
ORCID 0000-0001-8774-9142*

**BACKGROUND KNOWLEDGE AS AN IMPORTANT SHAPING FACTOR OF FOREIGN
LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCIES: EVOLUTION OF DEFINITIONS AND
CLASSIFICATION SPECIFICS**

Havrishchak I.,

*PhD in Education, Associate Professor of the Ukrainian Language Department of Ternopil I. Ya. Gorbachevsky National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine
ORCID 0000-0002-0489-0966*

Protsiv O.

*Director of the Library of Ternopil I. Ya. Gorbachevsky National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine
ORCID 0000-0002-0489-0966*

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-26-32](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-26-32)

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано зміст поняття «фонові знання», розглянуто особливості його функціонування в науковому дискурсі. Досліджено існуючі підходи до визначення і класифікації фонових знань як лінгвістичного феномену.

ABSTRACT

The "background knowledge" concept meaning is analysed, peculiarities of its functioning in scientific discourse are overviewed in the article. Existing approaches to the definition and classification of background knowledge as a linguistic phenomenon are studied.

Ключові слова: фонові знання, фонові інформація, лексичний фон, міжособистісна комунікація.

Keywords: background knowledge, background information, lexical background, interpersonal communication.

Постановка проблеми. Глобальні інформаційні та комунікативні процеси зумовили активізацію міжнародних діалогів на різних рівнях — економічному, культурному, науковому, освітньому — наповнили новим змістом поняття «академічна мобільність», яке визначається як «можливість для студентів, аспірантів, докторантів, викладачів, адміністративно-керівного персоналу навчальних закладів «переміщатися» в навчальні і науково-дослідницькі центри інших країн з метою обміну досвідом, здобуття тих можливостей, які з певних причин недоступні в своїй країні, подолання національної замкнутості і здобуття загальносвітової перспективи» [7, с. 169-170].

Практична реалізація ідеї «знань без кордонів» відкрила реальні перспективи для молоді, яка, прагнучи реалізувати особисті життєві стратегії, отримує можливість поліваріантного освітнього вибору не тільки в межах певного географічного регіону, але й на міжконтинентальному рівні. Наприклад, у Тернопільському національному медичному університеті ім. І. Я. Горбачевського упродовж 2019—2020 н. р. навчалось майже 2,5 тис.

іноземних студентів, з-поміж яких громадяни азійських (Індія, Афганістан та Пакистан, Узбекистан), африканських (Нігерія, Гана, Конго, Єгипет, Марокко), американських (США, Еквадор) та європейських (Польща, Ірландія) країн. Мовна, національна та соціокультурна гетерогенність сучасної студентської аудиторії не лише продукує певні ризики, але і створює принципово нові реалії, що породжують активізацію пошуків у царині методики викладання української мови як іноземної задля успішності комунікативного акту суб'єкта та об'єкта навчального процесу.

Комунікативний мовленнєвий акт відбувається, якщо «учасники володіють загальним кодом (мовою) — словником і граматику, а також правилами синтезу й аналізу граматичного оформлення і осмислення речень» [1, с. 106]. Важливою передумовою результативності комунікативних стосунків є фонові знання — знання, що властиві на даний момент тим, хто розмовляє конкретною мовою (загальнолюдські, національні, регіональні, локальні та групові знання).

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема фонових знань (ФЗ) активно досліджується ученими упродовж кількох останніх десятиліть, хоч саме поняття ще не здобуло однозначного трактування [18]. Вивченням цього питання в різних аспектах займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. Буко, Пей-Ші Венг, С. Верещагін, В. С. Виноградов, В. Гудікунст, А. О. Енгін, Й. Кім, В. Костомаров, Р. Прічард, М. А. Севен, Р. Сколлон, С. Вонг Сколлон, Г. Д. Томахін, Д. Фішер, Л. О. Ходякова, Л. М. Черноватий, В. Я. Шабес, Б. Шмідт-Райнхарт та інші. У їхніх дослідженнях спостерігаємо розширення функціонального поля застосування терміну «фонові знання».

Мета наукової розвідки — проаналізувати зміст поняття «фонові знання» та існуючі підходи до його визначення і класифікації, дослідити особливості його функціонування в науковому дискусії.

Виклад основного матеріалу. Успішність міжособистісної комунікації та результативність комунікативного акту залежать передусім від того, чи в одній лінгвоконцептуальній системі знаходяться їх учасники (при цьому основоположним вважаємо визначення поняття «комунікація», сформульоване американським ученим Н. Хомським як спілкування між N особами, де $N \geq 2$).

Повне або часткове нерозуміння висловлювання одним із учасників діалогу визначається як комунікативна невдача, спричинена перш за все відмінностями в їхніх індивідуальних картинах світу, сформованих різними національно-лінгвістичними культурами, системотворною для яких є мова. Саме вона, за словами Ф. де Соссюра, — «скарб, що практикою мовлення відкладається у всіх, хто належить до одного суспільного колективу, це граматична система, що існує віртуально в кожного в мозку, точніше кажучи, в цілої сукупності індивідів, тому що мова не існує повністю в жодного із них, вона існує в повній мірі лише в колективі» [14, с. 52].

Комунікативна невдача студента-іноземця на початковому етапі спілкування в іншомовному середовищі зумовлена не лише лінгвістичною, але й новою для нього соціокультурною реальністю, з якою у нього розпочався навчальний і пізнавальний діалог. Факт нерозуміння є здебільшого результатом помилок обох співрозмовників (як того, хто продукує висловлювання, так і реципієнта), проте основна причина комунікативної невдачі криється, як зазначає А. Серебрякова, в труднощах розуміння. Зазвичай причини їх виникнення «варто шукати не тільки у вилученні мовця, але й у безпосередньому сприйнятті цього висловлювання реципієнтом», оскільки «як мовна компетенція обох комунікантів, так і їх фонові знання й уявлення про світ можуть не співпадати» [13, с. 98-99].

Саме фонові знання відіграють «особливу роль... у міжкультурній комунікації» [6, с. 434], оскільки, як підкреслював відомий німецький мовознавець Г. Пауль, «мовне висловлювання є еліптичним за природою» і «ніколи не буває повністю адекватним змісту думки, яка передається» [6, с.

372]. Еліптичність учений розглядав як ознаку мовної діяльності, що характеризується тенденцією до економності («ощадливості»). Саме тому «в мові для всіх випадків виробляються способи висловлювання, які містять саме стільки, скільки необхідно для розуміння. Кількість засобів, що використовуються, залежить від ситуації, мовного контексту і від більшої чи меншої подібності в духовному складі (виділення — авт.) мовців. За певних умов з допомогою одного слова можна досить чітко передати думку, для вираження якої за інших умов знадобилося би довге речення» [6, с. 372].

Із Г. Паулем погоджувався відомий російський мовознавець О. М. Пешковський, який, апелюючи до його дослідження «Принципи історії мови» («*Principien der Sprachgeschichte*», 1880), зазначав, що «ми завжди не договорюємо своїх думок, опускаючи із мовлення все, що дано оточенням або попереднім досвідом тих, хто розмовляє» [12, с. 117].

У руслі загальних досліджень мовних еволюційних процесів відомий французький лінгвіст А. Мартіне стверджує, що «остаточний вибір будь-якого одного вирішення» на користь використання того чи іншого варіанту парадигматичної економії «залежить від частоти (його — авт.) використання: якщо даний об'єкт згадується досить часто, економніше надати йому коротке позначення, навіть якщо це виявиться додатковим навантаженням для пам'яті» [8, с. 534].

Визначаючи економність як ознаку мови, звертаємо увагу і на її імпліцитність, що властива багатьом сучасним мовам, зокрема слов'янським. Вона виявляється у наявності в кожного індивіда як члена певних соціальних спільнот загальних знань, що властиві всім, хто пов'язаний із ним у локально-темпоральному аспекті (за визначенням німецького мовознавця К. Менга, має «спільне буття»). Менг зазначав, що імпліцитне знання є «суспільним знанням, навіть якщо воно існує індивідуально, не обов'язково усвідомлюється і може бути вербалізованим лише з труднощами і фрагментарно. У своїй залежності також від суспільного буття воно історично обумовлене і варіюється від суспільства до суспільства, від класу до класу, від групи до групи» [9, с. 226]. Проте є всі підстави стверджувати наявність т. зв. «надіндивідуальної постійності», що функціонує, за визначенням К. Ехліха і Й. Рехейна, як «зона відсутності запитань» [9, с. 226].

Володіння загальним знанням лише створює індивідуальні передумови реалізації міжособистісної комунікації, зумовлюючи певний відсоток декодування інформації. Фонові знання забезпечують розуміння значно більшої частки висловлювання співрозмовника. Саме це зумовлює активні пошуки науковців в означеній царині з метою уточнення дефініцій, формулювання класифікацій та визначення функціонального поля поняття.

Одне із перших визначень ФЗ, що стало, по суті, класичним, належить О. С. Ахмановій, яка трактувала їх як «обопільне знання реалій мовцем і слухачем, що є основою мовного спілкування» і подала англійський відповідник — *background knowlege* [3, с. 498]. Дефініція виявилася досить

схематичною, на що вказувала Л. Ходякова [18, с. 237]. Тому подальші теоретично-практичні пошуки як самої авторки, так і представників її школи зреалізувалися дещо згодом у новому доповненому варіанті дефеніції: «ФЗ, якщо підходити до цього поняття з точки зору порівняння мов, належить крайнознавству; інакше кажучи, ФЗ — це вся сукупність відомостей культурно- і матеріально-історичного, географічного і прагматичного характеру, котрі передбачаються в носія даної мови» [9, с. 49].

Нове тлумачення суттєво розширювало функціональне поле використання терміну, проте окремі компоненти все ще потребували додаткового уточнення, чим зінспірували низку подальших досліджень у цьому напрямку.

Так, В. Я. Шабес трактував ФЗ як «невербалізований фрагмент досвіду, що взаємодіє в мовно-мислительній діяльності з певним класом комунікативних одиниць (текстів)». Тому, на його думку, ФЗ «є такими тільки стосовно відповідних текстів» [19, с. 7-8].

Г. Д. Томахін вважає ФЗ знанням певної мовної спільноти, що «включають побутові і літературні асоціації, загальновідомі для даної культурно-мовної спільноти, але не завжди відомі за її межами, асоціації соціально-економічного і культурно-історичного планів» [16, с. 3-4]. ФЗ забезпечують реалізацію кумулятивної функції мови, тобто її здатність виступати в якості сховища колективного досвіду, закріплювати накопичений колективний досвід безпосередньо у формах мови: словах, фразеологізмах та мовних афоризмах [16, с. 9]. Важливим компонентом ФЗ є реалії, що необхідні для розуміння іншомовного тексту.

Слово «реалія» Томахін використовував для позначення, по-перше, предметів матеріальної культури, що є основою для номінативного значення слова, по-друге, називання абстрактних сутностей, які пов'язані з духовними цінностями і звичаями народу, суспільно-політичним устроєм і культурно-соціальними традиціями. Тобто це «усі реальні факти, що стосуються побуту, культури, історії країни, мова якої вивчається» [17, с. 11]. Головною рисою реалії лінгвіст визначав характер її предметного змісту, тобто тісний зв'язок предмета, поняття чи явища з народом чи країною й історичним проміжком часу, що зумовлює відповідний національний або історичний колорит [17, с. 7]. Реаліями науковець вважав лише такі «слова — носії знань», що є фоновими в масовій буденній свідомості носіїв мови, а тому «усілякі енциклопедичні знання» не можуть вважатися реаліями [17, с. 10].

Згідно з Т. Жеребіло, «фонові знання — обов'язкові знання учасниками комунікативного акту реалій матеріального життя, ситуативних і конотативних реалій, що позначаються мовними знаками, необхідні для інтерпретації висловлювання. Фонові знання є основою національно-культурного володіння мовою» [6, с. 434].

Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров, стверджуючи, що ФЗ — термін, який утворений від соціолінгвістичного словосполучення, підкреслюють, що це «знання, які мають на увазі, зберігаються в

пам'яті людини і власне колективу, але їх актуалізація залежить від потреби, потреби в них і протікає не одночасно, а послідовно» [4, с. 7—8]. При цьому автори зазначають, що їхня термінологія визначена лінгвістичною концепцією М. І. Толстого, відомого мовознавця, етнолінгвіста і славіста, який запропонував розглядати слово в лексикологічному аспекті як єдність лексеми і семеми. «В плані вираження слово — лексема, в плані змісту — семема. Під лексемою, таким чином, треба розуміти звукову оболонку слова, під семемою — його зміст» [15, с.30]. Оскільки семантика слова не вичерпується лише лексичним поняттям, доцільно говорити про сукупність семантичних часток (СЧасток), що його утворюють. «Власне, сукупність семантичних часток, що утворюють лексичне поняття, це певний об'єм знань... Однак навколо кожного слова, особливо центрального, ключового, утворюється цілий ореол усіх можливих відомостей» [4, с. 78]. Згідно з Верещагіним і Костомаровим, уся сукупність непонятійних СЧасток слова є його лексичним фоном [4, с. 78]. Акцентуючи увагу на важливості поняття «лексичний фон» (надалі ми використовуємо авторський варіант — ЛФон), науковці підкреслюють, що саме він і визначає межі осмисленої сполучуваності слів, а особистий вибір мовця діє лише у визначених колективним знанням кордонах; крім того, саме «ЛФон визначає мову форму комунікації» [4, с. 115].

Якщо понятійна семантика слова є досить стабільною, то ЛФон перебуває в постійній динаміці — розширюється і збагачується або, навпаки, звужується і стає менш активним. Зі складу лексичного фонду виходять діахронічні частки і входять нові актуальні. Як зазначають дослідники, цей процес інколи триває приблизно одне десятиліття, упродовж якого структурна система культури майже повністю модифікується, а за умови зміни суспільного укладу зазнають модифікацій навіть її основи («фундамент») [4, с. 162].

Провідну роль у цьому процесі відіграє, на думку Верещагіна і Костомарова, культура. Саме вона «задає темпи і напрями в ЛФоні, який хоч і відображає та фіксує ці зміни, однак у той же час не можна думати, що ЛФон є механічним фіксатором або складом, у якому зберігається те, що в ньому поставлено. По-перше, мова сприймає далеко не все, що має місце в житті: перехідні, випадкові, периферійні явища з'являються і зникають, не залишаючи сліду в мові. По-друге, ЛФон ... не позбавлений власної інерції: явище може зникнути із актуальної дійсності, але мова допомагає йому зберегтися в колективній пам'яті мовної спільноти. Тобто, лексичний фон є не пасивним, а активним інструментом просювання, відбору і зберігання колективного досвіду» [4, с. 117].

Амбівалентність ЛФону, на думку науковців, яскраво прослідковується в його динамічній стабільності: «...Перебуваючи в постійному розвитку, семантика слова як засобу спілкування має бути разом із тим стійкою, зокрема, і в частині лексичного фонду: якби вона втратила стійкість і «поплила», то спілкування було б утрудненим» [4, с. 162].

Відомий лінгвіст і перекладач В. С. Виноградов, вважаючи запропоновані Верещагіним і Костомаровим визначення і класифікацію фонових знань «досить переконливими», зазначав, що «їм може відповідати й інша термінологія», пов'язана з інформатикою, де оперують терміном «тезаурус», який означає набір даних про певну/будь-яку галузь знань, що дозволяє правильно орієнтуватися в ній» [5, с.35].

Вихідним положенням для Виноградова є поняття «культура» як сукупності матеріальних і духовних цінностей, які накопичені і продовжують накопичуватися спільнотами людей. «Ті цінності однієї національної спільноти, котрі зовсім відсутні в іншій» або суттєво відрізняються від них, становить національний соціокультурний фонд, що так чи інакше знаходить своє відображення в мові» [5, с.36]. На думку лінгвіста, більш доцільним є використання терміну «фонова інформація», який «корелюється виключно з національним тезаурусом і, звичайно, з поняттям ФЗ, але в порівнянні з ними є вужчим і таким, який відповідає темі, що вивчається» [5, с. 36].

Згідно з Виноградовим «фонова інформація — це соціокультурні відомості, характерні тільки для певної нації або національності, освоєні масою їх представників і відображені в мові даної національної спільноти» [5, с.36]. Змістом фонові інформації є «специфічні факти історії і державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого і сьогодення, етнографічні і фольклорні поняття» [5, с. 36-37]. Слова/лексичні одиниці, що, за спостереженням автора, «кніби цілком заповнені» фонові інформацією: окрім історичних фактів чи артефактів, імена національних чи фольклорних героїв, міфологічних істот тощо [5, с.38]. Усе це В. Виноградов іменує *реаліями*, що є не лише фактами, явищами чи предметами, а перш за все «назвами» — словами чи словосполученнями, що фіксуються в поняттях і функціонують у вербалізованій формі [5, с.37].

Л. О. Ходякова і А. В. Супрунова, аналізуючи напрацювання згаданих вище науковців та базуючись на формулюванні Є. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова, запропонували визначення поняття ФЗ із виразним акцентом саме на культурному компоненті: «Фонові **культурні** (виділення — авт.) знання — це значимі культурні відомості, потенційно відомі носіям мови, членам спільноти, які проживають у країні використання даної мови, необхідні для адекватного мовного спілкування і розуміння глибинного смислу усних і писемних текстів (автор/читач; мовець/слухач)» [18, с. 237].

Е. Г. Азімов і А. М. Щукін, розглядаючи ФЗ як такі, що характерні для тих, хто розмовляє конкретною мовою, наголошують, що саме ці знання забезпечують мовне спілкування, в процесі якого вони і виявляються у вигляді смислових асоціацій і конотацій за умови дотримання норм мовної поведінки носіїв мови [1, с. 340].

Розширення функціонального поля застосування терміна «фонові знання» зумовило активізацію наукових досліджень у цій площині з метою структуризації та узагальнення результатів.

Так, визначаючи характерною ознакою ФЗ їх подібність або тотожність у свідомості мовця і слухача, якими можуть бути не лише окремі індивіди, але й цілі колективи і народи, В. Шабес пропонує виділяти:

- соціальні ФЗ, які стосуються певної теми і відомі всім учасникам мовленнєвого акту ще до початку отримання мовного повідомлення;
- колективні ФЗ, які відомі усім членам певної соціальної, професійної та інших спільнот ще до отримання будь-якого повідомлення. Кількість осіб, які володіють певним видом спеціальних знань (медичних, філософських чи економічних) може коливатися відповідно до ступеня «відомості» за своєрідною градуальною шкалою між загальновідомими соціальними й індивідуальними знаннями;
- індивідуальні ФЗ, що відомі з цієї теми тільки двом учасникам індивідуального діалогу до початку їх спілкування [19, с. 8].

Згідно з Г. Д. Томахіном фонові знання включають: загальнолюдські знання, регіональні відомості і відомості всіх членів певної етнічної і мовної спільноти [16, с. 9].

Конкретизуючи зазначене, Томахін виділяє *ономастичні реалії* (топоніми — географічні назви, які мають культурно-історичні асоціації; антропоніми — імена історичних осіб, суспільних діячів, учених, письменників, діячів мистецтва, популярних персонажів художньої літератури і фольклору; назви літературних творів і мистецтва, історичні факти з життя країни; назви державних і суспільних організацій тощо) і *реалії, що позначається апелятивною лексикою* (географічні терміни на позначення особливостей природньо-географічного середовища, флори і фауни; окремі слова (і загальновідомі терміни), що стосуються державного устрою, суспільно-політичного життя країни, юриспруденції, військової справи, мистецтва, системи освіти, виробництва, побуту, звичаїв і традицій) [17, с. 8].

Також, на думку науковця, доцільним є виділення *місцевих реалій* — визначних, знакових місць, локальних пам'яток, котрі якщо і стають відомими поза межами даної місцевості (за умови входження у фонд національної культури), то зберігають конкретні асоціації з нею [17, с. 7]. «Реалії можуть бути обмежені рамками навіть окремого колективу або установи. Особливо багатий на такі реалії студентський і військовий жаргон. Окремі з цих жаргонізмів переходять в розряд *локалізмів* або *професіоналізмів*.

Реаліям властивий і часовий колорит. Як мовне явище, найбільш пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на всі зміни в розвитку суспільства; серед них можна виділити *реалії-неологізми, історизми, архаїзми* [17, с. 7].

Класифікація Верещагіна і Костомарова враховує генезис ЛФону, походження СЧасток, які в

нього входять, їх приналежність (запозичена чи питомо властива) індивіду й етнокультурній спільноті та ступінь розповсюдження. Науковці пропонують виділяти перш за все *особистісні* та *соціальні* фонові СЧастки. Перші із них входять у свідомість конкретної особи та виконують роль своєрідних фіксаторів знань, оскільки кожна людина є носієм знань, що належать саме їй. Вони формуються в результаті переосмислення текстів, що засвоєні особою у процесі різноманітних комунікативних актів, в процесі власної мовної мислительної діяльності, наукової діяльності, трансформації емоційних та естетичних вражень, аналізу «особистих таємниць» тощо [4, с. 148].

Оскільки, наголошують автори, індивідуальний досвід людини є принципово невіддільним від суспільного та соціального досвіду, то було б «неоправданим спрощенням цієї причини закривати очі на існування особистісних СЧасток в ЛФоні. Слово в його плані функціонування в мовномислительній діяльності людини водночас належить і конкретному індивіду, і всьому суспільству, тому особистісні СЧастки в семантиці слова витікають із онтологічної природи даної мовної одиниці» [4, с. 148].

Аналізуючи *соціальні* СЧастки — тобто такі, які конкретний індивід поділяє зі своїми земляками та сучасниками, — науковці зазначають, що окремі понятійні СЧастки мають міжмовний статус (у результаті незалежного розвитку із самих початків співпадають у низці культур і мов). *Міжмовними* бувають і фонові СЧастки [4, с. 148]. Міжмовні СЧастки поділяються на *загальнолюдські* — властиві усім мешканцям світу, і *регіональні* — типові для однієї чи кількох (максимум — двох) етнокультурних спільнот. Межа між загальнолюдськими і регіональними СЧастками в багатьох випадках є нечіткою і досить умовною: «ЛФони слів, що означають явища природи, біології людини, форм її праці і життя в колективі, мають у своїх складових чимало загальнолюдських СЧасток, але тим не менше навіть, здавалось би, найбільш розповсюджені, повсюдно відомі слова (дерево, трава, життя, дитина, дім, пити, голод, смуток, гроші, краса і т. п.) неодмінно включають у свій склад і регіональні» [4, с. 149].

Якщо здебільшого соціальні та регіональні СЧастки — це результат паралельного і незалежного розвитку лексичної семантики різних мов в одному руслі, рушійною причиною даного конвергентного розвитку є «позамовна дійсність», що співпадає і є спільною для всіх народів або народів певного регіону, то «*національно-культурні* СЧастки об'єктивізують особливості території розповсюдження людської спільноти, специфіку її економічного життя, самотністі національної психології і своєрідність національної культури» [4, с. 149]. Якщо національно-культурні СЧастки входять у зміст лексичного поняття, то це слово треба трактувати як таке, що «виникло у середині даної історичної спільноти і є неперекладним, тобто *безеквівалентним*». З іншого боку, як наголошують Верещагін і Костомаров, семантика слів на позначення

назв розповсюджених предметів та явищ не вичерпується лише міжмовними СЧастками, а включає в себе принаймні одну національно-культурну СЧастку. При цьому навіть безеквівалентна лексема з яскраво вираженою особистісною чи національно-культурною СЧасткою зберігає в «понятійному ядрі» певну лінгвістичну інтенцію зміни статусу функціонування та розповсюдження: «Особистісні СЧастки за наявності сприятливих умов із плином часу стають національно-культурними, національно-культурні — регіональними, регіональні — загальнолюдськими, тобто міжмовними» [4, с. 150].

Цілком можливим є і зворотній процес, коли пережиткова СЧастка починає витіснятися іншими, новими: вона спочатку потрохи зникає із загальнолюдської свідомості, потім — з регіональної, з суспільної свідомості національно-культурної спільноти, а тоді вже зі свідомості окремих індивідів як носіїв мови [4, с. 150]. Проте навіть якщо немовне явище як факт соціальної чи суспільної екзистенції і зникло/зникає з актуальної культури, СЧастка лексичного фону, що відображає попередній етап розвитку культури, зберігається досить довго [4, с. 157].

На основі вивчення динаміки цих процесів Верещагін і Костомаров пропонують виділяти *діахронічні* і *синхронічні* СЧастки (див. рис. 1), звертаючи увагу на те, що окремі СЧастки не мають певного, чітко визначеного статусу: при наявності актуальних і пережиткових СЧасток існують і такі, що вже не синхронічні, але ще не стали діахронічними [4, с. 158].

Оперуючи поняттям «фонова інформація», В. С. Виноградов зазначає, що вона є явищем історичним, оскільки «існує й актуалізується в реальному часі, може старіти й ставати здобутком минулого. Певна інформація, ще не встигнувши закріпитися за тим чи іншим фактом дійсності та відповідною лексичною одиницею, забувається носіями мови і стирається з їхньої пам'яті» [5, с. 42]. Тому, погоджуючись з Верещагінін і Костомаровим стосовно актуальності й історичності фонових знань, науковець пропонує диференціювати фонову інформацію з урахуванням терміну її побутування, ступеня «живучості» і виділяє *інформацію довготривалої актуальності* й *короткотривалої актуальності* (авторський варіант — довготривала і короткотривала інформація) [5, с. 42].

Перша з них, як наголошує Виноградов, є основою національної культури і передається від покоління до покоління. Інформація такого типу «володіє, так би мовити, абсолютним довголіттям, незалежним від часу її появи. Одна з них існує століттями, інша може виникнути недавно, але за своєю значимістю, своєю цінністю (цих достоїнств сучасники можуть і не розгадати одразу) призначена для тривалого існування» [5, с. 42]. Навіть якщо з плином часу і зникають конкретні явища і факти з життя народу, то «інформація про них, закріплена перш за все в самих назвах цих речей і фактів, залишається в народній пам'яті і літературних творах минулого і сьогодення» (там же).

Інформація короткотривалої актуальності визначена В. С. Виноградовим здебільшого як «сурогат» чи «культурний шлак» (модні слівця, вирази, приповідки, назви популярних розважальних закладів, імена та прізвиська «кумирів на час» — все, що супроводжує повсякденне життя людини певної епохи) [5, с. 43], тому він цілком погоджувався з В. Г. Павловим, який це назвав «розмінною монетою часу, що швидко входить в обіг, і так само швидко забувається і саме тому не знаходить відображення в словниках» [10, с. 87].

Фонову інформацію (як довготривалої, так і короткотривалої актуальності) фіксують не лише *реалії зичайні*, яку маркує безеквівалентна лексика, але й *реалії особливі* (особливого виду), які Виноградов називає *асоціативними*. Ця особливість, на думку науковця, полягає у їх своєрідному втіленні у мові: «Асоціативні реалії не знайшли свого відображення в спеціальних словах, у безеквівалентній лексиці, а «закріпилися» у найзвичайніших словах. Вони мають своє матеріальне вираження в компонентах слів, у відтінках слів, в емоційно-експресивних обертонах, у внутрішній словесній формі тощо, виявляючи інформаційні неспівпадіння понятійно-подібних слів у мовах, що порівнюються». Таким чином, наголошує В. С. Виноградов, виявляється, що слова *сонце, місяць, море, червоний* та інші супроводять у художніх текстах тієї чи іншої мови країнознавчі фонові знання і фонові інформація [5, с. 37].

Класифікація Ходякової і Супрунової є безперечно, цікавим варіантом комплексного осмислення феномену фонових культурних знань, що враховує загальнолюдський і національно-культурний, тематичний і лінгвістичний аспекти. Автори пропонують поділяти всі існуючі ФКЗ на основі розповсюдження на 2 групи: *національно-культурні* та *загальнолюдські*, для яких характерні однакові **тематичні групи**: *історичні* (факти, події, дати, явища); *художні* (живопис, скульптура, графіка, література, театр, кіно, музика тощо); *наукові* (факти, закони, теорії, принципи); *релігійні* (знання, що пов'язані з монотейстичними релігіями); *поведінкові* (звичаї, ритуали, обряди); *суспільствознавчі* (державна символіка, свята, право тощо). Кожній із названих груп властиві такі **підгрупи**: *топоніми, антропоніми, терміни, назви художніх творів, культурно-історичні факти* [18, с. 239]. Деталізація класифікаційної схеми є умотивованою, оскільки має яскраво виражене практичне спрямування: ефективна організація роботи учасників навчального процесу — здобувачів знань з метою збагачення їх фоновими культурними знаннями.

Висновки. Генеалогічний аналіз дефініцій та основних класифікаційних структур фонових знань зумовлений не лише потребою детальнішого вивчення змістових компонентів різних авторських конструкцій (В. Шабес, Є. Верещагін і В. Костомаров, Г. Томахін, В. Виноградов, Л. Ходякова і А. Супрунова). Це дає змогу прослідкувати їх еволюцію в межах парадигми, визначеної/сформульованої О. Ахмановою. Розширення концептуального

поля досліджень забезпечує можливість поліваріантного осмислення феномену фонових знань, науково обґрунтованого тлумачення конкретних лінгвістичних фактів, визначає перспективи компаративістичних студій, формує конкретні практичні стратегії формування іншомовних комунікативних компетенцій учасників інтернаціонального навчального, наукового та побутового діалогу.

Література

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: Изд-во ИКАР, 2009. 448 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов: словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 607 с.
3. Ахманова О. С., Гюббенет И. В. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема. Вопросы языкознания. Москва: Наука, 1977. № 3. С. 47—54.
4. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, речеповеденческих тактик и сапипентемы. Москва: Индрик, 2005. 1038 с.
5. Виноградов В. С. Введение в пререводеведение (общие и лексические вопросы). Москва: Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
6. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, исправ. и доп. Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. 486 с.
7. Колесник Л. Международная академическая мобильность украинской молодежи в мировом контексте. Wschód Europy. Studia humanistyczne-społeczne. 2015. Vol. 1, № 1. S. 167—180.
8. Мартине А. Основы общей лингвистики. Новое в лингвистике. Москва: Изд-во иностранной лит-ры. 1963. Вып. 3. С. 366—566.
9. Менг К. Семантические проблемы лингвистического исследования коммуникации. Психолингвистические проблемы семантики / под. ред. А. А. Леонтьева, А. М. Шахнаровича. Москва: Наука, 1983. С. 221—241.
10. Павлов Г. В. О фактической правильности перевода. Тетради переводчика / под ред. Л. С. Бархударова. Москва: Издательство «Международные отношения», 1973. Вып. 10. С. 86 — 96.
11. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. 501 с.
12. Пешковский А. М. Объективная и нормативная точка зрения на язык. Методика родного языка, лингвистика, стилистика, поэтика: сборник статей. Москва: Госиздат, 1925. С. 109—121.
13. Серебрякова А. Ю. О причинах коммуникативных неудач. Вестник ЮУрГУ. Серия: Лингвистика. 2013. № 1. С. 98—100. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-prichinah-kommunikativnyh-neudach> (дата обращения: 01.10.2021).

14. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / пер. с франц. А. М. Сухотина, перераб. А. А. Холодовичем. Труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1977. С. 31 — 269 .

15. Толстой Н. И. Из опытов типологического исследования славянского словарного состава. Вопросы языкознания. 1963. № 1. С.29—45.

16. Томахин Г. Д. Америка через американизмы. Москва: Высшая школа, 1982. 256с.

17. Томахин Г. Д. Реалии — американизмы. Пособие по страноведению. Москва: Высшая школа, 1988. 239 с.

18. Ходякова Л. А., Супрунова А. В. Фоновые культурные знания как база для формирования общекультурной компетенции в процессе чтения текста. Ученые записки ОГУ. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2017. №1 (74). С. 236—241. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fonovye-kulturnye-znaniya-kak-baza-dlya-formirovaniya-obschekulturnoy-kompetentsii-v-protssesse-chteniya-teksta> (дата обращения: 24.09.2021).

19. Шабес В. Я. Событие и текст: монография. Москва, Высшая школа, 1989. 175 с. (Библиотека филолога).

PHILOLOGICAL SCIENCES

ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ОПОВІДАННЯ «РОЗУМ, ПОЧУТТЯ» ЧЖАН АЙЛІН

Жорнокуй У.В.

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,*

Київ, Україна

кандидат філологічних наук

Ригованова В.А.

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,*

Київ, Україна

кандидат філологічних наук, доцент

THE IMAGE CREATION PECULIARITIES OF THE CHARACTERS IN «LUST, CAUTION» BY EILEEN CHANG

Zhornokui U.,

*Kyiv Institute of Intellectual Property and Law
of the National University «Odesa Law Academy»,*

PhD in philology

Ryhovanova V.

*Kyiv Institute of Intellectual Property and Law
of the National University «Odesa Law Academy»,*

PhD in philology, associate professor

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-33-36](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-33-36)

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано характерні особливості жіночих і чоловічих персонажів у оповіданні «Почуття, розум» Чжан Айлін – однієї із найяскравіших жінок-письменниць нової літератури Китаю, яка більшу частину свого життя провела за межами рідної країни, у США. Простежено, що відбувається деконструкція усталеного уявлення про категорію статі на прикладі головних героїв – Цзяжчи та пана І – зі зміщенням вектору активного діяча свого життя від чоловіка до жінки. Окрім майстерної реалізації художньо-естетичної цілі, Чжан Айлін вдається передати й дидактично-патріотичну ціль, а також штрихово змалювати суспільно-політичні настрої тодішнього Китаю й відтворити особливості постколоніальної свідомості.

ABSTRACT

The article deals with the characteristics of female and male characters in the short story «Lust, Caution» by Zhang Ailing who is one of the brightest women writers of modern literature in China. However, she spent most of her life in the United States, outside her native country. It is observed that there is a deconstruction of the established notion of the category of gender on the example of the main characters – Zhangzhi and Mr. I – with the shift of the vector of the active figure of his life from man to woman. Except especially skilful realisation of the artistic and aesthetic goal, Zhang Ailing manages to convey the didactic and patriotic goal, as well as to sketch the socio-political sentiment of contemporary China, and recreate the features of postcolonial consciousness.

Ключові слова: жіночий/чоловічий персонаж, категорія, комерціалізація почуттів, оповідання, руйнування усталеного образу.

Keywords: female / male character, category, commercialisation of feelings, short story, destruction of the established image.

Вступ. Чжан Айлін ніколи не була продуктивною письменницею, а упродовж останніх тридцяти років своєї кар'єри написала лише декілька творів. Щодо аналізованого оповідання «Почуття, розум», то його перший варіант був написаний ще в 1950-х роках, але лише в 1977 – опублікований. «Нібито заснований¹ на реальній історії жінки-шпигуна

Чжан Пінгу (1918-1940)»² [10], проте серед дослідників творчості цієї письменниці побутує думка про ключову роль біографічного підтексту в сюжеті оповідання: Чжан Айлін була дружиною Ху Ланченга (1905-1981), що був «яскравим інтелектуалом і водночас колаборантом маріонеткового режиму» [10] – підконтрольного Японії китайського уряду цього періоду.

¹ Саме оповідання – У. Ж., В.Р.

² Тут і надалі переклад використаних цитат, як англійською, так і російською мовами, наш – У. Ж., В. Р.

Героїня оповідання «Почуття, розум» – юна студентка Цзячжи – талановита актриса не тільки в театрі, а й уміло користується своїми акторськими здібностями поза його стінами, що дає їй змогу на відмінно «зіграти свою сценічну роль» у підступній шпигунській групі Шанхаю воєнного періоду ціною власного життя. Однак у своїй фінальній постановці – останній сюжетній сцені оповідання – героїня начебто знаходить своє справжнє «я». Аналізований твір – є, власне, своєрідним дослідженням еволюції почуттів героїв від моменту знайомства до безпосередньої сюжетної розв'язки.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній науковій площині праці китаєзнавчої тематики, на жаль, не є чисельними. Серед літературознавчих розвідок найбільше представлено досліджень у ретроспективному розрізі: проблема періодизації літератури, характерні жанрово-родові особливості творчості певних знакових письменників у контексті певного літературного напрямку. З-поміж вітчизняних праць варто оремо згадати переклади та наукові розвідки В. Урусова [5; 6; 7], Н. Ісаєвої [1]. Саме остання однією із перших в українському літературознавстві проаналізувала китайську жіночу прозу ХХ століття, детально розглянувши не тільки проблему гендеру, а й етно-національні особливості китайського художнього дискурсу. Н. Ісаєва у монографії «Китайська жіноча проза: ревізія канону» і в кількох розвідках зверталася до аналізу творчості Чжан Айлін, проте окремої розвідки, присвяченої оповіданню «Почуття, розум» досі не було представлено, що увиразнює **актуальність і новизну** обраної теми. Більше того, сам твір досі не перекладений українською мовою, проте, вважаємо, саме це оповідання є одним з ключових для характеристики особливостей ідіостилю письменниці у «китайський» (до переїзду в США) період її творчості й для увиразнення особливостей комерціалізації категорії почуттів.

Європейські та американські літературознавці, які займалися дослідженнями творчості Чжан Айлін, все частіше, по-перше, виокремлюють вище згадане питання комерціалізації категорії почуттів як наскрізну проблему прозових творів письменниці: «Людські стосунки у художньому світі Чжан Айлін є по своїй глибинній суті комерційними, бо передбачають отримання можливої вигоди чи відсотків для власної наживи, користі» [11]. По-друге, емоційне опустошення жіночих персонажів як наскрізна деталь багатьох творів письменниці також є об'єктом аналізу дослідників її творчого доробку. «Досліджуючи афективну структуру опустошення, авторка стверджує, що воно набуває природної цінності, використовуючи фаталізм у своїй структурі як природний принцип» [11].

Виклад основної проблеми. Поєднання китайських і європейських елементів характеризує творчість Чжан Айлін як унікальний феномен того часу, особливо зважаючи на притаманну «закритість» китайської літератури до цього періоду. Письменниця зафіксувала на сторінках своєї великої і

малої прози «зникаючу історію напівколоніального мегаполіса» [4, с. 101]. Атмосфера Шанхаю (часом і Гонконгу) наклала значний відбиток на становлення ідіостилю зокрема та творчість Чжан Айлін загалом. Її персонажі – це, як правило, містяни, які жили поруч з самою авторкою. Найчастіше, автобіографічні деталі простежуємо на прикладі жіночих образів: «На сторінках творів розгортаються історії про нових жінок Китаю першої половини ХХ століття» [4, с. 101].

ХХ століття у Китаї характеризується переосмисленням традиційних цінностей, що мали у своїй основі принцип «вірити й любити старовину», і даоського принципу діяння [5, с. 135-136] у результаті різноманітних суспільно-політичних та культурно-історичних процесів і подій, що відбулися упродовж цього періоду. У літературі з'являються нові сюжети й образи, непритаманні попереднім епохам, а традиційні почали розглядатися у непритаманних дотепер контекстах. Підтвердженням цьому є образ головної героїні Цзячжи оповідання Чжан Айлін «Почуття, розум», у якому авторка по-новому змальовує жінку, руйнуючи традиційний образ раціонального/активного чоловіка і емоційну/пасивну жінку, у цей спосіб піддаючи сумніву усталені стереотипи щодо категорії статі та її самовиявлення. Характерно, що ідеї, висловлені Чжан Айлін у аналізованому оповіданні, суголосні багатьом національним європейським літературам періоду ХХ століття.

Головна героїня оповідання «Почуття, розум» – молода студентка-патріотка, якій було доручено завдання «втертися у довіру» і пізніше стати коханкою зрадника країни пана І, який був високим чиновником у підконтрольному Японії уряді Китаю. Через свідоме бажання брати активну участь у соціально-політичних процесах країни, насамперед, а також з урахуванням притаманного їй юному віку духу авантюризму («Молодь мріяла про пригоди», «Темнота за вікном була переповнена яскравими неоновими вивісками», а душа – п'янким відчуттям легкості» [8, Ч. 2]) Цзячжи постає як активна жінка, яка у стосунках з своїм коханцем керується виключно розрахунком і холодним розумом. У цьому ракурсі, вважаємо, Чжан Айлін постає новаторкою у сенсі змалювання жінки, що змогла реалізувати себе за межами родинного буття як виключно жіночого типу езистенції.

Окрім художньо-естетичної цілі, письменниці через свою головну героїню, хоча і штрихово, вдається передати й дидактично-патріотичну ціль, яку влучно передає наступна цитата: «...їх³ обурювало те, з якою байдужістю місцеві⁴ ставилися до ситуації в країні» [8, Ч. 2]. Озвучена проблема яскраво демонструє два різні бачення китайцями приходу японців до влади. Пасивність гонконгців, переконані, історично мотивована, адже це місто довгий час було колонією, що, власне, й певною мірою пояснює відсутність активної позиції у відстоюванні

³ Студентів – представників таємної організації, до якої належала Цзячжи – У.Ж., В.Р.

⁴ Мешканці Гонконгу – У.Ж., В.Р.

національної ідеї, а також подібну поведінку як наслідок сформованої десятиліттями колонійної свідомості.

Особлива увага в оповіданні «Почуття, розум» письменницею приділяється не стільки змалюванню загальних соціально-політичних процесів, не стільки деталізації життєвих реалій окремого індивіда, скільки його почуттям. Вибрана першоособова нарація двовекторна: умовна перша частина – розлога розповідь Цзячжи, та друга – коротка розповідь посткульмінаційних подій паном І. Саме розгортання сюжету й обрані нарративні моделі суголосні заголовку оповідання, де зазначення категорій оприявнюються як сутнісні характеристики обох статей (згідно з традиційним бістатевим поділом).

Героїня задля набуття сексуального досвіду і досконалішого виконання завдання вступила в сексуальні стосунки з Лян Жуньшенем, що виправдовує бажанням здійснити певну патріотичну ціль. Таким чином, сюжет про зваблення одруженого чоловіка набуває нового звучання. Самопожертва Цзячжи у цьому плані й усвідомленні того, що її чекає після врятування пана І, до певної міри суголосна ідеям героїзації жінок в британській та американській літературах, які запропонували К. Поуп і К. Пірсон⁵.

Категорія еросу в оповіданні «Почуття, розум» оприявнюється через концепт влади і через звернення до явища багатожонства (тут варто окремо згадати поняття «молодшої дружини»), поширеного в Китаї.

Англії кажуть, що влада – це найсильніший засіб, що підвищує статеви потяг, і саме в оповіданні «Почуття, розум» простежуємо схожий мотив. Цзячжи не знала, так це чи ні, але сама вже відчувала, як впадає в залежність від пана І. Вважаємо, що ключову роль у цьому відіграло й те, що він належав до тогочасної політичної верхівки.

Подібно до того, як шлях до серця чоловіка лежить через шлунок, шлях до жіночого серця простягається через сексуальну насолоду. Це твердження приписують одному китайському вченому, знавцю англійської мови, часів становлення китайської демократичної республіки. Його ім'я Цзячжи тепер навряд чи згадає, зате вона добре запам'ятала, як він, бажаючи відстояти багатожонство в Китаї, одного разу сказав: «...на один чайник завжди доводиться кілька чашок, ви де-небудь бачили, щоб чайник був тільки з однією чашкою?» [8, Ч. 2].

Кожний письменник, реалізуючи певний художній замисел, цілеспрямовано підбирає слова, синтаксичні структури, звертається до фонетичних засобів, робить їх естетично й художньо значущими у певному тексті й контексті, що у свою чергу актуалізує їх конотативний зміст і художнє значення [3,

с. 2]. Загальновідомо, що «...у китайській мові одним із засобів синтаксичної виразності є структури з емоційно-оцінним значенням. До них відносяться деякі конструкції, які, виражаючи логіко-сміслові відношення, передають додаткові емоційно-оцінні взаємозв'язки» [3, с. 3]. Саме через використання засобів різних мовних рівнів Чжан Айлін вдається змалювати свою головну героїню Цзячжи як суперечливу особистість у плані прояву і самоусвідомленні своїх почуттів до пана І. «Кому як не йому, співробітнику спецслужби, знати, що розумний кролик рие три норки, що завжди важливо залишити що-небудь на чорний день. Потрібно, щоб він повірив їй, адже вони завжди зустрічалися там, де він скаже, а тепер потрібно, щоб він погодився відправитися туди, куди укаже вона» [8, Ч. 1].

У відтворенні почуттів Цзячжи упродовж твору спостерігається певна еволюція – від практичного розрахунку до прояву любові, готової на самопожертву. Спершу, вона позиціонує себе як актрису⁶, яка «...грає роль, але про це ніхто не знає, так що навряд чи вона прославиться ...» [8, Ч. 1], а також не приховує бажання отримати матеріальну вигоду із цієї ситуації. Саме знайомство і подальше підтримання стосунків з паном І дівчина сприймає як гру на сцені (хоча й сама ситуація задумувалася як постановка), у якій вона, на її думку, змогла добитися справжнього успіху. Хоча поставленої мети – зваблення чиновника – було досягнуто, «вона⁷ зійшла зі сцени, але ще не змила грим, вона ще відчувала увагу публіки, їй хотілося продовжити, тягнуло повернутися на сцену» [8, Ч. 2]. Останній образ звучить доволі символічно, оскільки саме там, «на сцені», вона змогла відчути справжні почуття до чоловіка, хоча і зрадника. До речі, переслідуючи надважливу для себе ціль – зберегти власну гідність, навіть у кульмінаційній сцені, коли Цзячжи і пан І вибирали перстень у ювелірній крамниці, їй майстерно вдається обіграти цей епізод, як наче він сам хотів його купити, а не вона прихованими натяками «підштовхувала» його до цього.

Серед рис ранньої прози Чжан Айлін – детальне дослідження людських недоліків, стилізовані портрети китайців, виокремлення типово національних особливостей –, які часто згадують дослідники творчості письменниці, простежуємо і в аналізованому оповіданні, що увиразнюється з допомогою критичних роздумів про політику, детальним вивченням еволюції категорій еросу, зради і, врешті, смерті.

У процесі характеротворення своєї героїни у аналізованому оповіданні Чжан Айлін увиразнює риси, що є первинними у сприйнятті китайської жінки патріархальним суспільством. Неодноразово, наприклад, у творі наголошується на важливості правильної постави для жінки («Вона була жінка в

⁵ Окремо хочемо наголосити на концепції 12 архетипів, розробленій Керол Пірсон у книзі «Пробудження внутрішнього героя», оскільки нам здається важливим не лише подивитися на зовнішній, часто імітаційний, бік кожного їх архетипів, але й усвідомити глибинні мотиви кожного з архетипів, що спонукають героя починати, продовжувати і завершувати свою намічену ціль.

⁶ Образ різних соціальних масок у схожому трактуванні простежуємо у творі Сомерсета Моєма «Театр», де головна героїня Джулія сприймає своє життя як гру на сцені театру, обираючи для кожної нової комунікативної чи екзистенційної ситуації відповідну партію із певної п'єси.

⁷ Цзячжи – У.Ж., В.Р.

тілі, але бездоганно тримала поставу» [8, Ч. 1], або «Вона знала, що він дивиться на неї, і, тримаючись якомога граціозніше, увійшла в відкриту перед нею скляні двері» [8, Ч. 2]). Також чоловіки за рахунок жінок, дружин чи то коханок, намагаються компенсувати власні недоліки, що влучно підкреслює головна героїня оповідання «Почуття, розум». Вона уже давно помітила, що високі чоловіки надіють перевагу низьким жінкам, і навпаки, «ніби намагаючись з допомогою жінки піднятися в очах оточуючих» [8, Ч. 2], тому для зустрічей з І взувала підбори. Окремо зауважимо й іншу притаманну китайській культурі рису: жінки у Китаї після заміжжя не беруть прізвища чоловіка, лише у процесі спілкування, звертаючись до одруженої, називають прізвище чоловіка.

Характерно, що письменниця змальовує своїх персонажів без зайвих «прикрас», без надмірної ідеалізації, витворюючи максимально реалістичні образи. Для прикладу, гості пані І, які традиційно збиралися у їхньому помешканні для гри в маджонг, зображені насамперед як матеріально зацікавлені, що власне і мотивує вибір провідної деталі Чжан Айлін для їх змалювання: «Саме тому дружини високих чиновників з адміністрації Ван Цзін-вєя просто не могли не мати у себе в гардеробі подібних накидок. Ймовірно, ця мода прийшла з південного заходу, з Чунцина - адже саме там чорні накидки вважали верхом смаку і витонченості.» [8, Ч. 1]. Згадавши у вступній частині оповідання про модний на той час аксесуар, письменниця далі наскрізно використовує його у сюжетній канві твору як метонімічний спосіб іменування жіночих персонажів (як-от, «одна із чорних накидок», «накидка, що сиділа у тому кінці столу» тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оповідання Чжан Айлін через призму жіночих образів, на нашу думку, яскраво демонструє бажання китайської літератури того часу досягнути плюралізму, що врешті спричинилося до формування китайської літератури в багатополісну структуру (за визначенням В. Урусова [5]).

Важливо зауважити, що описи представників інших народів, які проживали на території тогочасного Китаю створюють цікаву у семантичному плані імагологічну картину з відмінними від європоцентричних культур особливостями характеротворення. Найвиразніше образ Іншого у повісті Чжан Айлін «Почуття, розум» виписаний на прикладі продавця-індуса з ювелірної крамниці: «Обличчя цієї людини було чорним як вугілля, а ніс м'ясистим, з великими ніздрями» [8, Ч. 2]. Такий ніс у китайців називається «лев'ячим». Загалом, цей персонаж змальований доволі нейтрально, хоча рід діяльності – промисел ювелірних виробами у часи війни – є зразком негативних суспільно-економічних процесів. Вважаємо, що вектор змалювання образу Іншого у аналізованому творі напряму пов'язаний з історичними обставинами й особливостями стосунків Китаю із сусідніми країнами. Для прикладу, образ японця у аналізованому оповіданні, хоч і штриховий, проте з вираженою негативною конотацією.

Література

1. Ісаєва Н. С. Китайська жіноча проза: ревізія канону: монографія. К.: Логос, 2017. 415 с.
2. Ісаєва Н. С. Жіночий дискурс традиційних образів української і китайської прози постмодерного періоду. Літературознавчі студії: зб. наук. пр. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. Вип. 29. С. 166–173.
3. Климас Т.А., Болелая А.Н. Идиостиль Чжан Айлин как пример реализации коммуникативно-эстетической функции в литературнохудожественном стиле китайского языка. Россия и Китай: аспекты взаимодействия и взаимовлияния: материалы V Междунар. заочной науч.-практ. конф., посвященной 25- летию отделения китайского языка в БГПУ. Благовещенск, 2013. С. 53-57. Режим доступу: <https://www.academia.edu/6379135> (дата звернення – 23.11.2021).
4. Куприянова Ю. А. Образ новой женщины Китая середины XX века в произведении Чжан Айлин. Вестник Санкт-Петербургского университета. Востоковедение и африканистика. 2014 (4). С. 100-107. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-novoy-zhenschiny-kitaya-serediny-xx-veka-v-proizvedeniyah-chzhan-aylin/viewer> (дата звернення – 23.11.2021).
5. Урусов В. Соціальні трансформації та літературні процеси в Китаї 80-90-х років XX століття. Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. Ст. — К., 2009. С. 135-142. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31333/22-Urusov-NEW.pdf?sequence=3> (дата звернення – 18.11.2021).
6. Чжан Айлін. «Релігія китайців»: (Частина перша) / Пер. з кит. В.Урусова. Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 1, 2011. С. 111-115.
7. Чжан Айлін. «Релігія китайців»: (Частина друга) / Пер. з кит. В.Урусова. Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 1, 2011. С. 116-124.
8. Чжан Айлин. Чувства, разум / Пер. с китайского А. Терещенко. Режим доступу: <https://sanwen.ru/2012/05/01/chzhan-ajjlin-chuvstva-razum-pervaya-chast/> (дата звернення – 18.11.2021).
9. Qu L. Writing, Rewriting, and Miswriting: Eileen Chang's Late Style Against the Grain. *Comparative Literature and Culture*. 21.6 (2019). Mode of access: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.3305> (last visit – 24.11.2021).
10. Wang D. Der-wei. Eileen Chang and Lust, Caution. *Focus Features*. 19.05.2008. Mode of access: https://www.focusfeatures.com/article/eileen_chang_and_lust_caution (last visit – 28.11.2021).
11. Zou L. The Commercialization of Emotions in Zhang Ailing's Fiction. *Cambridge University Press* (online). 23.02.2011. Mode of access: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-asian-studies/article/abs/commercialization-of-emotions-in-zhang-ailings-fiction/891A5468EA4AF66AC010039322BD38DF> (last visit – 28.11.2021).

**ФОЛЬКОРНЫЕ ИСТОЧНИКИ ХРОНОТОПА ЗАПОРОЖЬЯ В ПОВЕСТИ Н.В. ГОГОЛЯ
"ТАРАС БУЛЬБА"****Васильченко В.А.***Запорожский национальный университет,
филологический факультет,
студентка магистратуры***FOLK SOURCES OF THE CHRONOTOPE OF ZAPORIZHIA IN THE N.V. GOGOL'S NOVELLA
"TARAS BULBA"****Vasylichenko V.***Zaporizhzhia National University,
Philology Faculty
Master's student*DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-37-40](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-37-40)**АННОТАЦИЯ**

В данной статье автор рассматривает фольклорный хронотоп Запорожья и хронотоп Запорожской Сечи в повести Н.В. Гоголя "Тарас Бульба". Большое внимание уделяется анализу контаминации литературных и фольклорных элементов, а именно — специфике пространственно-временной организации в сопоставлении с фольклорным хронотопом Запорожья, сформированным в устном народном творчестве Нижнего Приднепровья в послеказачий период.

ABSTRACT

In the article the author examines the folklore chronotope of Zaporizhia and chronotope of the Zaporozhian Sich in N.V. Gogol's novella "Taras Bulba". Much attention is given to analysis of contamination of literary and folklore elements. Research stressed the specifics of the spatio-temporal organization in comparison with the folklore chronotope of Zaporizhia that had been formed in the oral folk art of the Lower Dnieper region in the post-Cossacks period.

Ключевые слова: Гоголь, историческая повесть, фольклор, хронотоп, условно-эпический хронотоп.

Keywords: Gogol, historical tale, folklore, chronotope, conditional-epic chronotope.

Постановка проблемы. Творчество Н.В. Гоголя постоянно привлекает внимание исследователей, однако всякий раз оказывается, что анализ одной грани художественного наследия этого автора влечет за собой исследование других, проявляет необходимость возвращаться к ранее полученным результатам. Поскольку во многом творчество Н.В. Гоголя связано с мифологизацией Запорожья и запорожцев, интерес представляет анализ запорожского хронотопа в повести «Тарас Бульба». Обращение к пространственно-временной организации произведения обусловлено одним из заключительных положений работы М.М. Бахтина «Формы времени и хронотопа в романе»: "...всякое вступление в сферу смыслов совершается только через ворота хронотопов" [1, с. 246]. Хронотоп – значимый компонент художественного произведения – «изображение (отражение) времени и пространства в художественном произведении в их единстве, взаимосвязи и взаимовлиянии» [2].

Анализ последних исследований и публикаций. Специфике фольклоризма и интерпретации казачества в повести «Тарас Бульба» обращались неоднократно. Например, Е.И. Прохоров исследовал смысловое и формальное влияние героического народного творчества на творчество Н.В. Гоголя: заимствование и переработку сюжетов, мотивов, образов фольклора, народно-поэтических тропов и приёмов [3]. В.О. Коркишко проанализировала фольклорную основу хронотопа дороги [4]. В.И.

Мацапура рассмотрела особенности казачьего дискурса и характер мифологизации казачьего прошлого [5]. Вопросом о пространственно-временной организации повести Н.В. Гоголя "Тарас Бульба" занимались Ю.М. Лотман [6], Б.И. Николаев [7], Н.С. Болкунова [8], В.И. Силантьева [9], О.С. Карандашова [10], Н.А. Николина [11], В.О. Коркишко [4], А.К. Павельева [12] и другие. Как правило, анализируя пространственно-временную структуру повести, литературоведы обращали внимание на оппозицию «свое/чужое», на частные хронотопы (например, Сечи, бурсы, дома, дороги) и их противопоставление; на расширение пространства в связи с перемещением в нем персонажей, на открытость, ограниченность и безграничность пространства; на типологию времени (например, точное и кризисное время, время персонажей (ретроспекцию и проспекцию), условное и нарративное время).

Одна из последних работ, посвященных хронотопу повести «Тараса Бульбы», – статья А.К. Павельевой "Социально-исторический хронотоп в повести Н.В. Гоголя "Тарас Бульба". Исследовательница определяет общий хронотоп произведения как социально-исторический – "как условное время I половины XVII века и условное пространство «Украины» и Польши" [12, с. 38]. Условность хронотопа объясняется тем, что в тексте нет маркеров конкретного исторического времени, а границы

пространства, при маркировке географическими названиями, неопределенные.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Однако, думается, что при анализе время-пространственной организации повести "Тарас Бульба" необходимо учитывать увлечение Н.В. Гоголя историческими жанрами украинского фольклора (думами, историческими песнями и преданиями), поскольку уже за полстолетия после уничтожения Запорожья и разрушения Сечи деятельность, быт и нравы степных рыцарей в народной памяти были мифологизированы, сформировалась традиция изображения времени запорожцев и пространства их подвигов.

Цель статьи. Цель статьи – исследовать специфику пространственно-временной организации повести Н.В. Гоголя в сопоставлении с фольклорным хронотопом Запорожья, сложившимся в устном народном творчестве Нижнего Поднепровья уже во второй четверти XIX века.

Изложение основного материала. Говорить о схожести хронотопа повести и исторического фольклора можно на основании того, что Н.В. Гоголь был знаком с собственно запорожской фольклорной традицией, о чём свидетельствует переписка с И.И. Срезневским и отзвы Н.В. Гоголя об альманахе «Запорожская старина», первый выпуск которого вышел в Харькове в 1833 году.

И.И. Срезневский проводил активную фольклористическую работу, записывая произведения исторических жанров народного творчества о Запорожье и запорожцах на бывших землях Вольностей Запорожских. Он считал, что собранный материал необходим каждому, кто хочет знать историю Запорожья и Украины в целом. В его альманахе, наряду с записями запорожских дум, преданий, исторических песен, описаний встреч с бывшими запорожцами, их наследниками и кобзарями – носителями запорожской традиции, издавались отрывки из летописей, в том числе неизвестных широкой общественности, а также комментарии, авторские литературно-исторические очерки о жизни и нравах запорожцев, написанные на основе им же зафиксированных народных произведений.

Н.В. Гоголь оказался под сильным влиянием как записанного И.И. Срезневским фольклора, так и «воспроизведенной» им историей казачества. В письме к Срезневскому от 6 марта 1834 года он пишет: "Вы уже сделали мне важную услугу изданием Запорожской Старины. Где вы выкопали столько сокровищ? Все думы, и особенно повести бандуристов ослепительно хороши. Из них только пять были мне известны прежде, прочие были для меня все — новость! Я к нашим летописям охладел, напрасно силясь в них отыскать то, что хотел бы отыскать. Нигде ничего о том времени, которое должно бы быть богаче всех событиями. Народ, которого вся жизнь состояла из движений, которого неволью (если бы он даже был совершенно недеятелен от природы) соседи, положение земли, опасность бытия выводили на дела и подвиги, этот народ... <...> каждый звук песни мне говорит живее

о протекшем, нежели наши вялые и короткие летописи <...> Если бы наш край не имел такого богатства песен — я бы никогда не писал Истории его..." [13].

Это письмо – свидетельство знакомства автора цикла "Миргород", в состав которого вошла повесть "Тарас Бульба", с изданными И.И. Срезневским в первых выпусках "Запорожской старины" материалами (а, возможно, и с теми, которые только готовились к изданию), увлеченности Гоголя изображением героической эпохи в народном песенном эпосе, ориентации на песенный историзм при изучении прошлого.

Анализ повести и сопоставление ее с фольклором позволяет поставить вопрос об **условно-эпическом хронотопе**, восходящем к героическому эпосу – думам и старым историческим песням Запорожья, о схожих способах маркировки пространства в повести и в исторических преданиях.

Вопрос о специфике хронотопа исторических жанров фольклора неоднократно был в поле зрения исследователей. Например, условно-эпическому времени были посвящено одно из исследований Д.С. Лихачева: "Время же действия были строго локализовано в условной эпохе русского прошлого, которую можно было бы назвать «эпической эпохой». Для одной, большей части были — это идеализированная эпоха князя Владимира Киевского, для другой части — эпоха новгородской вольности. Но обе эти эпохи по существу не различаются. И тут и там и в тех третьих былинах, в которых трудно определить черты строгой приуроченности (...) Эта «эпическая эпоха» — некая идеальная «старина», не имеющая непосредственных переходов к новому времени... время действия все отнесено к некоторой условной эпохе русской старины, которая, однако, несмотря на всю свою условность, воспринимается как историческое время" [14, с. 228 – 229].

Исследование особенностей формирования, функционирования и трансмиссии исторических песен Запорожья и о Запорожье, в том числе записанных И. Срезневским, показало, что произведения и этого жанра, созданные как реакция на определенные события и имеющие локальный характер, в связи с увеличением интереса к запорожской теме, расширением места их бытования и увеличением эпической дистанции могли "«вишлифовуватися» відповідно від світобачення середовища-транслятора, втрачати фактографізм, контамінуватися з подібними (а іноді й не дуже) піснями ... в них могла передаватися аксіологія середовища-транслятора, що не завжди знало або розуміло цінності запоріжців,.. суб'єктивні оцінки заміщуються об'єктивними, а фактографічні елементи заміщуються на типові" [15]. В процессе трансформации текстов и перехода их в незапорожскую среду формируется хронотоп Запорожья, аккумулирующий события прошлого, сгущающий время и мифологизируя "товарищество" и пространственно-временные рамки его деяний. Создаётся условное время, в котором проявляются признаки, близкие к условно-эпическому времени были.

В процессе анализа фольклорных источников и корреляции с устной народной традицией, функционировавшей на территории бывшего Запорожья, хронотопа повести Н. Гоголя «Тарас Бульба» удалось отметить:

1. Из исторического фольклора в повесть проникает идеализированный в народном сознании образ Запорожья и казачества. Сечь в «Тарасе Бульбе» изображается как некое огражденное от всего другого пространства место – отдельное утопическое «государство», живущее по собственным законам, предусматривающим свободу каждого в мирное время и хорошую организацию, дисциплину и подчинение старшине в военное время; «какое-то беспрерывное пиршество, бал, начавшийся шумно и потерявший конец свой». Обитатели его рисуются как товарищество гуляк «не имевших ни родных, ни угла, ни семейства, кроме вольного неба и вечного пира души своей». Однако отметим, что только такой характеристикой Н. Гоголь не ограничивается. Как указала В. Мацепура, «міфологізація минулого Запорозької Січі поєднується у творі з деміфологізацією. Гоголь створює власний міф про козацьку Україну» [5]. А потому у Н. Гоголя Запорожье – это не просто фольклорно идеализированный мир, а более сложное и обогащенное авторским историческим видением время-пространство, территория и сообщество с особыми моральными устоями и строгими правилами, чего в народной традиции не было.

2. Пространство вне Запорожья – это обобщенная условно-эпическая картина мира, впитавшая в себя горе, беды и несчастья, казацкие победы и поражения, историю взаимоотношения Польши и Запорожья XV–XVII веков.

3. Остров Хортица – географическое место расположения Запорожской Сечи в повести. Однако за всю историю существования Сечей ни одна из них не располагалась на этом острове. После уничтожения Сечи исторические песни об этом «забыли». В народной традиции произведения, в которых речь шла о Сечи на Хортице, были уже в гоголевские времена, что и оказало влияние на пространственно-временной организации анализируемой повести.

4. Художественный мир повести «Тарас Бульба» сечецентричен. Хронотоп Сечи, созданный под влиянием фольклорного хронотопа Запорожья, сформировавшегося в процессе народной идеализации и мифологизации степного рыцарства, определяет характер изображенных событий, поведения как главных героев, так и коллективного героя повести – запорожского «товарищества». Сечь всегда в поле зрения читателя, даже тогда, когда сюжетобразующие события происходят за её пределами: о Запорожье говорят, о нем думают, им живут. Казаки, даже находясь далеко от своих Вольностей, готовы броситься на защиту Сечи и товарищей. Такой сечецентризм повести обусловлен тем, что в ней, как и в мифологизированном казачьем прошлом, Сечь – это земля, на которой могли сбыться

мечты и надежды народа о подлинном равноправии, демократии, социальной и личностной свободе каждого отдельного человека.

5. Запорожье – пространственный и временной центр повести, но границы его четко не определены. Так, Ю. Лотман подчеркивал, что Запорожская Сечь – «фокус пространственной конструкции повести» [6], безграничное и неуклонно расширяющееся пространство, которое не имеет закрепленного места и границ. Исследуя исторические песни и предания Нижнего Поднепровья И. Павленко отметила, что в них территория запорожского пространства маркировалась названиями природных локусов, чаще – гидронимами, из-за небольшого количества населенных пунктов на землях Вольностей Запорожских; что «за козацьких часів Запоріжжя – це простір, в якому майже едемські стосунки: він мало заселений людьми, які вміють прилаштуватися до природи, але густо заселений тваринами, рослинами, птахами»; что «поза Запоріжжям рух маркується містами та селами» [16, с. 188]. Пространство, по которому едут герои повести «Тарас

Бульба», предстает бесконечной идилической степью, полной растительности и животных, и лишь речка Татарка, по которой три дня плыли герои, и точка переправы, «место Днепра, где он до толе спертый порогами, брал наконец свое и шумел как море, разлившись по воле», маркируют их путь и указывают на соотнесённость художественного пространства повести и реального пространства Вольностей Запорожских. Пространство же вне Запорожья географически более конкретизировано. Так, в повести, помимо Дубно, Умани и Варшавы (которые задают определенную пространственную определенность произведению), упоминаются названия городов Чигирин, Переяслав, Батурич, Глухов, Краков, однако чаще герои встречаются на своём пути в мирное и военное время деревни и хутора, что соответствовало реальному размещению населения. И за пределами Запорожья пространство зачастую маркируется только гидронимами: Чёрное море, Днестр и др.

Выводы и предложения. Таким образом, хронотоп Запорожья в анализируемой повести создавался под явным влиянием запорожского фольклора, исторических песен и преданий Запорожья в частности. Хронотоп произведения можно определить как условно-эпический, восходящий к народному думовому эпосу и историческим песням о Запорожье: в тексте историческое время сгущается, в нем нет точных дат и географической конкретики, но при этом упомянуты ключевые для украинской истории события, города и лица, а также народное отношение к ним.

Литература

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Литературно-критические статьи. Сост. С.Г. Бочаров и В.В. Кожинов. Москва: Художественная литература, 1986. С. 121 – 290.

2. Белокурова. С.П. Словарь литературоведческих терминов 2005. [Электронный ресурс] Белокурова С. П. URL: https://literary_criticism.academic.ru/412/%D1%85%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BF

3. Прохоров Е. И. Исторические и фольклорные источники «Тараса Бульбы»: (К творческой истории повести). Гоголь Н. В. Тарас Бульба. Изд. подгот. Е. И. Прохоров, Н. Л. Степанов; Отв. ред. Н. Л. Степанов. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963. С. 199 – 217.

4. Коркішко В.О. Хронотоп дороги у творчості М. В. Гоголя: семантика та художні функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.02 – «Російська література». Сімферополь, 2011. 20 с.

5. Мацепура В.І Особливості міфологізації козацького минулого в "українських" повістях Миколи Гоголя. Рідний край. 2009. № 1. С. 83 – 91.

6. Лотман Ю.М. Проблема художественного пространства в прозе Гоголя. Избранные статьи в 3-х т. Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры. Семиотика пространства. Таллинн: Александра, 1992. С. 413 – 447.

7. Николаев Б. И. Организация пространства в «украинских» повестях Н. В. Гоголя. Гоголь и современность (к 185-летию со дня рождения): Материалы научной конференции. Киев: Русь, 1994. С. 170–175.

8. Болкунова Н.С. Мотивы Дома и Дороги в художественной прозе Н. В. Гоголя: автореф. дис.

... канд. филол. наук: спец. 10.01.01 – «Русская литература». Саратов, 1999. 19 с.

9. Силантьева В. И. Поэтика пространства в творчестве Н. В. Гоголя, А. П. Чехова и О. Мандельштама. Гоголь и современность (к 185-летию со дня рождения): Материалы научной конференции. Киев: Русь, 1994. С. 72–76.

10. Карандашова О.С. Художественное пространство «украинских» сборников Н. В. Гоголя («Вечера на хуторе близ Диканьки», «Миргород»): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.01 – «Русская литература». Тверь, 2000. 20с.

11. Николина Н.А. Категория времени в повести Н.В. Гоголя «Тарас Бульба». Преподаватель XXI век. Москва: МПГУ, 2009. № 1. С. 314 – 318

12. Павельева А.К. Социально-исторический хронотоп в повести Н.В. Гоголя «Тарас Бульба». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2018. № 35, том 1. С. 37 – 39.

13. Гиппиус В.В. Гоголь. Воспоминания. Письма. Дневники. 1924 [Электронный ресурс] URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=96390>

14. Лихачёв Д. С. Поэтика древнерусской литературы. Москва: Наука, 1979. 303 с.

15. Павленко І.Я Аксіологія запорізького козацтва у фольклорі. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2012. № 3. С. 214 – 218

16. Павленко І.Я Легенди та перекази Наддніпрянщини: буття у просторі та часі: монографія. Запоріжжя, 2006. 243 с.

НЕОЛОГІЗМИ СФЕРИ «КУЛЬТУРА» В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ МУЗИЧНОЇ ЛЕКСИКИ)

Нагула І.П.

*здобувач вищої освіти ступеня магістр,
кафедра слов'янської філології
Запорізький національний університет
Запоріжжя, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8972-6999>*

NEOLOGISMS OF THE SPHERE "CULTURE" IN THE LEXICAL SYSTEM OF THE RUSSIAN LANGUAGE BASED (ON THE EXAMPLE OF MUSICAL LEXICON)

Nagula I.

*Master's degree,
Department of Slavic Philology
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8972-6999>
DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-40-43](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-40-43)*

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто погляди лінгвістів щодо визначення поняття «неологізм». На основі наявних у науці дефініцій окреслено, що в статті до неологізмів будуть віднесені нові слова, які є новими і за формою, і значенням, а також наявні в номінативному фонді мови лексичні одиниці, які зазнали семантичних змін. Лексика усіх галузей і сфер людського буття постійно поповнюється новими словами, проте, за нашими спостереженнями, на сучасному етапі розвитку російської мови саме в музичній галузі простежується ак-

тивне входження неологізмів з інших мов, зокрема з англійської, та утворення найменувань на основі наявних в мові основ. Виявлено, що наявні в мові назви самостійних музичних напрямів стали базою для номінації нових завдяки такому способу творення як складання. Найпродуктивнішою при цьому є основа «кор», за допомогою якої утворюються назви стилів у музиці: индикор, металкор, деткор, синткор, крабкор. Оскільки основа «кор» бере участь у творенні низки дериватів і розташована в постпозиції до першої основи, можемо говорити уже про неї як про суфіксоїд. Основа «кор» семантично відображає ієрархію старих жанрів у складі нових, тому що вона первинно зафіксована в назві такого музичного напрямку як хардкор. З'ясовано, що в музичній галузі простежується тенденція, пов'язана, навпаки, зі спробою внести зміни у номінації напрямку, не поєднуючи його з будь-яким іншим. Тут виокремлено два типи моделей: новотвори, які використовуються у кількох музичних напрямках або лише в межах конкретного напрямку. З-поміж моделей першого типу вирізняється модель з префіксоїдом «пост», за якою утворилися назви таких музичних жанрів, як построк, постхардкор, постгранж тощо. У межах другого типу наявні неологізми, що позначають назви піджанрів металу: треш-метал, хеви-метал та року: арт-рок.

ABSTRACT

The article considers the views of linguists on the definition of "neologism". Based on the definitions available in science, it is outlined that in the article neologisms will include new words that are new in form and meaning, as well as available in the nominative fund of language units that have undergone semantic changes. The vocabulary of all branches and spheres of human existence is constantly replenished with new words, however, according to our observations, at the present stage of development of the Russian language in the music industry can be traced neologisms from other languages, including English, and the formation of names based on existing language bases. It is revealed that the names of independent musical directions available in the language became the basis for the nomination of new ones, which is manifested in such a way of creation as composing. The most productive is the basis of "core", which is used to form the names of styles in music: indicor, metalcore, detcore, synthcore, crabcore. Since the base "cor" participates in the creation of a number of derivatives and is located in the postposition to the first base, we can already talk about it as a suffix. The basis of "cor" semantically reflects the hierarchy of old genres in the new, because it is originally fixed in the name of such a musical direction as hardcore. It was found that in the music industry there is a trend associated, on the contrary, with an attempt to make changes in the nomination directly, without combining it with any other. There are two types of models: innovations that are used in several musical directions or only within a specific direction. Among the models of the first type, there is a model with the prefix "post", which formed the names of such musical genres as strok, posthardcore, postgrange, etc. Within the second type there are neologisms denoting the names of subgenres of metal: thrash-metal, heavy-metal and rock: art-rock.

Ключові слова: неологізм, музична лексика, основа, префіксоїд, суфіксоїд.

Keywords: neologism, musical lexicon, basis, prefixoid, suffixoid.

Постановка проблеми. У сучасній російській мові, втім, як і в ранніх періодах її розвитку, активно відбувається процес утворення нових слів, що пов'язано з появою нових сфер діяльності чи розширенням старих, виникненням нових реалій та потребою створювати нові слова для їхньої номінації. Такі слова називаються неологізмами, і саме вони є об'єктом нашої наукової розвідки. Від дослідження неологізмів великою мірою залежить вивчення самої мови, адже її словниковий склад – це основа, на якій вже формується решта системи. Тому дослідження неологізмів буде завжди актуальним, оскільки поповнення словникового запасу відбувається безперервно. Отже, актуальність роботи визначається потребою вивчення нових лексичних одиниць та механізмів їх утворення. Однак, незважаючи на важливість цієї проблеми, вона, на нашу думку, все ще залишається недостатньо дослідженою. Останній словник неологізмів датований 2009 роком та відображає ситуацію 2008-2009 років. За сучасних темпів життя 10 років – величезний часовий пласт, що дає широке поле для вивчення. **Метою** нашої роботи є виявлення закономірностей словотворення неологізмів сфери «Культура». **Основними завданнями** статті визначені: огляд теоретичних підходів до розуміння дефініції поняття «неологізм», аналіз дериваційних особливостей неологіз-

мів сфери «Культура» на прикладі музичної лексики. **Об'єктом дослідження** є неологізми сфери «Культура», **предметом** – способи творення зазначеної лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду неологізмів сфери «культура», треба визначитися з дефініцією самого терміна «неологізм». Найбільш просте визначення неологізму – «будь-яке нове слово або вираз, що з'являється в мові» [2]. Це визначення приваблює своєю стислістю, простотою й широтою, але воно занадто загальне і створює враження, що всі нові слова мають однакову природу. За словами Ахманової О. С., неологізм – це слово або зворот, створений (виник) для позначення нового предмета (раніше невідомого) або для вираження нового поняття; нове слово або вираз, яке не отримало прав громадянства в загальнонародній мові і тому сприймається як належне до особливого, нерідко зниженого стилю мовлення [3]. Корнієнко В. В. вважає, що термін «неологізм» застосовується до двох категорій слів. По-перше, до новоутворень, тобто до слів або сполучень, створених у повній відповідності з наявними в мові моделями словотворення, або до слів чи сполучень, що позначають нове, раніше невідоме, неіснуюче поняття. По-друге, неологізмами вважаються новостворені синоніми до вже наявних у мові слів [6]. Цікавим

також є визначення неологізму М. М. Шанського: «слова, які, з'явилися в мові як певні значущі одиниці, ще не увійшли до активного словникового запасу мови і сприймаються як слова, що мають відтінок свіжості й незвичності» [7]. Аналогічну дефініцію знаходимо в Оксфордському словнику, який визначає, що неологізм – недавно утворене слово або вираз, яке, можливо, знаходиться в процесі входу до загального вжитку, але ще не увійшло в лексикон більшості [8]. Ю. К. Волошин стверджує, що не кожне нове слово може вважатися неологізмом. За думкою дослідника, неологізм є новоствореним синонімом до наявного слова для позначення загальновідомої концепції та відображення певних конотативних відтінків [4], що відрізняє його від лексичного новоутворення, яке Ю. К. Волошин визначає як «новостворене на матеріалі мови, у повній відповідності до наявних у мові словотворчих моделей слово або словосполучення, що позначає новий предмет, поняття, рід занять» [4]. Отже, вирішальним чинником при розходженні цих двох категорій є фактор колишнього існування або відсутності позначення предмета чи поняття в історії народу та в його мові. При такій точці зору на проблему, неологізм – це синонім, який несе додаткову інформацію, конотативні відтінки до вже наявних понять. Німецький лінгвіст Д. Герберг вважає, що слово є неологізмом, якщо лексична одиниця або значення, які з'являються в певний період мовного розвитку комунікативного співтовариства, набувають поширення, відповідають нормі даної мови та в цей часовий проміжок розвитку сприймаються більшістю носіїв мови як нові протягом певного часу [1]. На наш погляд, це визначення найбільш точно відображає суть і особливості функціонування неологізмів.

У нашій роботі під неологізмами будемо розуміти слова або словосполучення, які є новими за своєю формою і значенням в даний час та мають нове соціокультурне значення. Іншими словами, до неологізмів будемо відносити дійсно нові слова за формою і значенням, а також ті мовні одиниці, які вже є в номінативному фонді, значення яких піддаються змінам і перетворенню.

Як відомо, лексичний склад будь-якої мови стрімко змінюється відповідно до нових завдань комунікації та її практичним використанням, саме тому всі зміни, що відбуваються в культурі, суспільному житті, політиці тощо відображаються у лексиці. Це зумовлює появу неологізмів та оказіоналізмів, нових значень у раніше відомих лексичних одиниць. Лексика зі сфери культури є однією з найважливіших поняттєвих галузей, що описують національну мовну картину світу. Вивчаючи неологізми в галузі культури, дослідники отримують змогу проаналізувати інформацію про новий культурний досвід, простежити культурну динаміку сучасного життя, особливості її відображення в лексичному складі мови.

Терміносистема сфери «Культура», як і інші терміносистеми, має певні межі, систему загальних понять, що належать до культури та культурної ді-

яльності, власну метамову для позначення культурних реалій. Ця терміносистема є відкритою: вона постійно поповнюється новими словами та новими підсистемами, новими професіоналізмами, сленгізмами, оказіоналізмами, які й служать у подальшому «будівельним матеріалом» для нових слів та понять. Завдяки появі сучасних електронних словників, баз даних та нових практик реєстрації слів, мовні новоутворення оперативно фіксують професійні лексикографи та волонтери: вони створюють спеціальні списки слів, вносять їх у електронні словникові бази, дають оцінку. Значний внесок у дослідження неологізмів сфери «Культура» зробила Ізбицька М. В. [5]. Джерелом для її аналізу послужив волонтерський електронний словник Unwords.com. Мікроструктура словника дуже лаконічна: слово (з колірним виділенням) – позначення вимови – дефініція; також можлива вказівка контекстуального прикладу. Цей словник отримав високу оцінку фахівців, попри деякі недоліки лексикографування в ньому багато нової неформальної лексики.

Актуальним є не лише вивчення неологізмів у аспекті їхньої частиномовної належності, але й з'ясування особливостей їх творення різними способами, зокрема афіксальними, композицією, юкстапозицією та аббревіацією. Аналіз показує, що неологізми продукуються у першу чергу за рахунок іменних частин мови – іменників та прикметників. Прикметники меншою мірою потрапляють у поле зору дослідників. Дієслова серед неологізмів не утворюють великих масивів.

Розглянемо специфіку аналізованої тематики на прикладі неологізмів російської мови в сфері музики. Поняттєвий апарат теорії музики був багато в чому запозичений з латинської та італійської мов, оскільки сучасна музична теорія, на якій ґрунтується спілкування між музикантами, почала свій розвиток завдяки італійському теоретику музики Гвідо д'Ареццо, який писав свою працю латинською мовою. Прикладами запозичених музичних понять виступають такі слова, як *гліссандо*, *форте*, *пиано*, *нота*, *крещендо*, *пицикато*, *аллегро*, *аллегретто*, *анімато*, *фортиссимо*, *пианіссимо* та ін. Однак у наш час основний склад професійної музичної лексики не є неологізмами. Перебуваючи в постійному розвитку, сфера музики активно набуває нових форм. Унаслідок цього останніми роками активізувався процес появи нових мовних явищ у мові людей, які належать до музичної індустрії. Завдяки тому, що за останні кілька десятиріч розвинулися можливості обміну інформацією через Інтернет, російські музиканти отримали змогу перейняти досвід західних колег. Більше того, натеper російська музична «колегія», не маючи своєї стартової точки, прийняла західну сферу музичної діяльності, будову її індустрії, віяння жанрової моди за головний орієнтир. Тому на сьогодні можна спостерігати появу великої кількості неологізмів, які здебільшого є запозиченими. Більшість запозичень походять з англійської мови, тому що саме в англійськомовних країнах розвиток музичної індустрії відбувається швидше, ніж в інших.

Важливо відзначити дві тенденції в утворенні слів в англійській мові, які запозичуються в російську мову і зберігаються в незмінному вигляді. На нашу думку, можна прогнозувати для них статус продуктивної словотвірної моделі в російській мові в недалекому майбутньому. Обидві тенденції пов'язані із номінацією нових музичних напрямів. Молоде покоління музикантів у пошуку свого звучання й напрямку намагається комбінувати вже наявні музичні напрями між собою або додавати якусь нову межу в жанри, що вже існують. Завдяки цьому в словотворчості з'явилася перша тенденція, яка полягає в тому, що самостійні музичні напрямки почали брати участь у номінації нових шляхом складання основ. При цьому головною та найпродуктивнішою стала основа «*кор*», яка при складанні завжди виступає на другому місці й перейшла вже до розряду афіксоїдів. Прикладами можуть бути такі неологізми, як *индикор*, *металкор*, *деткор*, *синткор*, *крабкор* тощо. Основу «*кор*» взято з такого музичного напрямку як *хардкор*. При поєднанні будь-якого напрямку в музиці з *хардкором*, ці три складники залишаються основою нового жанру, саме тому основа «*кор*» знаходиться на другому місці, семантично відображаючи ієрархію старих жанрів у складі нових. Ця словотвірна модель дуже продуктивна через легкість об'єднання двох музичних жанрів, тому цілком можливе збільшення кількості «новоспечених» слів, тобто неологізмів. За такою словотвірною моделлю з'явилося слово «*раш-какор*», під яким розуміється вся російська сцена, що виконує музику в різних «*кор жанрах*».

Друга тенденція пов'язана, навпаки, зі спробою внести зміни у напрям, не поєднуючи його з будь-яким іншим, внаслідок чого великі напрямки музики здобули багато піджанрів. При номінації у такому випадку використовуються основи або слова, які знаходяться перед назвою основного напрямку.

Ці словотвірні моделі можна розділити на 2 групи:

- 1) використовуються у кількох музичних напрямках;
- 2) застосовуються лише у межах конкретного напрямку.

До першої групи належать такі слова як: *атмосферный*, *симфонический*, *прогрессив*, *южный*, *глэм*, *классический*, *хард*, *мелодик*. Приклади назв піджанрів, утворених за цими моделями: *построк*, *постхардкор*, *постпанк*, *атмосферный постхардкор*, *атмосферный индикор*, *симфонический метал*, *симфонический рок*, *симфонический джаз*, *прогрессив рок*, *прогрессив метал*, *прогрессив построк*, *прогрессив джаз*, *прогрессив хардкор*, *южный рок*, *южный метал*, *глэм-рок*, *глэм-метал*. До цієї групи також можна зарахувати афіксоїд «пост», за

допомогою якого утворюються назви таких жанрів, як *построк*, *постхардкор*, *постгранж* тощо.

Друга група ділиться на підгрупи за музичним напрямом, до якого ту чи іншу модель можна застосувати, щоб утворити від нього піджанр. 1. Слова, що називають піджанри металу: *треш-метал*, *хеви-метал*, *пауэр-метал*, *дум-метал*, *спид-метал*, *блек-метал*, *ню-метал*. 2. Слова, що називають піджанри року: *арт-рок*.

Аналіз неологізмів сфери «Культура» на прикладі музичної лексики дозволив зробити такі **висновки**.

Основним способом поповнення нової лексики у сфері музики є запозичення, причому найпоширенішими неологізмами є англіцизми. Виділяються дві тенденції номінації музичних жанрів. Перша полягає в тому, що назви нових музичних напрямків утворюються шляхом поєднання основ двох слів, які називають уже наявні напрямки. Друга тенденція ґрунтується на тому, що у межах деяких жанрів виокремилось безліч неологізмів для позначення піджанрів, при номінації яких використовуються такі слова: *атмосферный*, *симфонический*, *прогрессив*, *южный*, *глэм*, *классический*, *хард*, *мелодик* тощо.

Література

1. Алиаскарова Г. Ф. Сравнительный анализ неологизмов в современном русском и немецком языках. Вестник Саратовского государственного технического университета. 2007. №4. С. 226-231.
2. Алиева Н. Г. Окказиональные неологизмы последнего десятилетия. Русская речь. 2006. №3. С. 79–80.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Едиториал УРСС. 2004. 576 с.
4. Волошин Ю. К. Новообразования и собственно неологизмы современного английского языка (опыт дифференциации новых слов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : Москва, 1971. 16 с.
5. Избицкая М. В. Словообразовательные особенности новой английской лексики из сферы «Культура» (по материалам электронного словаря Wordspy). Известия высших учебных заведений. 2013. №4. С. 302–307
6. Корниенко В. В. Особенности формирования неологизмов в английском языке и способы их перевода. Наука и современность. 2010. №4–2. С. 115–120.
7. Шанский М. Н. Лексикология современного русского языка. 3-е изд., перераб. Москва : Издательство ЛКИ. 2007. 304 с.
8. Oxford dictionary of English. Oxford: OUP Oxford. 2003. 2112 p.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ВИЧ-ИНФИЦИРОВАННЫХ НА ГОСПИТАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Калашикова В.В.

ФГБОУ ВО «Самарский государственный медицинский университет» Министерства здравоохранения Российской Федерации, преподаватель доцент к.м.н.

Самара, Россия

Гусейнова Л.Э.

ФГБОУ ВО «Самарский государственный медицинский университет» Министерства здравоохранения Российской Федерации, ассистент

Самара, Россия

Карнаух Н.Г.

ЧУЗ «Клиническая больница РЖД – Медицина», врач-психотерапевт к.м.н.

Самара, Россия

SPECIAL FEATURES OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF HIV-INFECTED AT THE HOSPITAL STAGE

Kalashnikova V.,

Samara State Medical University, lecturer

docent D.m.s.

Samara, Russia

Gusejnova L.,

Samara State Medical University, assistant

Samara, Russia

Karnauh N.

Clinical Hospital of the Russian Railways - Medicine, psychotherapist D.m.s

Samara, Russia

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-44-48](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-44-48)

АННОТАЦИЯ

Выявить особенности психологического сопровождения ВИЧ-инфицированных на госпитальном этапе и разработать стратегию психологического сопровождения ВИЧ-инфицированных на стационарном этапе лечения.

ABSTRACT

To identify special features of psychological of HIV-infected at the hospital stage and to develop a strategy for psychological support of HIV-infected people at the inpatient stage of treatment.

Ключевые слова: ВИЧ-инфицированные, психологическое сопровождение, стационарный этап лечения.

Keywords: HIV-infected, psychological support, the inpatient stage of treatment.

ВИЧ-инфекция является хронической инфекционной болезнью, которая вызывается вирусом иммунодефицита человека, характеризуется поражением иммунной и центральной нервной систем, и приводит к развитию приобретенного иммунного дефицита и к смерти больного из-за развития вторичных инфекций и злокачественных опухолей [1, с. 191; 2, с. 452]. Пораженность ВИЧ-инфекцией в 2021 г. составила 768,2 на 100 тыс. населения России.

Согласно литературным источникам пути передачи ВИЧ-инфекции могут быть разными, но основным является – половой, поэтому ВИЧ-инфекцию относят к инфекционным заболеваниям, передающимся половым путем. Также не менее редкой формой передачи вируса иммунодефицита человека является переливание крови и использование не стерильных медицинских инструментов.

Менее частым путем передачи ВИЧ-инфекции является передача вируса от матери к ребенку и от ребенка к матери [3, с. 3, 5-6; 4, с. 56-62].

Согласно статистике РФ все большую роль в распространении ВИЧ-инфекции играет заражение наркозависимых при пользовании общими шприцами, на него приходится свыше 50% всех случаев. Также следует помнить, что ВИЧ не передается через укусы насекомых, воздушно-капельным и бытовым путем [5, с. 734].

Таким образом, ВИЧ-инфекция является тяжелым неизлечимым заболеванием, которое влияет на самочувствие и качество жизни больного. Для того, чтобы избежать летального исхода в ближайшем будущем, больному приходится отказаться от привычного образа жизни и строго придерживаться лечения, рекомендованного врачом. К тому же из-за сниженного иммунитета организм не в силах само-

стоятельно справится с различными сопутствующими заболеваниями. Все это может дезадаптировать пациента и привести к различным психологическим проблемам.

Целью настоящего исследования являлась разработка стратегии психологического сопровождения ВИЧ-инфицированных пациентов, находящихся на госпитальном этапе.

Пациенты и методы. В обследовании была включена однородная группа пациентов с целью нивелирования влияния тяжести состояния на полученные результаты. Было обследовано 30 пациентов с верифицированным диагнозом «ВИЧ-инфекция 4 стадии». Четвертая стадия - «Стадия вторичных заболеваний», характеризуется потерей массы тела, грибковыми, вирусными и бактериальными поражениями кожи и слизистых оболочек, туберкулезом, необъяснимой диареей, неврологической симптоматикой, поражениями печени и другими проявлениями. Далее следует терминальная стадия, на которой происходит поражение органов и систем, что носит необратимый характер.

Исследование проводилось на базе отделения для лечения больных ВИЧ-инфекцией №2 ГБУЗ "Самарский областной центр по профилактике и борьбе со СПИД и инфекционными заболеваниями".

Выборка представлена 30 пациентами в возрасте от 30 до 50 лет с верифицированным диагнозом «ВИЧ-инфекция 4 стадии». Среди обследованных было 10 женщин (33,3%) и 20 мужчин (66,6%). Все больные, включенные в исследование, были осмотрены врачом-инфекционистом. Диагноз «ВИЧ-инфекция» устанавливался на основании комплексной оценки эпидемиологических данных, результатов клинического обследования и лабораторных исследований.

Исследование проводилось в двух группах испытуемых в динамике наблюдения. Основная группа представлена 15 пациентами, с которыми

проводилась программа психологического сопровождения. В контрольной группе представлены 15 пациентов, сопоставимых с пациентами основной группы, с которыми программа психологического сопровождения не проводилась.

Были использованы экспериментально-психологические методики: самоактуализационный тест Э. Шострома в адаптации Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман и др.; тест фрустрационных реакций С. Розенцвейга (модификация В.Н. Тарабариной); методика «Семейная социограмма» Э.Г. Эйдемиллер.

Результаты. Исследование самоактуализации с помощью самоактуализационного теста Э. Шострома, позволяет определить не только уровень, но и произвести анализ отдельных ее компонентов.

Основываясь на полученных данных, представленных на рисунке 1, можно отметить пониженные показатели по шкалам «Ориентация во времени» (46,5), «Ценностная ориентация» (46,6), «Гибкость поведения» (45), «Синергия» (47,4) и «Познавательные потребности» (44,2). Это говорит о том, что ориентация ВИЧ-инфицированных характеризуется прерывистым восприятием своей жизни или в большей степени направлена на определенный отрезок времени (прошлое, настоящее или будущее). При этом пациенты в меньшей степени разделяют ценности, которые присущи самоактуализирующейся личности. Также у ВИЧ-больных недостаточно развита способность к целостному восприятию мира и людей и снижена мотивация к приобретению новых знаний об окружающем мире. Это может быть связано с тем, что ВИЧ-инфицированные разделяют свою жизнь на до того, как узнали о своем ВИЧ-статусе, и после. Жизнь с наличием ВИЧ-инфекции им кажется бесперспективной и неполноценной, вследствие чего ценности, которые имеют значение кажутся недостижимыми.

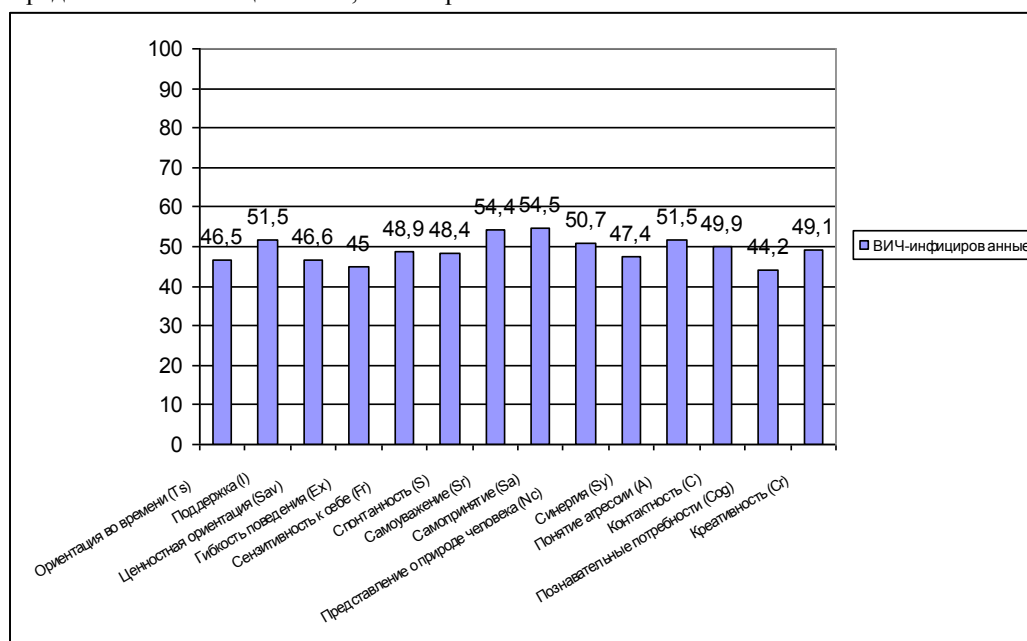

Рис.1. Результаты исследования самоактуализации ВИЧ-больных (ср.знач.)

Исследование фрустрационной толерантности показало:

1. По типу реакций - повышен удельный вес эго-защитных реакций ($E-D > O-D > N-P$), то есть в

ситуации фрустрации повышена склонность к фиксации на самозащите в форме агрессии и порицания кого-либо, в форме самообвинения или в форме отрицания ответственности лица, попавшего в фрустрирующую ситуацию (Рис.2).

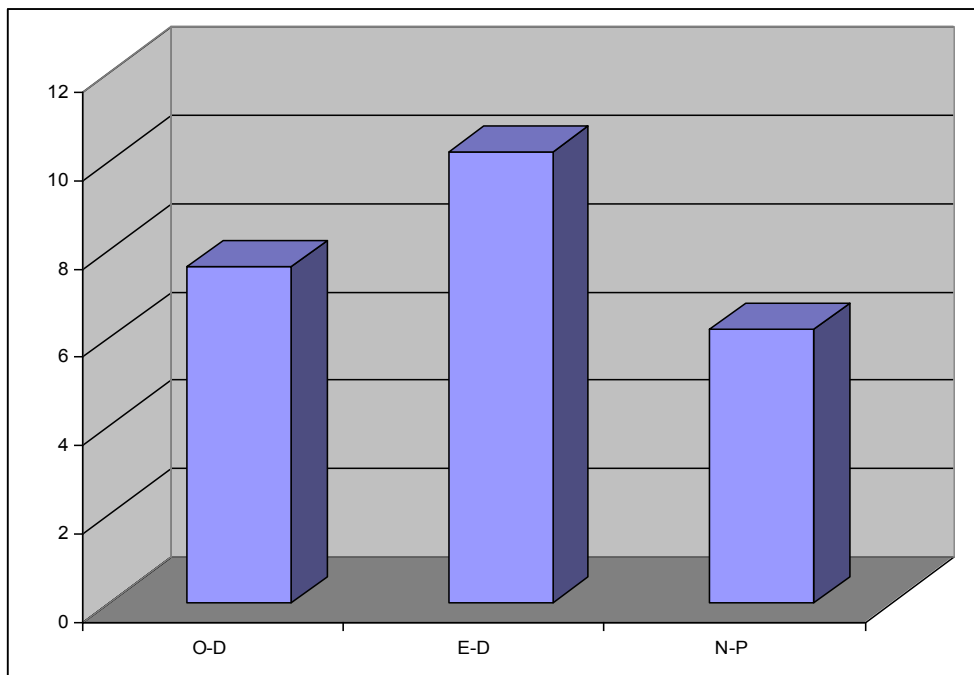

Рис.2. Результаты исследования типов реакций ВИЧ-инфицированных в ситуации фрустрации

2. По направлению реакций отмечается повышение удельного веса экстрапунитивных реакций ($E > M > I$), в форме явного подчеркивания наличия

препятствия, в форме агрессии, открытого порицания или обвинений в сторону партнера по ситуации, в форме перекладывания ответственности. (Рис.3)

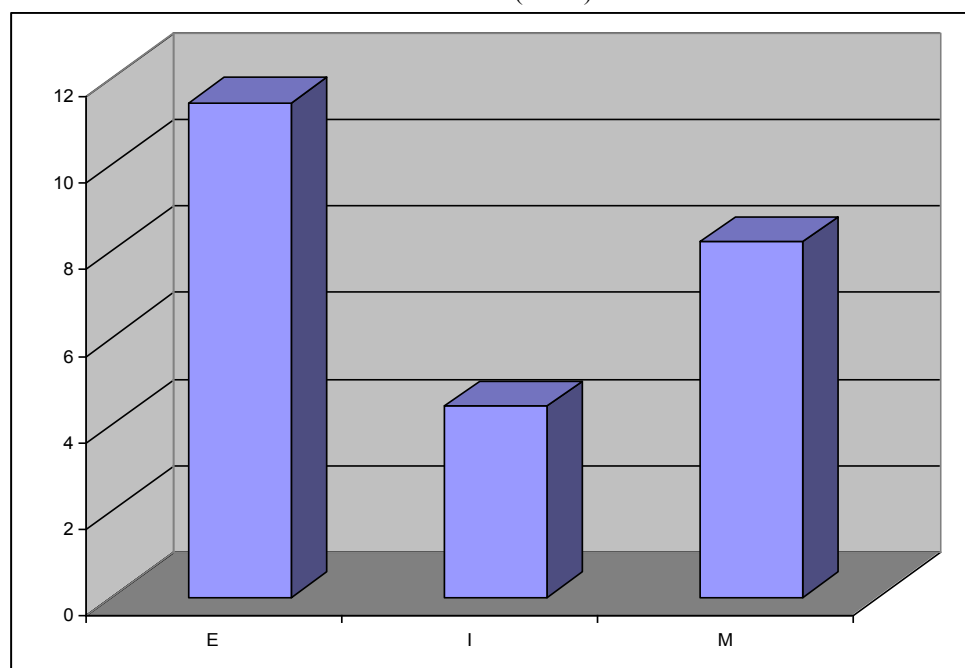

Рис.3. Результаты исследования направления реакций ВИЧ-инфицированных в ситуации фрустрации

3. Уровень социальной адаптации (GCR) составляет 43,5 %, составляет ниже нормы.

Таким образом, у ВИЧ-инфицированных преобладает эго-защитный тип реакции в виде обвине-

ния или порицания партнера по ситуации фрустрации, по направлению - повышен удельный вес экстрапунитивных реакций. Среднее значение уровня социальной адаптации составляет 43,5 %.

В ходе исследования межличностных отношений у ВИЧ-инфицированных с помощью семейной социогаммы Э.Г. Эйдемиллера были получены следующие результаты:

1. У 53,3 % ВИЧ-инфицированных отмечается эмоциональное дистанцирование с другими членами семьи, что подтверждается данными из беседы.

2. 33,3 % ВИЧ-инфицированных отмечают себя в центре круга, что свидетельствует об их эгоцентрической направленности личности. Высокий процент по данному критерию, может быть связан с наличием психических защит в виде отрицания и рационализации.

3. 13,3 % - поместило себя внизу, в стороне от других, что может говорить о переживании эмоциональной отверженности

На основании полученных психодиагностических данных нами была разработана и осуществлена программа психологического сопровождения, которая имела целью коррекцию эмоционального состояния и межличностных отношений, повышение социальной адаптации, восстановление целостности личности.

Программа была проведена в 12 занятий и была представлена индивидуальными и групповыми занятиями.

Единой методологической основой при проведении психокоррекционной работы было гуманистическое отношение к личности с полным принятием и уважением ее свободы, эмпатическое понимание, поощрение открытости в самовыражении чувств, расширение осознания возможностей самореализации.

В ходе занятий использовались техники клиент-центрированной терапии, гештальт-терапии, логотерапии В. Франкла, психосинтеза Р. Ассаджоли и символдрамы.

Первые два этапа были представлены индивидуальной формой работы и включали в себя:

- психодиагностическое обследование, направленное на выявление индивидуально-психологических характеристик, исследование сферы отношений личности, дезадаптирующих факторов, самосознания, уровня самоактуализации и ее компонентов.

- психологический анализ эмоционального состояния (в период, когда испытуемый узнал о диагнозе и после, на момент пребывания в стационаре, выявление личностных ресурсов);

- определение основных психокоррекционных работ;

- создание мотивации к оказанию психологической помощи;

Данные этапы являлись основой для перехода к основному этапу.

Основной этап представлен тремя направлениями психокоррекции:

1. Коррекция эмоционального состояния

В ходе исследования мы выяснили, что у ВИЧ-инфицированных повышенный уровень тревожности, повышенная агрессивность, чувство вины, страха, в связи с этим дестабилизировано эмоциональное состояние. Поэтому основными направлениями работы была коррекция уровня тревожности, ослабление негативных чувств (агрессия, чувство вины, страха).

Здесь были использованы техники: парадоксальная интенция, аутогенная тренировка по Шульцу (символдрама), лимит жизни, работа с представлениями смерти, незаконченное дело, у меня есть тайна.

2. Коррекция межличностных отношений.

В ходе исследования некоторые испытуемые отмечали у себя трудности в установлении контакта и общении с другими людьми, напряженность в отношениях с окружающими, в связи с этим социальную дезадаптацию. Поэтому основным направлением работы было повышение коммуникативных навыков.

Здесь были использованы техники: дерефлексия, столкновение с одиночеством, работа с экзистенциальной изоляцией, очистка луковицы, разыгрывание проекции.

3. Коррекция Я-концепции.

В ходе исследования некоторые испытуемые отмечали у себя неуверенность в себе и своих возможностях, избегание или перекладывание ответственности за свою жизнь, разрывистое восприятие себя, других и времени. Поэтому основным направлением работы было восстановление целостности «Я», формирование ответственности за свою жизнь, повышение уверенности в себе.

Здесь использовались техники: сократовский диалог, работа с сублимностями, постижение своего истинного Я, перестройка личности вокруг нового центра (психосинтез), три пути смыслового поиска, жизненный путь (континуум), взгляд сверху, вопрос о смысле, углубление свободы выбора и ответственности, осознание неадаптивных видов защиты от тревоги бессмысленности, инвертирование вопросов пациента, имеющих логогностический характер или касающихся его отношения к экзистенциальным универсалиям, использование сравнений, верховые столбы моего будущего, диалог.

В эмоциональном плане психокоррекционные мероприятия помогали испытуемым получить поддержку со стороны психолога, что приводит к ощущению собственной ценности, росту личности, активности, спонтанности, к формированию более благоприятному отношению к себе. С целью достижения большей эффективности было продолжение занятий в виде домашней работы.

Данная программа доказала свою эффективность, так как оказала положительное влияние на эмоциональное состояние испытуемых, структуру образа-Я и межличностное взаимодействие пациентов с окружающими, а также повысило уровень их социальной адаптации.

Литература

1. Александрова Н.В., Городнова М.Ю., Эдемиллер Э.Г. Современные модели психотерапии при ВИЧ/СПИДе: учеб. пособие для врачей и психологов / Н.В. Александрова, М.Ю. Городнова, Э.Г. Эдемиллер. – СПб.: Речь, 2010. - 191 с.
2. AIDS Therapy / Edit, by R. Dolin, H. Masur, M. S. Saag. – New York, 2003. – 452 p.
3. Стаценко, М.Е. ВИЧ-инфекция: учеб.-методическое пособие / М.Е. Стаценко, А.Ф. Косицына,

С.В. Туркина. – Волгоград: ВолГУ, 2002. – С. 3, 5-6.

4. Decreasing rates of ierinal HIV transmission In Los Angeles County (LAC): Trends from 1990-2000. / T. Frederick, J. Jackson-Alvarez, Y.S. Shin, L. Mascola // XIV International AIDS Conference, Barcelona. – 2002. – P. 56-62.

5. Леви Д.Э. ВИЧ и патогенез СПИДа / Д.Э. Леви; пер. 3-го изд. с англ. Е.А. Монастырской; под ред. Г.А. Игнатъевой. – М.: Научный мир, 2010. – 734 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ «Я-КОНЦЕПЦИИ» ПАЦИЕНТОВ С АТОПИЧЕСКИМ ДЕРМАТИТОМ**Ильмузина А.В.**

*Самарский государственный медицинский университет,
ассистент кафедры медицинской психологии и психотерапии,
г. Самара*

SELF-CONCEPT RESEARCH OF PATIENTS WITH ATOPIC DERMATITIS**Ilmuzina A.**

*Samara State Medical University,
Assistant of the Department of Medical Psychology and Psychotherapy, Samara
DOI: [10.24412/3162-2364-2021-84-2-48-52](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-84-2-48-52)*

АННОТАЦИЯ

В статье описано исследование самооценки и самоотношения, ценностных ориентаций, личностных особенностей пациентов с атопическим дерматитом.

ABSTRACT

The article describes the study of self-esteem and self-attitude, value orientations, personal characteristics of patients with atopic dermatitis.

Ключевые слова: атопический дерматит, я-концепция, личность.

Keywords: atopic dermatitis, self-concept, self-esteem, personality.

Атопический дерматит (нейродермит) является одним из самых распространённых заболеваний (20-40% из всех диагностируемых кожных заболеваний), которое встречается во всех странах у представителей обоих полов и различных возрастов. Кожа является инструментом самовыражения человека, выступает основной границей, отделяющей наш внутренний мир от мира внешнего [1].

Атопический дерматит ведёт к появлению высыпаний на коже лица и других демонстрируемых частей тела (шеи, кистей рук, локтей и т.д.), что может влиять на самовосприятие, самооценку и, как следствие, на поведение больных [3]. Все перечисленные понятия являются элементами «Я-концепции» – ядра личности. На данный момент уже доказана прямая взаимосвязь между психологическими факторами и формированием, течением атопического дерматита [2].

Цель: изучить характеристики «Я-концепции» пациентов с атопическим дерматитом. Исследование было проведено на базе Клиник СамГМУ и Самарского областного кожно-венерологического диспансера

Экспериментальную группу составили 20 человек от 20 до 30 лет (10 мужчин и 10 женщин), имеющих верифицированный диагноз «Атопический дерматит». У всех представителей группы

длительный стаж заболевания – первые высыпания были зафиксированы в возрасте 1-2 лет. Возраст обследуемых – 25,1 ± 5 лет.

Контрольную группу, идентичную по возрасту, гендерному и социально-психологическому критериям экспериментальной группе, составили 20 человек от 20 до 30 лет (10 мужчин и 10 женщин), не имеющих в анамнезе дерматологического диагноза. Средний возраст испытуемых – 24,7 ± 5 лет.

В рамках психологического исследования были использованы следующие методы:

1. Методика «Ценностные ориентации» (М. Рокич).

2. Сокращенный многофакторный опросник для исследования личности (СМОЛ) (Дж. Кинканон).

3. Тест «Рисунок человека» (К.Маховер, Ф.Гудинаф).

4. Опросник самоотношения (В.В. Столин, С.Р. Пантिलеев).

5. Методика диагностики самооценки Дембо-Рубинштейн (Т.В. Дембо, С. Я. Рубинштейн).

На основе полученных данных сравнения экспериментальной и контрольной групп, выявлены

достоверно значимые различия в выборе Терминальных и Инструментальных ценностей по методике «Ценностные ориентации» М. Рокича.

В системе терминальных ценностей членам экспериментальной группы больше свойственно выбирать «Здоровье» и ценности, направленные на улучшение их личной жизни, укрепление эмоциональных связей с другими людьми, например, «Любовь» или «Наличие хороших и верных друзей» (таб.1,2). В системе инструментальных ценностей

представители экспериментальной группы отдают предпочтение группе этических ценностей, таким как «Независимость», «Ответственность», а также группе ценностей дела «Образованности», «Рационализму» и «Эффективности в делах». Можно предположить, что людям с атопическим дерматитом характерно стремление брать на себя чрезмерную ответственность, желая выглядеть в глазах других более сильными и независимыми, что приводит к повышенному уровню напряжения.

Таблица 1

Сопоставление терминальных ценностей (%)

Терминальные ценности	Экспериментальная группа	Контрольная группа	ϕ^* -критерий углового преобразование Фишера	Уровень достоверности
Активная деятельная жизнь	15 %	55%	1,973*	$p \leq 0,05$
Житейская мудрость	15%	25%	1,072	$p \leq 0,05$
Здоровье	75%	40%	1,654*	$p \leq 0,05$
Интересная работа	50%	10%	2,672*	$p \leq 0,05$
Красота природы и искусства	5%	25%	1,629	$p \leq 0,05$
Любовь	75%	50%	1,654*	$p \leq 0,05$
Материально обеспеченная жизнь	30%	30%	0	$p \leq 0,05$
Наличие хороших и верных друзей	45%	15%	2,293*	$p \leq 0,05$
Общественное признание	0%	15%	1,885*	$p \leq 0,05$
Познание	10%	20%	2,353*	$p \leq 0,05$
Продуктивная жизнь	5%	45%	2,037*	$p \leq 0,05$
Развитие	25%	35%	0,664	$p \leq 0,05$
Развлечения	0%	10%	0	$p \leq 0,05$
Свобода	60%	35%	1,6	$p \leq 0,05$
Счастливая семейная жизнь	35%	25%	1,303	$p \leq 0,05$
Счастье других	0%	0%	0	$p \leq 0,05$
Творчество	15%	5%	1,088	$p \leq 0,05$
Уверенность в себе	35%	35%	0,323	$p \leq 0,05$

Примечание: * - критическое значение ϕ при $p \leq 0,05$ равно 1,69

Таблица 2

Сопоставление инструментальных ценностей (%)

Инструментальные ценности	Экспериментальная группа	Контрольная группа	ϕ^* -критерий углового преобразование Фишера	Уровень достоверности
Аккуратность	15%	5%	1,088	$p \leq 0,05$
Воспитанность	15%	50%	2,293*	$p \leq 0,05$
Высокие запросы	10%	10%	0	$p \leq 0,05$
Жизнерадостность	30%	50%	2,265*	$p \leq 0,05$
Исполнительность	5%	25%	1,885*	$p \leq 0,05$
Независимость	45%	15%	2,353*	$p \leq 0,05$
Непримиримость к недостаткам в себе и других	0%	5%	0	$p \leq 0,05$
Образованность	45%	10%	1,72*	$p \leq 0,05$
Ответственность	50%	15%	2,672*	$p \leq 0,05$
Рационализм	65%	30%	2,264*	$p \leq 0,05$

Самоконтроль	15%	15%	0,379	$p \leq 0,05$
Смелость в отстаивании своего мнения, взглядов	15%	30%	2,138*	$p \leq 0,05$
Твёрдая воля	20%	20%	0	$p \leq 0,05$
Терпимость	15%	30%	0,323	$p \leq 0,05$
Широта взглядов	30%	55%	0,955	$p \leq 0,05$
Честность	40%	65%	0,961	$p \leq 0,05$
Эффективность в делах	40%	10%	2,293*	$p \leq 0,05$
Чуткость	35%	50%	0,955	$p \leq 0,05$

Примечание: * - критическое значение ϕ при $p \leq 0,05$ равно 1,69

Результатом сравнения экспериментальной и контрольной групп по методике «Сокращенный многофакторный опросник для исследования личности» (СМОЛ) является достоверно значимое различие по шкалам «Депрессивность (D)», «Эмоциональная лабильность (Nu)», «Импульсивность (Pd)», «Индивидуальность (Sc)» и «Оптимистичность (Ma)». Значимые различия по данным шкалам свидетельствуют о том, что пациентам с атопическим дерматитом в сравнении с условно здоровыми больше свойственно чувство сильного эмоционального напряжения, сопровождающееся тревогой и страхами, эмоциональная лабильность, демонстративность, высокая способность к вытеснению, гиперболизация проблем, агрессивность и

враждебность по отношению к общественным нормам и порядкам. Возможно, здесь отражается один из внутриличностных конфликтов, свойственный пациентам с атопическим дерматитом – с одной стороны демонстрируемая гиперсоциальность, с другой враждебность по отношению к социуму. Отмечается, что для пациентов с атопическим дерматитом характерны такие личностные особенности, как внешне выраженная эмоциональная холодность, отчуждённость от общества и направленность внутрь себя, которые дополняются внутренней возбуждённостью, раздражительностью и поверхностностью при установлении социальных контактов (таб. 3).

Таблица 3

Результаты методики «Сокращенный многофакторный опросник для исследования личности»

Шкалы	Экспериментальная группа	Контрольная группа	U-критерий Манна-Уитни	Уровень достоверности
Ложь	43,3	46,7	162,5	0,278
Достоверность	50,85	49,25	182,5	0,629
Коррекция	45,7	46,75	172,0	0,442
Невротический сверхконтроль (Hs)	53,7	48,85	135,0	0,075
Депрессивность (D)	57,35	45	108,0	0,012*
Эмоциональная лабильность (Nu)	59,3	49,5	127,0	0,047*
Импульсивность (Pd)	52,75	39,45	87,0	0,002*
Ригидность (Pa)	52,55	49,7	170,0	0,412
Тревожность (Pt)	56,65	48,15	135,0	0,077
Индивидуальность (Sc)	54,5	47,85	128,5	0,05*
Оптимистичность (Ma)	57,4	47,5	111,5	0,015*

Примечание: * - значимое различие при $p \leq 0,05$

По данным проективной методики «Рисунок человека» К. Махвер и Ф. Гудинафа пациентам с атопическим дерматитом свойственны озабоченность своим внешним видом, стремление скрыть свои недостатки, наличие высыпаний на коже. Кроме того, у представителей экспериментальной

группы выявлена тенденция к более высокому уровню агрессии, замкнутости и отчуждению от контактов с обществом, тенденция к более слабому уровню самоконтроля по сравнению с группой условно здоровых людей (таб. 4).

Таблица 4

Результаты методики «Рисунок человека»

Параметры рисунка	Экспериментальная группа	Контрольная группа	U-критерий Манна-Уитни	Уровень достоверности
Тревога	0,85	0,7	170,0	0,262
Самоконтроль	0,5	0,55	190,0	0,755
Жёсткость характера	0,2	0,2	200,0	1
Демонстра-тивность	0,75	0,25	100,0	0,002*
Замкнутость	0,5	0,35	170,0	0,343
Агрессия	0,5	0,35	170,0	0,343
Нарушения полоролевой идентификации	0,15	0,05	180,0	0,298

Примечание: * - значимое различие при $p \leq 0,05$

Результатом сравнения экспериментальной и контрольной групп по методике «Опросник самоотношения В.В.Столина и С.Р.Пантилеева» является достоверно значимое различие по шкале «Самообвинение» (таб. 5). Это говорит о высоком уровне социальной желательности свойственном

пациентам, что так же подтверждает общая тенденция средних значений. Людям с атопическим дерматитом свойственно стремление выглядеть лучше в глазах других, их смущает и угнетает собственный внешний вид, что они активно пытаются скрыть за образом благополучия, демонстрируя завышенные баллы по некоторым шкалам.

Таблица 5

Результаты методики «Опросник самоотношения В.В. Столина С.Р. Пантилеева»

Шкала	Экспериментальная группа	Контрольная группа	U-критерий Манна-Уитни	Уровень достоверности
Глобальное самоотношение	74,37	76,80	177,0	0,532
Самоуважение	67,95	69,87	194,5	0,881
Аутосимпатия	71,97	71,20	195,0	0,891
Ожидание положительного отношения других	60,55	53,65	158,5	0,251
Самоинтерес	83,45	74,00	151,0	0,169
Самоуверенность	58,39	53,37	175,0	0,493
Ожидание отношения других	60,87	56,97	187,5	0,719
Самопринятие	75,89	77,52	192,5	0,834
Самопоследовательность	68,47	75,80	154,0	0,197
Самообвинение	36,82	43,08	129,0	0,049*
Самоинтерес	80,46	65,23	146,5	0,127
Самопонимание	61,83	66,85	187,5	0,73

Примечание: * - значимое различие при $p \leq 0,05$

Анализируя проективную методику самооценки Дембо-Рубинштейн, мы выявили у пациентов атопическим дерматитом тенденцию к повышению уровня критичности к себе на фоне средней неустойчивой самооценки. Преобладающим механизмом компенсации самооценки является «Инфляция мечты». Используя его, пациенты, с це-

лью повышения удовлетворённости собой, обесценивают свои перспективы, понижая уровень идеальной самооценки (желаемого для них результата). Так же присутствуют такие компенсаторные механизмы, как «Переоценка своих возможностей» и «Компенсаторная парциальная потеря критичности».

Таблица 6

Результаты методики исследования самооценки Дембо-Рубинштейн

Параметры самооценки	Экспериментальная группа	Контрольная группа	U-критерий Манна-Уитни	Уровень достоверности
Высота	0,05	0,05	198,5	0,966
Устойчивость	0,3	0,4	180,0	0,513
Реалистичность	0,8	0,85	190,0	0,681
Критичность к себе	0,45	0,3	170,0	0,333
Удовлетворённость собой	0,5	0,45	190,0	0,755
Уровень оптимизма	0,5	0,6	180,0	0,53
Интегрированность самооценки	0,65	0,7	190,0	0,739
Зрелость отношения к ценностям	0,35	0,35	200,0	1
Наличие компенсаторных механизмов	0,7	0,2	100,0	0,002*

Примечание: * - значимое различие при $p \leq 0,05$

Выводы. Для пациентов с atopическим дерматитом в сравнении с контрольной группой характерны:

- более высокий уровень социальной желательности и тенденция выглядеть лучше в глазах других;
- неустойчивая самооценка и наличие в структуре самооценки компенсаторных механизмов;
- в структуре терминальных ценностей большее предпочтение отдается здоровью, интересной работе, любви, друзьям; в структуре инструментальных ценностей преобладает независимость, образованность, ответственность, рационализм, эффективность в делах;
- особенности личности: «Депрессивность (D)», «Эмоциональная лабильность (Nu)», «Импulsивность (Pd)», «Индивидуалистичность» (Sc), «Оптимистичность» (Ma).

Литература

1. Абдуллин А.Г. «Образ Я» как предмет исследования в зарубежной и отечественной психологии / А.Г. Абдуллин, Е.Р. Тумбасова // Вестник ЮУрГУ. – 2012. - № 6. – С. 4-11.
2. Астафьева Н.Г., Еремина М. Г., Еремин А. В. Индивидуальное бремя atopического дерматита // Саратовский научно-медицинский журнал – 2013 - Т. 9, № 3 - С. 543–548.
3. Терёшин К.Я. Коррекция психоэмоционального и кожного статуса больных некоторыми хроническими дерматозами / К.Я. Терёшин, Н.П. Панюшкина, А.Л. Толоконникова С.Ф. Воропаев // Дальневосточный медицинский журнал – 2015 – С. 56-58.

No 84 (2021)
Vol. 2
Sciences of Europe
(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364

The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French, Ukrainian.

Articles are accepted each month.

Frequency: 24 issues per year.

Format - A4

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

Edition of journal does not carry responsibility for the materials published in a journal.
Sending the article to the editorial the author confirms it's uniqueness and takes full responsibility for possible consequences for breaking copyright laws.

Chief editor: Petr Bohacek

Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fährnich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -

Editorial office: Křižíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org

Web: www.european-science.org